# MOKSHA DHARMA.

శ్రీమహాభారతము

శాంతిపర్వములోని

మోక్షధర్మము.

మహారాజశ్రీ

హుగ్గహళ్లి వెంకటరావుపంతులుఁగారి

ఉద్దేశప్రకారము

నీలకంఠీయమనెడి యద్వైతవ్యాఖ్యానముతోను,

వ్యాసహృదయమనెడు విశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యానముతోను

తెనుఁగుభారతముతోను చేర్చి

మహామహోపాధ్యాయ

శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుఁగారిచే

పరిష్కరింపఁబడి ముద్రింపఁబడినది.

౧ సంచిక.

*VIZAGAPATAM:*
ARSHA PRESS.

ACTING PRINTER, N. DURGIAH.

*1887.*



౨||

ఈసంచిక వెల అణాల

ఇది

దిహానరేబిల్ శ్రీరాజా

గోడె నారాయణగజపతిరాయనింగారి

దివాణములోని

సరస్వతీభండారములోనున్న

పురాతనకోశముం గూడఁ బట్టి

దిద్దుబాటుచేసి

ముద్రింపఁబడినది.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః
నమః పరమర్షిభ్యః

---

## మోక్షధర్మవ్యాఖ్యానమ్. నీలకణ్ఠీయమ్.

శశిమకుటధవళగాత్రో శ్వేతాంబరధరః
ప్రతిపత్తిమనుయాయీ భూమిపాదప్రసారః ।
స్థిరతరగళు మహత్త్వం యన్మాయయా తన్న భాత్వం
తదహమయమపూర్వం తత్త్వప్రత్యగ్దేవవేద్యమ్ ॥ ౧॥

నమః శ్రీగురుచరణౌ
జైమినికపిలపతఞ్జలిం చ నుమః ।
శ్రీమద్వ్యాసశుకవాచో మూర్తీ
నమః శ్రీపరమర్షిభ్యో మోదరాః ॥ ౨॥

శైవ్యాదిభక్తాదాయ
శ్రీకృష్ణా పూర్వాపూర్వాదా ।
శ్రీబాలరాజాధిరాజరూపా
మాదిశా రోషకః ॥ ౩॥

మహాభారతశాస్త్రార్థవ్యవవిభిన్నదేశాన్
లోకాన్ సర్వవిత్తత్త్వార్థతత్త్వగర్భకమ్ ।
ప్రాచాం గురూణామనుసృత్య వాచం
భావకుర్వే ... ॥ ౪॥

ఉత్తానాస్తిమోక్షశాస్త్రాణాం ప్రశ్నేషు నైవ శ్రుతం
గమ్భీరేషు న నేతవో విపిన్తాః ఘటాననస్ఫుటితాః ।
నచ్ఛిన్నా నతముచ్చరాణసతతి భక్తానసాహ్లాదితా
నాదీనాం ప్రతిభీషణానవిహితా శ్రీలక్ష్మీశాస్త్రశ్రైతైః ॥ ౫॥

---

శ్రీహయగ్రీవాయనమః
నమః పరమర్షిభ్యః

---

## మోక్షధర్మవ్యాఖ్యానం వ్యాసవ్యాకరణమ్.

శ్రీవేదాన్తం హయవదనం నత్వా నాథాదిగురుముఖ్యాన్ ।
ఆవిష్కుర్వే వ్యాకరణం వ్యాసస్య హృది మోక్షధర్మేషు ॥ ౧॥
వ్యాకరణే నాపేక్ష్యం గ్రన్థబాహుళ్యమ్ ।
తదిదం లఘ్వపి విబుధైర్గ్రాహ్యం ... తోర్గమ్ ॥ ౨॥
గురుపాదోపదేశో యస్స ఏవాత్ర నిరూప్యతే ।
అతోఽహం కేవలం గ్రన్థలేఖకోఽస్మి న కారకః ॥ ౩॥

ఇహ ఖల్వనాదినిధనో భగవాన్ ... సర్వ ... నిరతిశయానన్దం ప్రాప్తి

ననుమోక్షే [illegible] శరీర [illegible] సాధ్యానుస్నాస్తి- అశరీరం వావసన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత (ఛాన్దో॥౮॥౧౨॥౧॥) ఇతిశ్రుతేః- [illegible] శరీరత్వం [illegible] [illegible] శాస్త్రేణ [illegible] [illegible] మిథ్యాకర్మన। [illegible] [illegible] [illegible] యావద్దేహపానాచ్చ యావచ్ఛాయోపసేవనాత్ । [illegible] [illegible] [illegible] ఆరణ్యకే [illegible] [illegible] [illegible] స్థూలదేహనాశే [illegible] [illegible] దేహనాశాయోగాత్ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (spectacles) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

---

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భగవత్ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.
నమఃపరమర్షిభ్యః
శ్రీమహాభారతే, శాన్తిపర్వణి.

# మోక్షధర్మః

ప్రారమ్భః.

---

యుధిష్ఠిరః॥ ధర్మాః పితామహేనోక్తా రాజధర్మాశ్రితాశ్శుభాః। ధర్మ

---

అవిద్యాయా నివృత్త్యా సమూలస్య సంసారస్యోచ్ఛేదోఽవశ్యంభావీతి విద్యోత్పత్త్యు
పాయ శాస్త్రమారభ్యతే ఇదమితి సిద్ధమ్.

తత్ర నానావిధాన్ దురనుష్ఠానాన్ ముక్తిఫలాన్ రాజధర్మానాపద్ధర్మాం
శ్చ శ్రుత్వా ఉత్పన్నముద్వేగస్సర్వాపన్నివారణమాత్మనిష్ఠశ్రేయోహేతుం ధర్మం
జిజ్ఞాసమానో రాజా యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ ధర్మాః పితామహేనోక్తా..... ...పత్తమ
హా నిపాదితవేతి॥ పితామహేనేతి శ్రేష్ఠ్యం వాగ్మిత్వంచ సూచితమ్. రాజధర్మాశ్రితాః
రాజధర్మాఙ్గత్వేనోపస్థితాః, ధర్మా ఆపద్ధర్మా, ఉక్తాః. శ్రేష్ఠః ప్రశ్న ఇతి మో
క్షధర్మః. తమ్. ఆశ్రమిణామిత్యుక్తే గృహస్థాదీనాం సర్వేషామపి ఫలాధికా
రో దర్శితః. తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః. సహ్యాశ్రమస్యాపి జిజ్ఞాసస్య సన్నిధానైరేవ మేవ

---

ఖాన్యేన కర్మణా శాన్త్యా పుణ్యం పాప క్షయాత్తా ఉక్తాః. ఇదానీం వేదాన్త వచ్యం [illegible]
ణథా మోక్షధర్మా ఉపదిశ్యన్తే.

తెలుఁగుచాదాశయం ప్రథమశ్లోకముతోసరితా శ్లో: [illegible]॥ ధర్మాః పి
తామహేనోక్తా ఇతి॥ పితామహేన. భవతేతి శేషః. ఆశ్రమిణాం బ్రహ్మచారి గృహ

---

ఆంధ్రభారతములోని, శాంతిపర్వమునందలి

## మోక్షధర్మము.

---

శ్రీశ్రితవక్షస్థల, గౌరీశ్రితవామాంగ, సుభగరేఖాసంస్తుత్యశ్రీగా
తనూలలిత, సమాశ్రితజననిత్యఫలిత, హరిహరనాథా॥ వ॥ దేవా వై శం
పాయనుండు జనమేజయునకిట్లనియె, నట్లు బహుప్రకారంబుల శాంత
నవుండు చెప్ప రాజధర్మంబులు విని, ధర్మనందనుండు, తమ్ములుం దానుం
బ్రియంబందె, నమ్మందాకినీనందనుం డతనితో, నా యొనరించిన తొల్లింటి సం
బ్రశ్నాకిరణంబులగు వాక్యప్రకారంబు లుపన్యసించితి సింక నేమి [illegible]
బృచ్ఛ చేసెదవనిన, నాదేవవ్రతునకు నన్నరదేవోత్తముండు వినయం బె
సంగ పినతుండై॥ క॥ రాజోచితధర్మంబులు నోజ పినశిభ [illegible] జ్ఞ్యుల

మాశ్రమిణాం శ్రేష్ఠం వక్తుమర్హసి పార్థివ॥౧॥ భీష్మః॥ సర్వత్ర విహితో ధర్మః సత్య(ప్రే)త్య తపఃఫలమ్। బహుద్వారస్య ధర్మస్య నేహాస్తి విఫ

---

త్వితి॥౧॥ కర్మజ్ఞానయోర్విభజ్య జ్ఞానశ్రేష్ఠ్యం వక్తుమ్। సర్వత్రేతి॥ సర్వత్రాశ్రమే, ధర్మో విహితో వేదేన అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ స్వర్గకామ ఇత్యాదినా। అదృష్టఫలశ్చ ఇత్యర్థః॥ సత్యప్రేత్య తపఃఫలమ్॥ [illegible] తపః [illegible] కర్మణ [illegible] నాత్మకమ్। [illegible] ఫలం [illegible] [illegible] జ్ఞానం దృష్టఫలమిత్యర్థః। [illegible] కిం తత్ర [illegible] బహుద్వారస్య॥ [illegible] వివిధ [illegible] [illegible] కరణస్య [illegible] నాస్త్యయం [illegible] ద్వార్థత్వం కర్మణామ్। యద్వా [illegible] జ్ఞానేనైవ కర్మసాఫల్యం [illegible] [illegible] విధి [illegible] కర్మణ [illegible] [illegible] ఇతి॥ [illegible] ఇతి స్మృతేః॥ [illegible] [illegible] విత్తం [illegible] దిసిద్ధిః కర్మధికేవలస్య। ద్వితీయే ఇచ్ఛోత్పత్తిరేవ కర్మఫలమ్। [illegible] తృతీయే [illegible] శుద్ధిరేవ కర్మఫలం, జ్ఞానేచ్ఛాదికం [illegible] రసాధ్యమి [illegible] [illegible] [illegible] ఫలాధర్మం [illegible] [illegible] [illegible] ధర్మం [illegible] [illegible] [illegible] స్వర్గాద్యపి భవతి। తథా [illegible] [illegible] [illegible] ద్వారా మోక్షం యథా [illegible] [illegible] [illegible] ఇతివత్ తథా [illegible] [illegible] [illegible] ధర్మః [illegible] [illegible] నేన [illegible] ద్వారా [illegible] నధర్మక్రియా విఫలా। స [illegible] మోక్ష [illegible] [illegible] ఫలాయ ఇతి [illegible]

---

[illegible] ॥౧॥ సర్వత్ర, సర్వాశ్రమేషు, వి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] రూపం తపో [illegible] ఉత్పత్తిర్యత్ర తథా [illegible] [illegible] అత్ర ధర్మ స్వర్గాదిఫలకస్య మోక్షాది ఫలక [illegible] [illegible] ఏవముక్త బహుద్వారస్య బహువిధస్యేతి యావత్ ధ

[illegible] తేజో [illegible] భూజనపరమహిత ధర్మముం, దెలుపుతగ॥ క॥ [illegible] నత్తటినీనందనుఁడు, సమాదర సమ్య। క్కృత్తుఁడ [illegible] పోత్తముసకు, నిట్టులనియె, నుర్వీనాధా॥ గీ॥ వి న్యమున [illegible] బులవిస్తరిల్లు; ధర్మములయం, దొకండునుదలఁపనిష్ఫ। లం

లాకక్రియాః ॥౨॥ యస్మిన్ సర్వ స్తువిషయే మోహమోహాయతే ౽పి నిశ్చయ
మ్। తతమేవాభిజానాతి నాన్యం భరతసత్తమ ॥౩॥ యథా యథా చ
పశ్యతి లోకతన్త్రమనాదరాత్। తథా తథా విరాగో౽త్ర జాయతే నాత్ర
సంశయః ॥౪॥ ఏవం వ్యవస్థితే లోకే బహుదోషే యుధిష్ఠిర। ఆత్మమో
క్షనిమిత్తం [illegible] మానవః ॥౫॥

---

ఫలం [illegible] ధర్మః [illegible] ఫలం మోక్షాఖ్యమ్ [illegible] యస్మిన్ [illegible] మపి [illegible] మపి పరాం [illegible] ॥౨॥ యస్మిన్ [illegible] విషయే [illegible] అభిజానాతి [illegible] ॥౩॥ పశ్యతి [illegible] ॥౪॥ వ్యవస్థితే నిశ్చితే లోకే [illegible] బహుదోషే [illegible] దోష [illegible] వైరాగ్య [illegible] వ్యవస్థిత ఇతి [illegible] ॥౫॥

(యద్యపి నీలకణ్ఠీయే [illegible] మోక్షధర్మస్తే వ్యాఖ్యానమ్ అ

ర్థ [illegible] విఫలా నాస్తి [illegible] సర్వేషా [illegible] ధర్మాణా [illegible] నిష్ఫలమిత్యర్థః ॥ [illegible] ఫలమితి [illegible] ఫలం ధర్మ [illegible] ఫలం [illegible] ప్రేత్య [illegible] సత్యం ప్రేత్య [illegible] నిత్యమిత్య నే [illegible] నిత్యం [illegible] ప్రేత్యేతి శరీరాన్తరం [illegible] ఏవ ఇతి [illegible] ధర్మస్య ఫలం [illegible] ప్రేత్య [illegible] లోకాన్తరే [illegible] స్వర్గ [illegible] ప్రసిద్ధమితి [illegible] ॥౨॥ యస్మిన్ [illegible] లోకే [illegible] యథా యథా పశ్యే [illegible] వైరాగ్య [illegible] ॥౪॥ ఏవం [illegible] లోకతన్త్రే బహుదోషే వ్యవస్థితే [illegible] ॥౫॥

బులే, దాత్మమోక్షా [illegible] ముత్తమ [illegible] ॥౫॥

స్వీకారేణ తత్ర భోజనాదినాపి తత్త్రైతపిత్వమ్. తథాపి ఉఖ్యాత్యుపాఖ్యాన స్య భీష్మయుధిష్ఠిర సంవాదరూపత్వేన మోక్షధర్మాదావేవ సంగతతయా శ్రమతో రాజ్ఞో గజపతిరాయస్య సంస్థానేస్మిన్ తాళపత్రపుస్తకేఆదావేవలిఖితలయా చా ప్యాభిరాదావేవ ముద్ర్యతే. తతశ్చ తద్వ్యాఖ్యానభూతో నీలకణ్ఠీయగ్రన్థశ్చ త్రైవ ముద్ర్యతే. తత్ర మోక్షధర్మాన్తపాఠే, ఆదౌ,

" యుధిష్ఠిరః॥ ధర్మాః పితామహేనోక్తా మోక్షధర్మాశ్రితాశ్శుభాః।

ధర్మమాశ్రమిణాం శ్రేష్ఠం వక్తుమర్హతి పార్థివః॥ (౧)

భీష్మః॥ సర్వత్ర విహితో ధర్మః స్వర్గ్యస్సత్యఫలం మహత్।

బహుద్వారస్య ధర్మస్య నేహాస్తి విఫలా క్రియా॥ (౨)

యస్మిన్ యస్మింశ్చ విషయే యో యో యాతి వినిశ్చితమ్।

స తమేవాభిజానాతి నాన్యం భరతసత్తమ॥ (౩)"

ఇత్యేతచ్ఛ్లోకత్రయం పఠిత్వా తత్, "ధర్మాః పితామహేనోక్తా" ఇత్యస్య స్థానే "ధర్మా" మిత్యాదికముఖ్యాత్యుపాఖ్యానముపక్రమ్య ... శ్లోకత్రయస్య తత్త్వం నీలకణ్ఠీయాదౌ తత్రైవ ముద్ర్యతే)

---

ఆంధ్రభారతము ఉపయోగ్యమనుటకుదయుండెడి

యుఖ వ్యుత్పత్తివ్యాఖ్యానము-

( ఈయంధ వ్యుత్పత్తివ్యాఖ్యానము వచ్చిపట్టణములో ముద్రింపబడిన సం స్కృతపుస్తకమైన మోక్షధర్మంబులోని సెలముద్రింపబడినది. తక్కిన సోమయాజి తె నుఁగు చేసిన క్రమంబున న్వయము- అయినను జనమేజయునకుఁ బారాయణ సంవాదరూప మైన నారాయణీయాంతము పైనిలిగియుండిన మొదలు ప్రవర్తింపు లేక యుధిష్ఠిరభీష్మ సంవాదరూపమైనయీయుపాఖ్యానము నెత్తికొనుట సంగతముగానుండక పోవుటను న్ననకరెటలో శ్రీ రాజాగోడేనారాయణగజపతిరాయనింగారి సంస్థానములోని తాళ పత్రములపుస్తకములో మొదటనే యుండుటనును మేమునుకూడ నిచ్చుట సెమ ప్రసిద్ధముగానేయుండును గనుక )

అట్లు, సకలలోకసంభావనీయ సమ్యక్కథలాకర్ణించి, సముదీర్ణ సంప్రీతుండగు, నప్పాండవాగ్రజుండు॥ ౧॥ గీ॥ అమరతటినీసుతునకిట్లని యె, రాజ। ధర్మముఖ్యంబులగు సర్వధర్మములును। దాత్తకృప నెఱింగించి, తత్పుణ్యతమంబు। ధర్మమెయ్యది, సెప్పుము ధర్మనిత్య॥ ౨॥ అ నుటయు, నాదేవవ్రతుండనఘ దేవోత్తమునకిట్లనియె॥ ౩॥ చ॥ అగయఁగ, ధర్మతంత్రములయందు, నిరర్థము లేదొకండు, నె। వ్వరిమదియందు ద్రావెలెఁ, దగవారలు దానినపూని యాచరింతు, రదియ వారియిష్టఫలదో హనకార్యమొనర్చు నెల్లెడం,। బురుషులఁ జూడ మోక్షము సంబోధిత ధర్మ

అపిచత్వం నరవ్యాఘ్ర శ్రోతుమర్హసి తాంకథామ్। పురాశక్రస్య కథితాం నారదేన సురర్షిణా॥౧॥ సురర్షిర్నారదో రాజన్ వృద్ధస్త్రైలోక్యసమ్మతః। పర్యేతి క్రమశో లోకాన్ వాయురవ్యాహతో యథా॥౨॥ స కదాచిన్మహారాజ దేవరాజాలయం గతః। సత్కృతశ్చ సురేన్ద్రేణ ప్రత్యాసన్నగతోఽభవత్॥౩॥ తం కృతక్షణమాసీనం ప

యద్యపి సుఖాజనకసంవాదే [illegible]

[illegible]

ముల న్వేలుంగఁగన్॥౪॥వ॥ ఆదియుట్లుండె, నప్రతిహతగతియై చరించుచుండి, యొక్కనాఁడు, నారదుం డాఖండలు పాలికిం జనిన, నతం డతనికి సముచితసత్కారంబులాచరించి, సుఖాసీనుండైయున్న యమ్ముని

ర్యపృచ్ఛచ్ఛచీపతిః। బ్రహ్మన్నకించిదాశ్చర్య మస్తిదృష్టం త్వయానఘ॥ ౪॥ వదత్వమేవ విప్రర్షే త్రైలోక్యే సచరాచరే। జాతకౌతూహలో నిత్యం సిద్ధశ్చరసి సాక్షివత్॥౫॥ నహ్యస్త్యవిదితంలోకే దేవర్షే తవ కించన। శ్రుతం వాప్యనుభూతం వా దృష్టం వా కథయస్వ మే॥౬॥ తస్మై రాజన్ సురేన్ద్రాయ నారదో వదతాం వరః। ఆసీనాయోపపన్నాయ ప్రోక్తవాన్ విపులాం కథామ్॥౭॥ యథా యేన చ తత్త్వేన స తస్మై ద్విజసత్తమః। కథాం కథితవాన్ విప్రస్తథా త్వమపి మే శృణు॥౮॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మ పర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే నారదాభిగమనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః

ఆదితశ్చతుస్సప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః.

భీష్మః॥ ఆసీత్కిల కురుశ్రేష్ఠ మహాపద్మే పురోత్తమే। గఙ్గాయా దక్షిణే తీరే కశ్చిద్విప్రస్సమాహితః ॥౧॥ సౌమ్యస్సోమాన్వయే జాతోఽధీతాత్మా గోత్రతో భృగుః। ధర్మనిత్యో జితక్రోధో నిత్యతృప్తో జితేన్ద్రి

న్తి పర్వణి మోక్షధర్మే పఞ్చసప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః.

॥౧॥ సోమాన్వయే అత్రిగోత్రే. గతాధ్యాత్మజ్ఞానతమూర్తః॥౨॥౯॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే భా

రతే. శక్రలోకే యేన తత్. విద్యాపారస్థితో [illegible] ఇత్యర్థః. బ్రహ్మన్ బ్రాహ్మణ. మహాన్తే కించిదాశ్చర్యమిత్యపి పాఠః [illegible] అనఘ [illegible]॥౪॥ వదత్వమేవ విప్రర్షే ఇతి పాఠే [illegible] పూర్వశ్లోకేనాన్వయః. సచరాచరే జఙ్గమస్థావరసహితే. సాక్షివత్ [illegible] అనుభూతం [illegible] సాక్షీ ఉదాసీనః [illegible]॥౫॥ అనుభూతమిత్యాగ దృష్టమిత్యత్ర [illegible] ఉపపన్నాయ [illegible]॥౭॥ యేన చ తత్త్వేన యేన వ్యాఖ్యానేన. తస్మై ఇతి [illegible] నారదః. ప్రవృత్త ఇత్యపి పాఠః॥౮॥ ఇతి వ్యాసవ్యాఖ్యానే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే [illegible]మోఽధ్యాయః.

కులశ్రేష్ఠః [illegible] శ్రేష్ఠేతి యుధిష్ఠిరస్య సంబుద్ధిః. ఆసీత్కిల నరశ్రేష్ఠే [illegible] మాధ్యమికః॥౧॥ సౌమ్య [illegible]

[illegible] వరు వానసలంబునం జూడిక నిలిపి, నీవు మెలఁగు నెడ నెన్నఁడేని యునాశ్చర్యంబుగన్నయది గలదే యని యడిగిన, నమ్మహాత్ముండున్నమహేంద్రునకుం జెప్పిన కథ చెప్పెద, నది భవత్ప్రశ్నంబునకు నుత్తరంబై యుండెడు, వినుము. ఎరొకప్పుడు భాగిరథీదక్షిణతీరంబున, మహాపద్మంబని యొడు పురవరంబునం, గులశ్రేష్ఠుండగు [illegible] విప్రుండు గలండు, దప్పారుపన

ఽః॥౨॥ అహింసాదిరతో నిత్యం సేవ్యస్సజ్జనసంమతః। న్యాయప్రా
ప్తేన విత్తేన శీలేనచసమన్వితః॥౩॥ జ్ఞాతిసంబన్ధివిప్రేషు మిత్రేష్వపిసర్వత్ర
సంమతః। కులేమహతివిఖ్యాతే విశిష్టాంవృత్తిమాస్థితః॥౪॥ సుపుత్రాంశ్చ
బహూఁల్లబ్ధ్వా స్వప్రెష్ట్వావిమలేకర్మణిస్థితః। కులధర్మాశ్రితో రాజధ
ర్మాచార్యాస్థితోఽభవత్॥౫॥ తంచైవధర్మం వేదోక్తం యథాశాస్త్రో
క్తమేవచ। శిష్టాచీర్ణంచ ధర్మాత్మా త్రివిధం వేదచేతసా॥౬॥ కింనుమే
స్యాచ్ఛుభంకృత్వా కింకృత్యంపరాయణమ్। ఇత్యేవంఖిద్యతేనిత్యం
నచయాతివినిశ్చయః॥౭॥ తస్యైవం ఖిద్యమానస్య ధర్మం పరమమా

---

ద్వి ఃర్వణి మోక్షధర్మే షట్పఞ్చాశదధికశతతమోఽధ్యాయః-

జితిఅత్మాపనూరాయేన- గోత్రితోగోతాద్వ్యుకుశుచ్యమానః- వేశ x తాథా ..
న్నఖంశయఇతి పాఠేవేదమార్గనిష్ఠాతో వేదార్థనిర్ణాయకశ్చేత్యర్థః- ధర్మో
నిత్యో నియతో యస్య॥౨॥ సేవ్యస్సత్పురుషైః- అహింసాస్వాధ్యాయనిరతస్సంమతఇ
త్యపిపాఠః- సజ్జనసమ్మతఇతిసేవ్యత్వే హేతుః- శీలంసద్వృత్తమ్- న్యేనశీలేనచాన్వి
తఇతిపాఠే సదాజేనశీలేనేత్యర్థః॥౩॥ మిత్రేష్వితి [illegible] యదా
సూర్యతప్రికాశకోజ్ఞాత్యాదీనామిత్యర్థః- జ్ఞాతిసంబన్ధివిపులే సతాప్యదా
త్రేషు సమ్మతఇతిపాఠే- జ్ఞాతిసంబన్ధిబహులే సతాంవాదిగుణానామాశ్రితమకులేఽ-
అస్పదస్థితియాచకః- ఏతాదృశేకులే [illegible] కులఇతి॥ అభిజాత్య [illegible]
శ్లోకానుష్ఠానశ్చేత్యర్థః॥౪॥ [illegible] పాఠః- విమలేఇన్యర్థం విపులేఇత్య
పిపాఠః॥౫॥ ధర్మాచర్యేత్యత్ర [illegible] ॥ తంచైవేతి॥ యథా
శాస్త్రోక్తం స్మృత్యుక్తమ్- [illegible] శిష్టాచారోక్తమ్- ఆచీర్ణం పిత్రా చరి
తమిత్యర్థః- [illegible]॥౬॥ [illegible] కింశుభంస్యాత్-
పరాయణం పరమగతిసాధనంకృత్యం [illegible] ఇతి [illegible] యో
ఽకోక్తం [illegible] ఇతిచేత్- [illegible]
[illegible] నచయాతివినిశ్చయమితిపాఠే [illegible] ॥౭॥ అస్తిశబ్ద [illegible]

---

గుండు॥౫॥సీ॥ ధర్మనిత్యుండు, సత్యవ్రతపరుఁ, డుపాంసాశాలి, యిం
ద్రియజయవిశ్వాసి,। నిజకర్మతృప్తుండు, విప్రోఘ్రధుఁ, డుంచితన్యాయ
సంప్రాప్తధనములదేవ, పిత్రతిథి జ్ఞాతిమిత్ర భాగ్యములనిర్వర్తించి,సువి
నయవంతులైన। తనయులఁగన్నాఁడు, తన్నెల్లవారునుపినుతింపమన్నాఁ
డు, తనమనమున,। నెట్టికృత్యంబు మేలొయే నెద్దిచేసి। కృతపరాయి
ణ ధర్మతాస్థితివహింతు। నొకొ, యనిచింతఁబొందుచు నుండు,వా
స్య।సిద్ధ [illegible] వాంఘుగా క్షించి,నృపవరేణ్య॥౬॥వ॥అట్లుండనొక [illegible] వాఁడు

ర్యపృచ్ఛచ్ఛచీపతిః। బ్రాహ్మణ్కించిదాశ్చర్య మస్తిదృష్టం త్వయానఘ॥౪॥ వదత్వమేవ విప్రర్షే త్రైలోక్యే సచరాచరే। జాత కౌతూహలో నిత్యం సిద్ధశ్చరసి సాక్షివత్॥౫॥ నహ్యస్త్యవిదితంలోకే దేవర్షే తవ కించన। శ్రుతం వాప్యనుభూతం వా దృష్టం వా కథయస్వ మే॥౬॥ తస్మై రాజన్ సురేన్ద్రాయ నారదో వదతాం వరః। ఆసీనాయోపపన్నాయ ప్రోక్తవాన్ విపులాం కథామ్॥౭॥ యథా యేన చ తత్త్వేన స తస్మై ద్విజసత్తమః। కథాం కథితవాన్ విప్రస్తథా త్వమపి మే శృణు॥౮॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే నారదాభిగమనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః

ఆదితశ్చతుస్సప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః.

భీష్మః॥ ఆసీత్కురులగురుశ్శ్రేష్ఠ మహాపద్మేపురోత్తమే। గఙ్గాయా దక్షిణే తీరే కశ్చిద్విప్రస్సమాహితః॥౧॥ సౌమ్యస్సోమాన్వయే జాతోఽజితాత్మా గోత్రతో భృగుః। ధర్మనిత్యో జితక్రోధో నిత్యతృప్తో జితేన్ద్రి

---

న్తి పర్వణి మోక్షధర్మ పఞ్చసప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః-

॥౧॥ సోమాన్వయే అత్రిగోత్రే- గతా ఖ్యాజ్ఞాతమార్గః॥౨॥౯॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే భా

---

రతే - శక్రతోయేనతత్- విద్యాపారస్థితా [illegible] తు॥౩॥ ఇత్యుకరః- బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణ- మహాత్తే కించిదాశ్చర్యమిత్యపిపాఠః- [illegible] అనఘనిర్దోష॥౪॥ వదత్వమేవ విప్రర్షే ఇతిపాఠే [illegible] తిపూర్వశ్లోకేనాన్వయః- సచరాచరే జఙ్గమస్థావర సహితే- సాక్షివత్ [illegible] ఉభయాకాఙ్క్షారహితః [illegible] ఉదాసీనః- తద్వదిత్యర్థః॥౫॥ అనుభూతమితి [illegible] దృష్టమద్భుతం [illegible]॥ ఉపపన్నాయ శ్రవణాయోగ్యాయ॥౭॥ యేనచతత్త్వేన [illegible] కథితవాన్- విప్రో నారదః- వృత్తమిత్యధ్యాహారః॥౮॥ ఇతి వ్యాఖ్యాయామ్ శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే [illegible] ఽధ్యాయః-

కులగురుః [illegible] శ్రేష్ఠేతి యుధిష్ఠిరస్య సంబుద్ధిః- ఆసీత్కులశ్రేష్ఠ [illegible] సమాహితః [illegible]॥౧॥ సౌమ్య [illegible]

---

నగు వానసంబానం జూడిరి నిలిపి, నీవు మెలంగు నెడ నెవ్వయేని యు నాశ్చర్యంబు గన్నయది గలదేయని యడుగగ, నప్పుహాతాప్పులనన్న హేంద్రునకుం జెప్పినకథ చెప్పెద, నదిభవత్ప్రశ్నంబునకు నుత్తరంబై యుండెడు, వినుము. ఎరుమెట్టినిన, భాగర[illegible]దక్షిణతీరంబున. మహాపద్మంబనియెడు పురవరంబునను, నులశ్రేష్ఠుండగు భ[illegible]ను విప్రుండు గలండు, దప్పురుష

రః॥౨॥ అహింసానిరతోనిత్యం సేవ్యస్సజ్జనసంమతః। న్యాయప్రా
ప్తేనవిత్తేన శీలేనచసమన్వితః॥౩॥ జ్ఞాతిసంబన్ధివిప్రేషు మిత్రేష్వసర్వత్ర
సంమతః। కులేమహతివిఖ్యాతే విశిష్టాంవృత్తిమాస్థితః॥౪॥ సుపుత్రాన్
బహుళాన్ సృష్ట్వావిమలేకర్మణిస్థితః। కులధర్మాశ్రితోరాజన్ ధ
ర్మచర్యాస్థితోఽభవత్॥౫॥ తంచైవధర్మం వేదోక్తం యథాశాస్త్రో
క్తమేవచ। శిష్టాచీర్ణంచ ధర్మాత్మా త్రివిధంవేదచేతసా॥౬॥ కింనుమే
స్యాచ్ఛుభంకృత్వా కింకృత్యంయత్పరాయణమ్। ఇత్యేవంఖిద్యతేనిత్యం
నచయాతివినిశ్చయః॥౭॥ తస్యైవం ఖిద్యమానస్య ధర్మం పరమమా

---

శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే షట్పఞ్చాశదధికశతతమోఽధ్యాయః-

---

జతిఆత్తాఽనుసారేణ- గోత్రితోగోత్రాద్భృగురిత్యుచ్యమానః- వేదగతాధ్యా[illegible]
[illegible]ంశయఇతి పాఠేవేదమార్గనిష్ఠాతో వేదార్థనిర్ణాయకశ్చేత్యర్థః- ధర్మో
[illegible]తో నియతో యస్య॥౨॥ సేవ్యస్సత్పురుషైః- [illegible]స్స్వాధ్యాయనిరతస్సత్య[illegible]
[illegible]పిపాఠః- సజ్జనసమ్మతఇతిసేవ్యత్వేహేతుః- శీలంసద్వృత్తం- స్వేనశీలేనచాన్వి
[illegible] ఇతిపాఠే సహజేనశీలేనేత్యర్థః॥౩॥ మిత్రైరితి [illegible]మానామ్- యద్వా
[illegible]సూర్యతప్రి[illegible]జ్ఞాత్యాదీనామిత్యర్థః- జ్ఞాతిసంబన్ధివిపులే [illegible]
[illegible] సమ్మితఇతిపాఠే- జ్ఞాతిసంబన్ధి బహులే సత్యాది గుణానామాశ్రిమతుల్యే-
ఆస్పద[illegible]యాతత్- [illegible]కులే [illegible]॥కులఇతి॥ ఆభిజాత్య [illegible]
[illegible]నుష్ఠానశ్చేత్యర్థః॥౪॥ [illegible]పాఠః- విమలేఇత్యస్య [illegible]లేఇత్య
పిపాఠః॥౫॥ ధర్మచర్యేత్యత్ర [illegible] ధర్మ[illegible]మానా॥తంచైవేతి॥ యథా
[illegible]క్తమ్- శిష్టాచీర్ణం శిష్టాచారసిద్ధమ్- ఆచీర్ణమిత్యా[illegible]
[illegible]॥౬॥ కృత్వా[illegible]స్థితః [illegible]కింశుభంస్యా[illegible]
[illegible]పరాయణం పరమగతిసాధనంకృత్య[illegible]ఇతి [illegible]
[illegible]నేన- ఖిద్యతఇతిచేతి- వినిశ్చయా[illegible]సయాతి నపా[illegible]
[illegible]నచయాతివినిశ్చయమితిపాఠే [illegible]॥౭॥ [illegible]

---

రుండు॥౫॥సీ॥ ధర్మనిత్యుండు, సత్యవ్రతపరుఁ, డహింసాశాలి, యిం
ద్రియజయవిశారి, । నిజకర్మతత్పరుండు, ని[illegible], డుంచితన్యాయ
సంప్రాప్తధనములదేవ। పిత్రతిథి జ్ఞాతిమిత్ర[illegible]గ్యములనిగ్వతిరంచి,సువి
నయవంతుఁడైన। తనయులఁగన్నాఁడు, తన్నెల్లవారునుపినుతింపమన్నాఁ
డు, తనమనమున,। నెట్టికృత్యంబు మేలొయే నెద్దిచేసి। కృతపరాయి
ణ ధర్మతాస్థితివహింతు। నొకొ, యనిచింతఁబొందుచు నుండు,వా
[illegible]।సత్త్వ[illegible] వాఁబుగాఁ క్షించి,నృపవరేణ్య॥౬॥వ॥అట్లుండనొకరు వాఁడు

శ్రితః। కదాచిదతిథిః ప్రాప్తో బ్రాహ్మణస్సమాహితః॥౮॥ సతస్మై సత్క్రియాంచక్రే క్రియాయుక్తేన హేతునా। విశ్రాన్తంచైన మాసీన మిదంవచన మబ్రవీత్ ॥౭॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే అతిథిసమాగమనం నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః- ఆదితః పఞ్చసప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః-

బ్రాహ్మణః॥ సముత్పన్నేన సమానేఽస్మిన్వాక్యమాధుర్యేణ తేనఘ। మిత్రతామభిపన్నస్త్వాం కించిద్వక్ష్యామి తచ్ఛృణు॥౧॥ గృహస్థధర్మంవిప్రేన్ద్ర కృత్వాధర్మంగతోఽస్మ్యహమ్।ధర్మంహిపరమం కుర్యాంకోఽహి మార్గోఽత్ర లోదిశ॥౨॥ అహమాత్మానమాత్మస్థ ఏకఏవాత్మనిస్థితః। ద్రష్టుమిచ్ఛన్నపశ్యామి బద్ధస్సాధారణైర్గుణైః॥౩॥ యావదేతదవ

---

అభిదానీబన్ధనరజ్జుః- [illegible] ఇతి బ్రాహ్మణాః- తేనాక్షదా [illegible] బన్ధనవాటీ- జాతబన్ధ- ఇత్యర్థః॥౧॥ అత్ర [illegible] ఏకఏవాత్మనః స్థితిః- ఆత్మజ్ఞానార్థః [illegible] బద్ధః [illegible] యుక్తేనేతి [illegible] శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ద్వితీయో [illegible]

అస్మిన్ [illegible] సముత్పన్నే [illegible] [illegible] ॥౨॥ [illegible] మిత్రంహితుః సాధారణైః [illegible] [illegible]

౭॥గీ॥ తనగృహంబుసకు [illegible] బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి వచ్చిన [illegible] భక్తి। [illegible] ద న్మహాద్విజుఁడనిట్లనియె భక్తిబంధ॥౮॥సీ॥ [illegible] వాక్యంబులఁ జేసి మిత్రత్వంబుఁ బొందె, మిద్ధ్యాన [illegible] సు। నీకెఱుఁగించెదనీవు నెయ్యమెలపరహితముపదేశింపు, మేనునియతి। నాత్మావలోకనమాచరించెదనని తొడఁగుదు, నదియుఁ బడదు వాక్య। లోకసామాన్య గుణాక

గం మేవయశఃపుత్రఫలాశ్రితమ్। తావదిచ్ఛామి పాథేయమాధాతుం పార
లౌకికమ్॥౪॥ తస్మిన్నిలోకసంస్థానే పరంపారమభీప్సతః। ఉత్పన్నా మే
మతిరియం కుతో౽ధర్మమయః ప్లవః॥౫॥ మూహ్యమానాని దిశన్యలో
కేశరీక్ష్య నానాత్మానిచ సాధకాని। దృష్ట్వా చ ధర్మధ్వజకేతుమాలాం ప్ర
కీర్యమాణాముపరి ప్రజానామ్॥ మనో న రజ్యతి భోగరాగాద్దృ
ష్ట్వాగతం పార్థివ వనాత్ పరం। తేనార్థే బుద్ధిబలాశ్రయేణ ధర్మేణ ధ
ర్మే పరిపశ్యన్ [illegible]॥౭॥ సో౽తిథిగ్రహ్యచనం తస్య శ్రుత్వా ధర్మా
భిలాషిణః। ప్రోవాచవచనం శ్లక్ష్ణం ప్రాజ్ఞో మధురయా గిరా॥౮॥ అతిథిః॥
అహమప్యత్ర ముహ్యామి మమాప్యేష మనోరథః। నచ సంనిశ్చయం యా

[illegible]

[illegible]

లనంబున బద్ధుండనగుట, నెఱ్ఱంగినాత్మ। నాత్మయం దకనియనామయ
త్వముఁబొందు। ఇందర హితమగు సుఖంబుఁబొందు। యుండువాఁడ,భూ
సురోత్తమ చెప్పవే। యనిన,నతనికిట్టులనియెనతఁడు॥౯॥ క॥ వినుము,వి

మి బహుద్వారే త్రివిష్టపే॥౯॥ కేచిన్మోక్షం ప్రశంసన్తి కేచిద్యజ్ఞఫలం ద్విజాః। వానప్రస్థాశ్రమం కేచిత్ గార్హస్థ్యం కేచిదాశ్రితాః॥౧౦॥ రాజధర్మాశ్రితాః కేచిత్ కేచిదాత్మఫలాశ్రయాః। గురుచర్యాశ్రయం కేచిద్వాక్సంయమనమాశ్రయమ్॥౧౧॥ మాతరంపితరం కేచిత్ శుశ్రూషన్తో దివంగతాః। అహింసయా పరే స్వర్గం సత్యేన చ తథాపరే॥౧౨॥ ఆహవేఽభిముఖాః కేచిన్నిహతాస్త్రిదివం గతాః। కేచిదుఞ్ఛవ్రతైః సిద్ధాః స్వర్గమార్గముపాశ్రితాః॥౧౩॥ ఆర్జవేనాపరే యుక్తా నిహతా నార్జవైర్జనైః। మునయో నాకపృష్ఠే వై శుద్ధాత్మానః ప్రతిష్ఠితాః॥౧౪॥ కేచిదధ్యయనే యుక్తా వేదవ్రతపరాయణాః। బుద్ధిమన్తో గతాః స్వర్గం తుష్టాత్మానో జితేన్ద్రియాః॥౧౫॥ ఏవం బహువిధైర్లోకే ధర్మద్వారైరనావృ

---

త్రివిష్టపే అముష్మికఫలే ఇతి యావత్॥౯॥ యజ్ఞఫలం స్వర్గాదిసుఖభవమ్। వానప్రస్థాశ్రయా ఇత్యపపాఠః। ఆస్థితా ఇత్యపిపాఠః॥౧౦॥ ఆత్మఫలం కైవల్యమ్। రాజధర్మాశ్రితాః కేచిత్ కేచిదాత్మఫలాశ్రయా ఇతి పాఠే ఉత్తరార్ధం పదద్వయమ్। గురుచర్యా గురుశుశ్రూషా ఆశ్రయో యస్య తథాభూతం ఫలం కేచిదాహుః। వాక్సంయమం మౌనవ్రతం ఆశ్రయం ఫలసాధనం కేచిదాహుః। కేచిద్వాక్సంయమాశ్రయమితి తృతీయపాదపాఠః॥౧౧॥ శుశ్రూషన్తః పరిచరన్తః। అపరే అన్యే అహింసయా స్వర్గం గతాః। సత్యేన యథార్థవచనేన॥౧౨॥ అభిముఖాః స్థితాః సన్తో నిహతాః శస్త్రైః। ఉఞ్ఛః కణశ ఆదానం। శుశ్రూషితా ఇత్యపిపాఠః॥౧౩॥ అపరే మునయః ఆర్జవేన వాఙ్మనసామేకవిధత్వేన యుక్తాః, నాకపృష్ఠే స్వర్గ ప్రదేశే, శుద్ధాత్మానః, నిహతా అనార్జవైస్తథాభూతైరపి పూర్వం స్వర్గే ప్రతిష్ఠితాః॥౧౪॥ వేదవ్రతాని ఆగ్నేయాదీని పరాయణం యేషాం తథాభూతాః జితేన్ద్రియాశ్చ సన్తః॥౧౫॥ అనావృతైః-విస్తీర్ణైః-

---

ట్టుల మోహాంధీనుఁడవై, యాత్మఁగాంచు తెఱఁగొలయుటకుం। బూనిపడుదు, నెయ్యదియో। కానం దెరువాశుభప్రకలనంబునకుఁ॥౧౦॥ ఉ॥ కొందఱు బ్రహ్మచర్యమును, గొందఱు భవ్యగృహస్థధర్మముం। బొందుట, కొందఱిద్ధతపమున్వనభూమిఁదగం జరించుటం,। గొందఱు నిష్క్రియత్వమునఁ, గొందఱు యజ్ఞవిధానశీలితం,। గొందఱుమాన దానములఁ, గోరియొనర్తురు నిత్యసౌఖ్యముఁ॥౧౧॥ క॥ జననీజనకారాధనముఁ, గురుభక్తిని, సువృత్తమున, శాంతిని, దాంతిని, సత్యమున, నహింసను,। విను, కొంతుఁడ మోక్షపదము వేత్తురజనుల్॥౧౨॥ వ॥ ఇట్లుబ

ద్వైః| మమాపిమతిరావిగ్నా మేఘరేఖేవ వాయునా||౧౬||

ఇతిశ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గతమోక్షధర్మపర్వణి
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే అతిథిబుద్ధివికల్పోనామతృతీయోఽధ్యాయః.
ఆదితష్షట్సప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

అతిథిః|| ఉపదేశంతువిప్రేన్ద్ర కరిష్యేహంయథాగమమ్| గురుణామెయథాఖ్యాత మర్థంతశ్చ తథాశృణు||౧|| యత్రపూర్వాభి సర్గేవై ధర్మచక్రంప్రవర్తితమ్| నైమిశే గోమతీతీరే యత్రనాగపురంమహత్||౨|| సమగ్రైస్త్రిదశైస్తత్ర ఇష్టమాసీద్ద్విజర్షభ| యత్రేన్ద్రాతిక్రమంచ క్రేమాంధాతారాజసత్తమః||౩|| కృతాధివాసో ధర్మాత్మాతత్రచక్షుశ్శ్రవామహాన్| పద్మనాభో మహాభాగ పద్మఇ త్యే వ విశ్రుతః ||౪|| సవాచాకర్మణాచైవ మనసాచ ద్విజర్షభః||ప్రసా

---

పర్వణి మోక్షధర్మే సప్తసప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః
౧||౨||౩|| చక్షుశ్శ్రవాశ్సర్పః||౪|| త్రివిధేకర్మణ్యనూపాసా...

---

ఆవిగ్నా సంచలితా- ఓవిరిధ...దలనయోరితి ధాతుః- మేఘరేఖా మేఘపఙ్క్తిః||౧౬||
ఇతి...ద...శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే తృతీయోఽధ్యాయః
ఉపదేశంతు తేవిప్రే త్యపిపాఠః- యథాగమయుపదేశమనతిక్రమ్య- యథాంక్రీ...త్యపిపాఠః- కేందు...ం, గురుణా అర్థం తత్త్వేన యథాఽఖ్యాతం తదాఉపదేశం కరిష్యే- శృణ్విత్యన్వయః||౧|| పూర్వాభిసర్గే పూర్వస్సృష్ట్యామ్- నాగపురః నా...నాంసమూహః- నాగాహ్వయం పురమిత్యపిపాఠః||౨|| సమగ్రైస్త్రిదశైః ఇష్టం యాగాచరణంకృతమ్- మాంధాతా యువనాశ్వపుత్రః||౩|| చక్షుశ్శ్రవానా పద్మనాభ ఇతిచం పూర్వోక్తంనామ- పద్మ ఇతినామైకదేశేనైవ ప్రసిద్ధః- యథాభీః

---

హువిధంబులగు ధర్మద్వారంబులుగలవు, కలిగినదాన నెల్లవారికి న్నా త్మానందంబలవడ నేర్పనె,యొక్కటియుపదేశించెద వాకర్ణింపుము ౧౨||గీ|| నైమిశారణ్యమందు, గోమతియనంగ| బరఁగు నుత్తమనదీ మహాపద్మమనఁగఁ| గలదుపుణ్యప్రదము, దానియందు ఘుతరత్వ టంబు నెలవుగనుండునాగంబొకండు||౧౪||క|| ఆతీర్థోత్తమమున, మాంధాతృఁడులోనుగ, విశిష్టతపముల నిహలో| కాతిశయముఁ బరలోక| ద్గతితముం బడసినారు, తొల్లియనేకుల్ ||౧౫||గీ|| పద్ముఁడను పేరియన్నాగపతి, యుదాత్తుఁ,డఖిలధర్మజ్ఞుఁ,డతుల దయాన్వితుండు,| సుజనస

ధయతి భూతాని త్రివిధే వర్త్మని స్థితః ॥౫॥ సామ్నా దానేన భేదేన ద
ణ్డేనేతి చతుర్విధమ్। విషయస్థం జనం స్పృష్టం చక్షుర్ధ్యానేన రక్షతి ॥౬॥
తముపాక్రమ్య విధినా ప్రష్టుమర్హసి కాఙ్క్షితమ్। స తే పరమకాద్ధర్మా
న్న మిథ్యా దర్శయిష్యతి ॥౭॥ స హి సర్వాతిథిర్నాగో బుద్ధిశాస్త్రవి
శారదః। గుణైరనుపమైర్యుక్తః సమస్తైరభికామికైః ॥౮॥ ప్రకృ
త్యా నిత్యసలిలో నిత్యమధ్యయనే రతః। తపోదమాభ్యాం సంయుక్తో వృ
త్తేనానుపమేన చ ॥౯॥ యజ్వా దానరుచిః క్షాన్తో వృత్తే చ పర
మే స్థితః। సత్యవాగనసూయశ్చ శీలవానితి విశ్రుతః ॥౧౦॥ శేషాన్నభోక్తా
వచనానుకూలో హితార్థవాక్యశ్శక్తో కృతజ్ఞః। అవైరకృద్భూతహి

చక్షుర్ధ్యానేన తస్మాత్తత్త్వానుసన్ధానేన ॥౬॥ అతిక్రమ్య ఉపగమ్య ॥౭॥ అభి
కామికైః అభిప్రేతైః ॥౮॥ నిత్యం సలిలమస్మిన్నితి నిత్యసలిలః ॥౯॥ ౧౧॥ ఇతి నీలకణ్ఠీ

సే నూ భీమ ఇతి ॥౪॥ త్రివిధః కర్మజ్ఞానభక్తిరూపే వర్త్మని మార్గే ॥౫॥ చతుర్విధ
మితి క్రియావిశేషణమ్. విషయస్థం స్వదేశస్థమ్. స్పృష్టమితి జనమిత్యస్య విధేయవి
శేషణమ్. విషయస్థం సమృద్ధం చేత్యపి పాఠః. చక్షుర్ధ్యానేన దర్శనేన స్మరణేన
చ రక్షతీత్యన్వయః ॥౬॥ ఉపాక్రమ్య ప్రాప్య. తమతిక్రమ్యేత్యపి పాఠః. పరమకాద్ధ
ర్మాత్ పరమధర్మం విహాయేతి ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ. మిథ్యా అసత్యం న దర్శయి
ష్యతి బోధయిష్యతి. పరమకం ధర్మమితి పాఠే. మిథ్యా యథా భవతి తథా న దర్శయి
ష్యతీత్యన్వయః ॥౭॥ సర్వాతిథిరయాచ్యస్సర్వాతిథిః. అతిథీనాం గుణాగుణావిమ
ర్శీ ఇత్యర్థః. బుద్ధిశాస్త్రం జ్ఞానశాస్త్రం. అభికామికైః వరణీయైః ॥౮॥ నిత్యస
లిలః నిత్యముదకదాయీ పితౄణామ్. నిత్యమధ్యయనే రతః బ్రహ్మయజ్ఞశీలః. అనుప
మేన అసమానేన. అనవరేణేత్యపి పాఠః ॥౯॥ యజ్వా యజ్ఞాన్ కృతవాన్. దానే రుచి
ర్యస్యాసౌ. దానపతిరిత్యపి పాఠః. వృత్తే అనుష్ఠానే. పరివృతే అనసూయాయస్యాసః.
శీలవాన్నియతేన్ద్రియ ఇత్యపి పాఠః ॥౧౦॥ శేషాన్నభోక్తా. బాలస్వవాసినీవృద్ధగ
ర్భిణ్యాతురకన్యకాః। సంభోజ్యాతిథిభృత్యాంశ్చ దమ్పత్యోశ్శేషభోజనమిత్యుక్తా
నుష్ఠానః. వచనైస్సర్వేషామనుకూలః. అనుకూలవాగిత్యర్థః. హితార్థవాక్యః.
భూతహితవచనః. హితార్జవోత్కృష్ట ఇతి పాఠే భూతహితే ఆర్జవే చ ఉత్కృష్ట ఉన్నత ఇ
త్యర్థః. కృతాకృతజ్ఞః కృతం స్వోపకారమకృతమపకారం చ జానాతి. అకృతా
కృతజ్ఞస్త్వపి అవైరకృత్. అత్రిహితాయుర్భూతహితే నివిష్ట ఇతి. నియత ఇత్యపి పాఠః. ౫

భావ్యమానుఁడ స్తోకపుణ్యు। నియతి నిత్యుఁ డాగంతుక ప్రియతముండు॥
౧౬॥ ఉ॥ ఆతనిఁ గానఁ బొమ్ము ప్రచురాదరణంబున నీదు కోరిక్, సం ప్రీ
తిగఁ దీర్చు నాగుణగరిష్ఠుఁడు, నా పలుకొందుమన్న మా। దాతిశయం

తేనైవిష్టో గఙ్గాప్రదేశే భోగిజనోపపన్నః॥౧౧॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గతమోక్షధర్మపర్వణి
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే ధర్మోపదేశగమనం నామ
చతుర్థోఽధ్యాయః ఆదితస్సప్తసప్తత్యధికశతతమోధ్యాయః

బ్రాహ్మణః॥ అతిభారోద్యతస్యైవ భారాపనయనం మహత్। పర్యా
శ్వాసకరం వాక్యమిదం మే భవతశ్శ్రుతమ్॥౧॥ ఉద్యుక్తాన్తస్య శయనం
స్థానక్లాన్తస్య చాసనమ్। తృషితస్యైవ పానీయం క్షుధితస్యైవ భోజనమ్
॥౨॥ ఈప్సితస్యైవ సంప్రాప్తిరర్థస్య సమయే౽తిథేః। శోకదగ్ధాత్మనః కాలే
వృద్ధస్యైవ సుతో యథా॥౩॥ మనసా చిన్తితస్యైవ ప్రీతిస్నిగ్ధస్య దర్శనమ్।
ప్రహ్లాదయతి మాం వాక్యం భవతా యదుదీరితమ్॥౪॥ దత్తచక్షురివాకా
రం పశ్యామి విమృశామి చ। ప్రజ్ఞానవచసా చైవ ఉపదేశో హి మే కృతః

యు శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే అష్టసప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః॥

ఙ్గాప్రదేశే గిజనైర్నాగైరుపపన్నః స్వహితస్సర్వ పరత్ర ఇతి శేషః. ఏతేన గోమ
తీగఙ్గా సఙ్గమస్థలస్థాయమితి గమ్యతే. ఇతి వ్యాసకృపాదయో శాన్తిపర్వణి మో
క్షధర్మే చతుర్థోధ్యాయః.

అతిభార ఉద్యతో యేన సః. యద్వా అతిభారో ఉద్యత ఉద్యుక్తః. తస్యైవ భారాప
నయనం మహత్ ప్రీతిభాతీతి శేషః. భారావతరణమిత్యపి పాఠః. తద్వత్పర్యాశ్వాసక
రమిదం వాక్యమ్. పరాశ్వాసకర మితిపాఠే పర ఉత్కృష్టో యః ఆశ్వాసస్తత్కర మిత్య
ర్థః॥౧॥ ఉద్యుక్తాన్తస్య వ్యాకృతాన్తఃకరణస్య. అధ్వక్లాన్తస్యేత్యపి పాఠః. ఏత
చ్ఛోకచారిత్య్రతుల్యమానానాం ప్రహ్లాదయతీత్యుత్తరత్ర సమ్బన్ధః॥౨॥ ఈప్సితార్థ
స్య సమయే సంప్రాప్తిరిత్యన్వయః. అతిథే ఇతి సంబోధనమ్. శోకేన సంతా
నాభావదుఃఖేన దగ్ధ ఆత్మా మనో యస్య తస్య వృద్ధస్య. కాలే వృద్ధత్వసి. వృద్ధస్యై
వ సుతో యథేత్యనేన కేవశబ్దో పమా॥౩॥ మనసా చిన్తితస్య ప్రీత్యా స్నిగ్ధస్య వస్తున
స్సన్తనసమకాలమేవ దర్శనమివ. మే మహ్యమ్. మామితిపాఠే మాం ప్రహ్లాదయతి
త్యన్వయః॥౪॥ దత్తచక్షుః ప్రసారిత చక్షుర్మనుష్యః ఆకారం విషయమివ పశ్యా
మి. నాగస్యోపదేశేన తత్త్వం చక్షుషేవ ద్రష్టుమిత్యర్థః. విమృశామి మననం కరో
మి చ. భవతః ప్రజ్ఞానవచసైవాయముపదేశో మే కృతః. ఉపదేశక ప్రదర్శనాత్త్వ
ద్వచసైవ మమోపదేశకమిత్యర్థః. ప్రజ్ఞానవచనాద్యోయముపదేశో హి మే కృత
ఇతి పాఠే భవతః ప్రజ్ఞానవచనాత్ నాగాభిగమనరూపో యముపదేశః

మునోంద, భృగుం, డాధరణీసురవర్యుతోం, మహా। త్మా, తెలివోందె నామ
నము, తావకపావనవాక్యసంపదః॥౧౭॥౪॥ అనిపలికి యుల్లనిమొ, ని|

౫॥ బాఢమేవం కరిష్యామి యథైవాభాషతే భవాన్। ఇమాం హి తాం రజనీం సాధో నివసస్వ మయా సహ॥౬॥ ప్రభాతే యాస్యతి భవాన్ పర్యాశ్వస్త స్సుఖోషితః। అసౌ హి భగవాన్ సూర్యో మన్దరశ్మిరవాఙ్ముఖః॥ ౭॥ భీష్మః॥ తతస్తేన కృతాతిథ్య స్సోఽతిథిశ్శత్రుసూదనః। ఉవాస కిల తాం రాత్రిం సహ తేన ద్విజేన వై॥౮॥ తతశ్చ ధర్మసంయుక్తం తయోః కథయతోస్తథా। వ్యతీతా సా నిశా కృత్స్నా సుఖేన దివసోపమా॥౯॥ తతః ప్రభాతసమయే సోఽతిథిస్తేన పూజితః। బ్రాహ్మణేన యథాశక్త్యా స్వకార్యమభికాఙ్క్షతా॥౧౦॥ తతస్స విప్రః కృతకర్మనిశ్చయః కృతాభ్యనుజ్ఞః స్వజనేన ధర్మవిత్। యథోపదిష్టం భుజగేన్ద్రసంశ్రయం జగామ కాలే సుకృతైకనిశ్చయః॥౧౧॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ చతుర్థధర్మః మోక్షధర్మః తేనసంయుక్తమ్॥౯॥

కృతః త్వం దత్త చతురాకారమిత పశ్యామి- స్మరామీత్యన్వయః॥౫॥ యథామాభా షత ఇత్యపి పాఠః- ఇమాం హి రజనీ మితి తృతీయపాదే పాఠాన్తరమ్- రజనీమిత్యత్యన్త సంయోగే ద్వితీయా॥౬॥ అవాఙ్ముఖః అధోముఖః- అస్తమయాద్యుక్త ఇత్యర్థః॥౭॥ తేన శత్రుసూదన- శత్రూన్ కామక్రోధాదీన్ సూదయతీతి హే సన్బోధనం అతిథేశ్చ॥౮॥ తతః తస్మాత్ తయోః- రాత్రౌ వర్తితేన్తిపాఠాదిత్యర్థః- చతుర్థధర్మసంయుక్త మితిపాఠే మోక్షసాధన ధర్మసంయుక్తమిత్యర్థః- వ్యతీతాగతా- దివసోపమా- నిద్రాభావాత్॥౯॥ తేన బ్రాహ్మణేన సోఽతిథిః పూజితోఽభవత్॥౧౦॥ ధర్మవిత్ ధర్మజ్ఞః- అత ఏవ ధర్మాణాం నిశ్చయే నిర్ణయః కృతో యేన తథావిధః- ధర్మకృత్ కృతకర్మనిశ్చయ ఇతిపాఠాన్తరమ్- భుజగేన్ద్ర సంశ్రయమ్ నాగేన్ద్రనివాసమ్- శ్రీవినాయక త్యర్థ ఇతి ధాతుః- కాలే యోగ్యకాలే- సుకృతేషు నిశ్చయో యస్య తథాభూతః

ద్దినశేషము, రాత్రియును, మదీయనివాసంబున, నీవునిలిచి,మహాత్మా। వమఁడవు, కావలయు, గౌరవశ్రీభరితా॥౧౮॥క॥అనిననతఁడట్లచేయఁగ, నా। తనిఁ బూజించుటయు, మధురతరసల్లాపంబునధర్మసత్కథావర్తనము న్న, నకాలమతండుదాత్తతఁజరిపెఁ॥౧౯॥క॥ వేగిన,నామంత్రితుఁడై,। యాగుణనిధి,వీడుకొల్పి, యాతండుప్రియో। ద్యోగంబు,సమీచీనవి। ధాగరిమ,ప్రాభవవృత్తిఁదగనెఱిఁగించెన్॥౨౦॥వ॥ఇవ్విధంబుననుద్యుక్తుఁడై, భృగుండు, బంధుమిత్రజనసమ్మతంబగు తెఱంగునంగదలి, యెడనెడ

ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే షష్ఠోఽధ్యాయః.
ఆదితోఽష్టసప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

భీష్మః॥ సవనాని విచిత్రాణి తీర్థాని చ సరాంసి చ। అభిగచ్ఛన్ క్రమేణాస్మ కంచిన్మునిముపస్థితః॥౧॥ తం స తేన యథోద్దిష్టం నాగం విప్రేణ బ్రాహ్మణః। పర్యపృచ్ఛద్యథాన్యాయం శ్రుత్వైవ చ జగామ సః॥౨॥ సోఽభిగమ్య యథాఖ్యాతం నాగాయతనమర్థవిత్। ప్రోక్తవానహమస్మీతి భోః శబ్దాలంకృతం వచః॥౩॥ తతస్తస్య వచః శ్రుత్వా రూపేణ ధర్మవత్సలా। దర్శయామాస తం విప్రం నాగపత్నీ పతివ్రతా॥౪॥ సా తస్మై విధివత్పూజాం చక్రే ధర్మపరాయణా। స్వాగతేనాగతం దృష్ట్వా కిం కరోమీతి చాబ్రవీత్॥౫॥ బ్రాహ్మణః॥ విశ్రాన్తోఽభ్యర్చితశ్చాస్మి భవత్యా శ్లక్ష్ణయా గిరా। ద్రష్టుమిచ్ఛామి

౧౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఏకోనాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-

౮౧। ఇతి వ్యాసహృదయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే పఞ్చమోఽధ్యాయః.
సవనాని యజ్ఞస్థానాని॥౧॥ తేన విప్రేణ అతిథినా యథోద్దిష్టం నాగం బ్రాహ్మణో భృగుః తం మునిం పర్యపృచ్ఛత్- ప్రీతివచనం శ్రుత్వా జగామ చ॥౨॥ యథాఖ్యాతం మున్యుక్తలక్షణశోభితం- యథాన్యాయమిత్యపి పాఠః- అర్థవిత్ ప్రయోజనజ్ఞః- భోః శబ్దాలంకృతం అహమస్మీతి వచః- ఏతస్మా మహామస్మి భో ఇతి వచనమ్॥౩॥ తతస్తస్య వచనం శ్రుత్వేత్యపి పాఠః- రూపేణైవ ధర్మవత్సలేతి జ్ఞాయమానా- రూపిణీ ధర్మవత్సలేతిపాఠే ప్రశస్తరూప యుక్తేత్యర్థః- దర్శయామాస దర్శ- నాగస్య పద్మాఖ్యస్య పత్నీ॥౪॥ విధివత్ శాస్త్రోక్తవిధానయుక్తం యథా భవతి తథా- స్వాగతేన స్వాగతానురాగేన సహ దృష్ట్వా- పశ్చాత్ స్వాగతం పృష్టవతీత్యర్థః-కిం కరోమీతి, తవ ప్రియమస్మీత్యబ్రవీచ్చ॥౫॥ శ్లక్ష్ణయా గిరా, మృదువాచా, విశ్రాన్తో విశ్రమం ప్రాప్తః, అభ్యర్చితః పూజితశ్చాస్మి- భవత్యా జ్ఞా

బహుతీర్థసేవనంబు సేయుచుం జని, పుణ్యంబగు నైమిశారణ్యంబు సొచ్చి, గోమతీతీరంబు సేరి, సుప్రసిద్ధంబగు మహాపద్మహ్రదంబు తటంబునం బొలుచు భుజంగేంద్ర మందిరంబు గాంచి, తగం బ్రవేశించె, నట్టియెడ॥౨౧॥ గీ॥ భక్తితోడ, నన్నాగేంద్రపత్ని, యెదురు। వచ్చి, తోడ్కొని చని, యర్చలిచ్చి, మీర। లిందు రాకకుఁ గారణమేమి, చెప్పు,। డెద్దిపనిచినఁ జేసెద సిద్ధచరిత॥౨౨॥ వ॥ అనుటయు, నమ్మహీదేవుం డద్దేవి

భవతి తం దేవం నాగముత్తమమ్॥౬॥ ఏతద్ధి పరమం కార్యమేతన్మే ఫలమీప్సితమ్। అనేనార్థేన చాస్మ్యద్య సంప్రాప్తః పన్నగాలయమ్॥౭॥ నాగీ॥ ఆర్య సూర్యరథం వోఢుం గతోద్య మమ నాయకః। సప్తాష్టభిర్దినైర్ద్రష్టా దర్శయితా వ్యక్తమసంశయమ్॥౮॥ ఏతద్విదితమార్యస్య వివాసకరణం మమ। భర్తుర్భవతు కిం చాన్యత్ క్రియతాం తద్వదస్వ మే॥౯॥ బ్రాహ్మణః॥ అనేన నిశ్చయేనాహం సాధ్వి సంప్రాప్తవానిహ। ప్రతీక్షన్నాగమం దేవి వత్స్యామ్యస్మిన్మహావనే॥౧౦॥ సంప్రాప్తస్యైవ చావ్యగ్రో మమావేద్యోఽహమిహాగతః। మమాభిగమనం ప్రాప్తో వాచ్యశ్చ వచనాత్త్వయా॥౧౧॥ అహమప్యత్ర వత్స్యామి గోమత్యాః పులినే శుభే। కాలం పరిమితాహారో

---

౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥ వివాసకరణమ్ ప్రవాసకరణమ్॥౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥

---

ర్దర్శనైవ మమాగతిశ్రమో నిరస్త ఇతి భావః- భవతీతి సంబుద్ధిః- ఉత్తమం దేవం ఉత్తమదేవభూతం నాగమ్- దేవం నాగముత్తమమితి పాఠే నమితవ్యే దేవత్వోపాయస్తాత్తథాభూతమితి విగ్రహః॥౬॥ ఏతత్ నాగదర్శనమ్- ఈప్సితమిష్టం ఫలమ్- వరమీప్సితమిత్యపి పాఠః- పన్నగాలయమిత్యత్ర పన్నగాశ్రయమిత్యపి పాఠః॥౭॥ నాగీ నాగస్య భార్యా- నాగభార్యేత్యపి పాఠః- ఆర్యేతి సంబుద్ధిః- ఆర్య ఇతి పాఠే నాయకస్యాపి విశేషణమ్- గతోఽసౌ మాసచారిక ఇతి పాఠే మాసే చారః సూర్యరథవాహనమ్- సోఽస్యాస్తీతి మాసచారికః- సప్తభిరష్టభిర్వా సప్తాష్టభిః- సమాసాన్తాభావ ఆర్షః- దర్శయిష్యతి- ఆత్మానమితి శేషః॥౮॥ మమ భర్తుః ప్రవాసకరణం ప్రవాసాచరణం తత్ప్రాప్తపదం లం- ఏతద్దివససమారభ్య- వివాసకరణం మమేతి పాఠే- మమ భర్తుర్గృహాత్ప్రవాసకరణం భవత్యేవార్యస్య- దాస్యం కైంకర్యమ్- కిం చాన్యత్ క్రియతామిత్యపి పాఠః॥౯॥ సాధ్వి పతివ్రతే హే దేవి- నాగస్యాగమనం ప్రతీక్షమాణః- పరస్మైపదమార్షమ్॥౧౦॥ అవ్యగ్రో నాకులం యథా తథా మమాభిగమనం యథా ప్రాప్తో భవతి తథా త్వయా వచనం వాచ్యః॥౧౧॥ గోమత్యా నద్యాః- యథోక్తం

---

తో, దేవీ, భవదీయపతిం గానవచ్చితి, నెచ్చోఁ బనున్నవాఁ, డవ్విభుం గానుపింపు మనిన, నతని కాభుజంగాంగన యిట్లనియె॥౨౩॥ క॥ తనకు నెలవరుస వచ్చిన, యినరథవహనమునకాతఁ డేగినవాఁ, డే। డెనిమిది దివసములకు, నిటఁ। జను దెంచుం, దథ్యమిది, ప్రసాదప్రవణా॥౨౪॥ క॥ అతని తెఱంగిట్టిది, వాం। ఛిత మెయ్యది, యిత్తునని నఘ చెప్పు మనుడు, నా। సతికిట్లను భూసురుఁడు, భవ। త్పతిఁ గనుటయె కాక, వాంఛ, తక్కొనుగలదే॥౨౫॥ వ॥ అయ్యురగవల్లభుం డువచ్చునంతకు, నల్లవనంబున నిలచెద, నవ్విభుండు వచ్చి

యథోక్తం పరిపాలయన్॥౧౨॥ తతస్స పతిస్తాం నాగీం సమాధాయ పు
నః పునః। తదేవ పులినం నద్యాః ప్రియయా బ్రాహ్మణర్షభః॥౧౩॥

ఇతి శాన్తిపర్వాన్తర్గతమోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే
నాగపత్నీదర్శనం నామ షష్ఠోఽధ్యాయః

ఆదితః పఞ్చాశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః

భీష్మః॥ అథ తేన నరశ్రేష్ఠ బ్రాహ్మణేన తపస్వినా। నిరాహారేణ వస
తా దుఃఖితాస్తే భుజంగమాః॥౧॥ సర్వే సంస్తూయ సహితాస్తస్య నా
గస్య బాన్ధవాః। భ్రాతరస్తనయా భార్యా యయుస్తం బ్రాహ్మణం ప్రతి
॥౨॥ తే పశ్యన్ పులినే తం వై వివిక్తే నియతవ్రతమ్। సమాసీనం నిరాహా
రం ద్విజం జప్యపరాయణమ్॥౩॥ తే సర్వే సమతిక్రమ్య విప్రమభ్యర్చ్య
చాసకృత్। ఊచుర్వాక్యమసన్దిగ్ధమాతిథేయస్య బాన్ధవాః॥౪॥ షష్ఠో
హి దివసస్తేద్య ప్రాప్తస్యేహ తపోవనాత్। న చాభిలషసే కించిదాహా
రం ధర్మవత్సల॥౫॥ అస్మానభిగతశ్చాసి వయం చ త్వాముపస్థితాః। కా

౧౩॥ ఇ నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే అశీత్యధికశత మోఽధ్యాయః-
౧,౨॥౩॥ సమతిక్రమ్య ఉపేత్య॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥ ౧౨॥౧౩॥ ఇతి నీలక

తపా ప్రత్యభిగ్దస్సైన్యపేక్షున్యక్తం కాలమ్ పరిపాలయన్ ప్రతీక్షమాణః॥౧౨॥ స
మాగాను రజ్జ్వం రం పాప్రియయా బ్రాహ్మణర్షభః బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠః॥౧౩॥ ఇతి వ్యాస
ప్రాడమెశాన్తి పర్వణి మోక్షధర్మే షష్ఠోఽధ్యాయః
నరశ్రేష్ఠ యుధిష్ఠిర దుఃఖితాః దుఃఖపరవశీకృతాః॥౧॥ తస్య నాగస్య బాన్ధవాః స
ర్వే సహితాన సన్తః సంస్తూయ సర్వే సంభూయేత్యపి పాఠః॥౨॥ నియతవ్రతమి
త్యస్యైవ వివరణం నిరాహారమితి-జప్యం ప్రాణాయామాది, పరాయణం, యస్య సః॥౩॥ స
మతిక్రమ్య గత్వా- క్రము పాదవిక్షేపే ఇతి ధాతుః- అతిథిమసాధ్యో రాతిథేయస్య నా
గస్య బాన్ధవాః॥౪॥ తపోవనాత్ స్వకీయాత్ - తపోధనేత్యపి పాఠః- కించిదిపద
మ్- అభిభాషసే ఇతి పాఠే ఆహార ప్రశంసామపి న కరోషీత్యర్థః॥౫॥ అస్మానుద్దిశ్యేతి

నప్పుడ, మఱువక, నాకెఱుంగింపవలయుననిపోయి, భృగుండు, గోమతీ
తటపుణ్యారణ్యంబున, జప్యపరుండును, నిరాహారుండునునై యుండె,
నట్టిఁగడ, నాభుజంగపతిబాన్ధవులు, తదీయపత్నీపుత్రసహితంబుగా, న
మ్మహీసురవరుపాలికిం జనుదెంచి, మృదుమధుర వాక్యంబుల ననునయిం
చి, నీవాహారంబుగొనక నిలువఁ దొడంగిననాఁటికి నేఁడాఱుదినంబుల

ర్యంచాతిథ్యమస్మాభిరితి సర్వేకుటుమ్బినః॥౬॥ మూలం ఫలంవాపర్ణం వా యచ్చాన్యద్ద్విజసత్తమ। ఆహారహేతోరన్నంవా భోక్తుమర్హసి బ్రాహ్మణ॥౭॥ త్యక్తాహారేణ భవతా వనేనివసతా సతా। బాలవృద్ధమిదంసర్వం పీడ్యతేధర్మసంకరాత్॥౮॥ నహినాబ్రహ్మహాకశ్చిద్రాజవర్యా న్నృతోపివా। పూర్వాశీవాకులేహ్యస్మిన్ దేవతాతిథిబన్ధుషు॥౯॥ బ్రాహ్మణః॥ ఉపదేశేనయుష్మాకమాహారోయం మయావృతః। ద్విరూనదశరాత్రంవై నాగస్యాగమనంప్రతి॥౧౦॥ యద్యష్టరాత్రేనిర్యాతేనా

---

త్తీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఏకాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః॥

---

గతాగతః॥ అత్యర్థ్యస్మాభిరాతిథ్యం కార్యమితి వయం సర్వేకుటుమ్బినస్త్వముపస్థితాః॥౬॥ యచ్చాన్యత్ క్షీరాదికమ్॥ వయోవాద్విజసత్తమేత్యపిపాఠః॥౭॥ బాలాశ్చ వృద్ధాశ్చ బాలవృద్ధమ్॥ సర్వోద్వన్ద్వో విభాషయైకవత్ భవతీత్యేకవచనమ్॥ ధర్మసంకరాత్ ధర్మపీడనాత్॥ త్వాదృక్ హింసాయామితిధాతుః॥౮॥ నాఽస్మాకమస్మిన్ కులే బ్రహ్మహాకశ్చిదస్తి॥ బ్రహ్మహేతి పాఠే బ్రాహ్మణహింసక ఇత్యర్థః॥ రాజవర్యా రాజదణ్డార్హాః॥ అనృతః అనృతవాదీ॥ దేవతాతిథిబన్ధుషు విద్యమానేషు పూర్వాశీ తద్భోజనాత్పూర్వంభోక్తా॥౯॥ యుష్మాకముపదేశేన అష్టసుదివసేషు నాగఆగమిష్యతీత్యేతద్రూపేణ॥ అయమాహారో వాయుపానరూపో మయావృతః॥ వృతో మయేత్యపిపాఠః॥ ద్విరూనదశరాత్రమ్ అష్టరాత్రమ్॥ ఆగమనమితిశేషః॥౧౦॥ నిర్యాతే అతిక్రాన్తే॥ తథా ఽపిపాఠః॥ అన్నాగనిమిత్తమిహాగతోఽహం భ

---

య్యె, నే మతిథిపూజాపరులము, మాకుధర్మవిరోధంబుగాకుండ, మాచేయునాతిథ్యంబాదరింపు, మస్మదీయప్రార్థనంబున, నన్నంబు,ఫలంబు, మూలంబు,మఱియునెయ్యదియైనను, భుజియించి, మమ్మురక్షింపవేయనిన, వారలతో నాసువ్రతశీలుం, డిట్లనియె॥౨౬॥ఉ॥ ఇంతననేల,యేనుభుజగేశ్వరు రాకయపేక్షిఁ నాఁడ,నా। కంతవునంతకుం గుడువనాఁకలి,నీళులు ద్రావఁదృష్ణ,యు। కింతయులేదుగా, కలిగియే యటవీస్థలికేగుదెంచియే। శాంతమయున్నవాఁడ, నియమాభిరతున్నను, నేవనేటికిఁ॥౨౭॥క॥ మీకును,ధర్మవిరోధము। గాకుండఁగ, నేనుపూఁట, గారవమునవా। లోకింపుఁడింకదివసము। మాకుగడుంబ్రియము, వ్రత సమాప్తియుఁగలుగున్॥౨౮॥క॥ వినుమష్టమమగుదివసం। బున, ముదమారంగనింపుభుజగేంద్రుఁడురా। కుండిన, నేనియు, బర। దినమునఁగుడిచెద

గమిష్యతి పన్నగః। ఫలాహారం కరిష్యామి తన్నిమిత్తమిహాగతః॥౧౧॥ కర్తవ్యో న చ సంతాపో గమ్యతాం చ యథాసుఖమ్। తన్నిమిత్తం వ్రతం బద్ధం నైతద్భేత్తుమిహార్హథ॥౧౨॥ తేన తే సమనుజ్ఞాతా బ్రాహ్మణేన భుజంగమాః। స్వమేవ భవనం జగ్ముః అకృతార్థా నరర్షభ॥౧౩॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే నాగబాన్ధవాభిగమనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః- ఆదితోఽశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః-

భీష్మః॥ అథ కాలే బహుతిథే గతే వై పన్నగోత్తమః। దత్తాభ్యనుజ్ఞః స్వం వేశ్మ కృతకర్మా వివస్వతా॥౧॥ తం భార్యాప్యుపచక్రామ పాదశౌచాదిభిర్గుణైః। ఉపాసీనాం చ తాం సాధ్వీం పన్నగః పర్యపృచ్ఛ

లాహారం తదా కరిష్యామి- తన్నిమిత్తమిహాగతః ఇత్యపి పాఠః॥౧౧॥ యథాసుఖం సుఖమనతిక్రమ్య- మయా ఆహారో న స్వీకృత ఇతి న విచారణీయమిత్యర్థః- తన్నిమిత్తం నాగాగమననిమిత్తమ్- బద్ధమ్ ఆచరితమ్॥౧౨॥ స్పష్టం॥౧౩॥ ఇతి వ్యాఖ్యాతాయాం శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే సప్తమోఽధ్యాయః-

బహుతిథే బహూనాం పూరణే కాలే అతిక్రాన్తే- కృతకర్మా ఊఢ సూర్యరథ ఇత్యర్థః- అతఏవ వివస్వతా సూర్యేణ దత్తాభ్యనుజ్ఞః స్వం వేశ్మ గృహం గతః ప్రాప్తః- అథ కాలే బహుతిథే పూర్ణే ప్రాప్తో భుజఙ్గమ ఇత్యపి పాఠః॥౧॥ పాదశౌచాదిభిర్గుణైర్గుణవద్భిర్వ్యాపారైః- సేవానుకూల క్రియా ఆరబ్ధవతీ- ఉపాసీనాం ఉపా

---

భవన్మతిం బ్రియమెసఁగన్॥౨౯॥ వ॥ మీరిట్లంగున, తనుజ్ఞసేయవలయునని, సంప్రార్థన స్వరంబునం బలికిన, విని, వారందఱు నొడంబడి, నిజనివాసంబులకుం జని, రయ్యష్టమదివసంబున॥౩౦॥ క॥ వరుణదినంబులు దీఱిన, నరవిందాప్తుండు తనకు ననుమతి సేయం। గురువంశ ముఖ్యా తగన। య్యురగాధీశుండు, విభవ మొప్పఁగ వచ్చెన్॥౩౧॥ ఉ॥ వచ్చిన సంభ్రమంబు, గరువంపు టెలప్రుణను, నుల్లసిల్లి మై। నచ్చపడంగఁ జేయఁ జెలు, వా భుజగేశ్వరు పత్ని, యాతనిం। జెచ్చెరఁ దా నెదుర్కొని, విశిష్టసమాదరమై, యుపాసనం। బిచ్చి, తదీయ చిత్తమున, నింపెసలారఁగఁ, బాద్యమిచ్చినన్॥౩౨॥ వ॥ స ప్రీతుండై, సముచితవ్రీకారంబునం నుండె, నట్లున్నయవ్వానిం, గ్రమ్మఱ, నమ్మోపాసీనయైయున్న, యద్దేవి నాలోకించి,॥

త॥౨॥ అథత్వమసి కల్యాణి దేవతాతిథిపూజనే। పూర్వయుక్తేన విధినా యుక్తాయుక్తవిచక్షణా॥౩॥ అథత్వమసి సుశ్రోణి స్త్రీబుద్ధ్యామార్గవీక్షితా। మద్వియోగేన రమ్యాగుణయుక్తా ధర్మసేతునా॥౪॥ నాగీ॥ శిష్యాణాం గురుశుశ్రూషా విప్రాణాం వేదధారణమ్। భృత్యానాంస్వామివచనం రాజ్ఞాంలోకానుపాలనమ్॥౫॥ సర్వభూతపరిత్రాణం క్షత్రియాణాంప్రశస్యతే। సర్వేషామపివర్ణానామాతిథేయసమన్వితా॥౬॥ విప్రక్షత్రియవైశ్యానాం శుశ్రూషా శూద్రకర్మతు॥౭॥ గృహస్థధర్మో

౧॥ ౨॥ ౩॥ అశ్వతార్థేన ధర్మసేతునా, ౪॥ ౫॥ ౬ ౫॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨ ౫॥ కుమాం

నాంకుర్వతీంచరాం సాధ్వీంపతివ్రతామ్. ఉపపన్నామిత్యపిపాఠః॥౨॥ అథేతి ప్రశ్నే. దేవతాతిథిపూజనే విషయేయుక్తాయుక్తేచవిచక్షణా అసికిమిత్యన్వయః. పూర్వంయుక్తేన అన్వితేన విధినాక్రమేణ. పూర్వానుష్ఠితక్రమేణేత్యర్థః॥౩॥ శోభనాశ్రోణిః కటిర్యస్యాస్తథాభూతే. రమ్భాకదళ్యావివ ఊరూయస్యాస్సారమ్భోరూః. ఊరూత్తరపదాదౌపమ్యఇత్యూఙ్. తస్యాస్సంబుద్ధిః రమ్భోరు. త్వంధర్మరూపేణ సేతునావియుక్తా. ధర్మరహితా సతీత్యర్థః. మద్వియోగేన స్త్రీబుద్ధ్యాచ మార్గవీక్షితా, మార్గవతీకృతా. మృదూకృతేత్యావత్, అథాపి అసికిమ్॥౪॥ శిష్యాణామిత్యాదిషు శుశ్రూషేత్యాదీనాంప్రత్యేకంప్రశస్యత ఇత్యనుషఙ్గేణ సంబన్ధః. రాజ్ఞామభిషిక్తానామ్॥౫॥ క్షత్రియాణాం ద్వితీయాదిజాతానామ్. క్షత్రధర్మ ఇహోచ్యతే ఇత్యపిపాఠః. అతిథేయసమన్వితా వృత్తిరితిశేషః. ప్రశస్యత ఇత్యనువర్తతే

౩౩॥గీ॥ అతివ, సేమమె, తగఁగ దేవాతిథిజన। పూజనంబులు నడచెనే, పూర్వవృత్తి।, యెడలిపోను లేకునికి, నేమనివికల। మయ్యెనో, చెప్పు, మనవుడు, నామృగాక్షి॥౩౪॥ఉ॥ ఆతనితోడనిట్లనియె, నంతయుమేలుఁగమిరాము, నీమతి। ప్రాతిశయంబుకల్మి, భుజగాధిప, నాకుఁ, దగఁ, సమస్తదే। వాతిథిపూజనంబులు, సమగ్రములై నడచెఁ, సుహృజ్జన। ప్రీతియుఁ మున్నుపోలె నవిభేదతయొప్పఁగ, నిర్వహించితిఁ॥౩౫॥వ॥ అని వెండియు॥ ౩౬॥సీ॥ గురుభక్తి శిష్యులకును, వేదపరతవిప్రులకును, జనరక్షభూపతులకు,। న్యాయార్జితంబు వైశ్యజనంబులకుఁ, ద్రిపణారాధనంబు శూద్రావలికిని,। బలిహార్యకరణంబు భటులకు, సర్వోపకారకత్వం బైనసారభూతి। మనఁగఁ జెంపొందు, గృహస్థాశ్రమంబు పైవాగనిపిరి మెల్ల

నాగేన్ద్ర సర్వభూతహితే హితా। నియతాహారతా నిత్యం వ్రతచర్యా యథాక్రమమ్॥ ౭॥ ధర్మో హి ధర్మసంబద్ధా దిన్ద్రియాణాం విశేషణాత్॥ ౮॥ ఆకాంక్షస్య కుతో వాపి కః కో మే వా భవేదితి। ప్రయోజనమతిర్నిత్యమేవం మోక్షాశ్రమీ భవేత్॥ ౯॥ పతివ్రతాత్వం భార్యాయాః పరమో ధర్మ ఉచ్యతే। తవోపదేశాన్నాగేన్ద్ర తచ్చ తత్త్వేన వేద్మి వై॥ ౧౦॥ సాహం ధర్మం విజానన్తీ ధర్మనిత్యే త్వయి స్థితే। సత్పథం కథముత్సృజ్య యాస్యామి విషమే పథే॥ ౧౧॥ దేవతానాం మహాభాగ ధర్మచర్యా న హీయతే। అతిథీనాం చ సత్కారే నిత్యయుక్తాస్మ్యతన్ద్రితా॥ ౧౨॥ సప్తాష్టదివసాస్త్వద్య విప్రస్యేహాగతస్య వై। స చ కార్యం న మే ఖ్యాతి

---

వ్రతి-ఖ్యాతి కథ ...॥౧౩॥ వర్తమాన-బ్రహ్మవేశ్మ॥౧౪॥౧౫॥ దర్శనశ్రీ...

॥౭॥ సర్వభూతహితే, హితైషిణ్యపి సాధ్వీ భార్యా- నియతాహారతా- ... వ్రతచర్యా ఏకాదశ్యుపవాసాద్యనుష్ఠానమ్॥౭॥ ధర్మం సంబధ్నాతీతి ధర్మసంబద్ధమ్- కర్తవ్యమ్- తథాభూతాదిన్ద్రియాణాం విశేషణాద్ధర్మో భవతి- ఇన్ద్రియాణాం విశేషణ ఇత్యపి పాఠః॥౮॥ ఆకాంక్షస్య శేషభూతః- కుతః ఆగతః- కో జనః, ... కః కిం ప్రయోజనో భవేదిత్యేవం ప్రయోజనమతిర్గృహేదిత్యన్వయః॥౯॥ తచ్చ పతివ్రతాత్వమ్॥౧౦॥ విజానన్తీ త్వత్తోనుగృహ్ణః- ధర్మో నిత్యో నియతో యస్య తథాభూతే॥౧౧॥ న హీయతే పూజ్యతే- న హీయత ఇత్యపి పాఠః॥౧౨॥ నిత్యం యుక్తా ప్రవృత్తా- అతన్ద్రితా జాగరూకా అస్మి॥౧౩॥ న ఖ్యాతి న కథయతి- ఖ్యా ప్రకథనే ఇతి ధాతుః

వారలకును। లోపమేల, యే నేల. యుల్లోకతంబు। యింద్రియంబులను దియించి, యీసునణఁచి। యుండువాఁడగాకను మతి,యోగికిని,బ।తివ్ర తాత్వంబు భార్యకు, సువ్రతములు॥౩౯॥వ॥ కావున, ధర్మసూక్ష్మస వేదివగు, నీమదిత్తంబున, భేసంబొక్కింత యేనియుం దొడగు విధంబున, వర్తించుచునే, యొకండుపిన్నచంబు సేయంగల, దవధరింపుము, పరమపావనమూర్తియగు మహీసురోత్తముం,డిచ్చటికివచ్చి, యుపవిష్టుండై, భవత్ప్రతివర్తింపవచ్చితినసయోఁ, గార్యంబేమియని యడిగినఁ, జెప్ప నొల్లకుండె, నేను, నీవటఁ జనుటం జెప్పుట, విని, యక్కోని, నా భుజంగవిభుండు వచ్చునంతకు, నల్లవనంబుననుండెద, నతండు వచ్చి

దర్శనం తవ కాఙ్క్షతి॥౧౩॥ సోఽహం త్వాం స్వేవపురీ నేత్వద్దర్శనసముత్సుకః।
ఆసీనోఽవతరాయన్ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణస్సంశితవ్రతః॥౧౪॥ అహం త్వా వేననా
గేన్ద్ర సత్యపూర్వం సమాహితా। ప్రస్థాప్య మత్సకాశం స సంప్రాప్తో భు
జగోత్తమః॥౧౫॥ ఏతస్మాత్త్వాం మహాప్రాజ్ఞ తత్ర గన్తుం త్వమర్హసి। (దా
తుమర్హసి వైతస్య దర్శనం దర్శనశ్రవః)॥౧౬॥

ఇతి శ్రీమహాభాగతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే అష్టమోఽధ్యాయః
ఆదితపఞ్చాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

నాగః॥ అథ బ్రాహ్మణరూపేణ కం తం సమనుపశ్యసి। మానుషం వా
థవా విప్రం దేవం వాథ శుచిస్మితే॥౧॥ కో హి మాం మానుషశ్శక్తో ద్రష్టు
కామో యశస్విని। సందర్శన రుచిర్వాక్య మాజ్ఞాపూర్వం వదిష్యతి॥౨॥

శర్వ॥౧౬॥ ఇతి సింహకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ద్వ్యశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః॥

౧౩౹॥ బ్రహ్మ వేదమ్ జప్యమిత్యర్థః। తత్ర తం అత్యర్థ్యం। ఏష బ్రాహ్మణః। సం
శితం తీక్ష్ణం వ్రతం యస్య। శ్వ తేరిత్యం వ్రతేనిత్యమితి ఇత్యాహ॥౧౪॥ స భుజగోత్తమ
స్సంప్రాప్త స్సన్ మత్సకాశం ప్రతిప్రస్థాప్యః ప్రేషణీయ ఇతి సత్యం పూర్వం యస్మి
న్కర్మణి తద్యథా తథా సమాహితా అభిహితా॥౧౫॥ మత్వా విచార్య। ఏతచ్ఛ్రోత్ర
వ్యమితి పాఠః। దాతుమర్హసి వైతస్య దర్శనం దర్శనశ్రవ ఇత్యర్ధం శ్లోకశ్చ కేషు చి
త్పుస్తకేషు దృశ్యతే। దర్శనశ్రవః। హే నాగ॥౧౬॥ ఇతి వ్యాఖ్యానే దయే శాన్తి
పర్వణి మోక్షధర్మే అష్టమోఽధ్యాయః।

బ్రాహ్మణరూపేణాగతం తం, మానుషమబ్రాహ్మణమ్, అథవా విప్రం బ్రాహ్మణమ్,
అథ దేవం వా సమనుపశ్యసీతి యోజనా। యవిశిష్టస్సంశయః। కుచిత్పుస్తకే యథా
స్సా। మానుషం కేవలం విప్రమితి పాఠే కేవలం మానుషం విప్రమిత్యేకా యోజనా॥౧॥
మాం ద్రష్టుకామో మానుషః కో వా శక్తః స్యాత్ అర్థః। సందర్శనే రుచిరాసక్తి
ర్యస్య తథాభూతస్సన్ ఆజ్ఞాపూర్వం వాక్యం కోవా వదిష్యతి తాదృశో మాను

న నా తెఱంగెఱుంగింపు మనిపల్కి, నేఁడెనిమిదినాళ్లైని, జప్యపరుండు
ను, నిరాహారుండును నై యున్నవాఁడు, నీవచ్చటికరిగి యతని సంభా
వింపవలయునని చెప్పిన, నాసర్పగ్రామణి కుపితచిత్తుండై॥౩౮॥క॥ ప
న్నఁగ, యొకెఁ, డకోకఁరుఁ। గానంగాఁబోడు, దేవగణము నసుర
లు।లోనుగ, నన్నేచందము। మానసనడపుదురు, తలఁపుమా...నగనుతీ

సురాసురగణానాంచ దేవర్షీణాంచ భామిని। అనునాగామహావీర్యా
స్సారభేయాస్తరస్వినః॥౩॥ వన్దనీయాశ్చవరదా వయమన్యేనవాఇతి।
మానుషాణాం విశేషేణనాగాధ్యక్షాఇతి శ్రుతిః॥౪॥ నాగీ॥ ఆర్జవేవా
భిజానామి నాసౌదేవోనిలాశన। ద్విజానామిహ భక్తశ్చకాలవిత్కలి
రోషణః।ఏతస్మిన్నేవజానామి భక్తిమానదిరేక్షణా॥౫॥ నహికార్యా
న్తరాపేక్షీ జలేష్వశ్చాతకోయథా। వర్షణవర్షణప్రియః పక్షిదర్శ
నం తవకాఙ్క్షతి॥౬॥ నహిత్వద్దైవతం కించిద్ద్వితీయం ప్రతిపాలయేత్।
తుల్యేహ్యభిజనేజాతేనకశ్చిత్పర్యుపాసతే॥౭॥తత్రోర్ధ్వంసమాజంత్య

---

౧॥-౨॥ సౌరభేయాః దివ్యగన్ధవహాః॥౩॥౪॥౫॥॥ స్తోకకశ్చాతకః॥౬॥॥హిత్వాది
నా- ప్రతిపాలయేత్ ప్రాప్నుయాత్- త్వద్దర్శనంవినాన్యోపి విఘ్నోమమాస్తీత్య
ర్థః- అభిజనే సత్యం తేజాతః తుల్యాభిజాత్యానాగోపికశ్చిత్- నపర్యుపాసతే వం

---

శ. ఇతిపూర్వేణ సంబన్ధః॥౨॥ సురాసురగణానాం దేవర్షీణాం చానువశ్యా
న్నాగాః- తేభ్యఃకించిదూనాఇత్యర్థః- మనుష్యేభ్యఉధికాఇతిభావః- సౌరభేయా
స్సురభేరపత్యాని- తరస్వినోవేగవన్తః- నవ్రతిపాలితసుభామినీతి సంబోధనమ్-సు
రాసురగణానాం దేవర్షీణాంచాపేక్షయా నాగాస్తరస్విన ఇత్యన్వయః॥౩॥ నా
గాధ్యక్షాశ్చయమ్, అన్యేనసుకృతేన వన్దనీయాశ్చాన్యేషాం వరదాః- వైఇతి
ప్రసిద్ధౌ- ఇత్యేతంచ,మనుష్యాణాంవిశేషేణత్యేతంచశ్రుతిస్మృతియమాణాగితా-
అతోమయా సంప్రాప్నోనావన్ద్య ఇతిభావః- నావేక్ష్యఇతి మేయతిరితి చతుర్థచర
ణ పాఠాన్తరమ్- వయమన్యేనుయాయిన ఇతిద్వితీయపాదే- మనుష్యవన్దనీయశ్చా
దివిశిష్టాశ్చయమన్యేనుయాయినః తద్వాప్రాప్తానుసారిణః కిమితికారుకః॥౪॥ ఆర్జవే
నవిజానామీత్యపిపాఠః- అనిలాశన హేనాగ- ఇహలోకేద్విజానాంమధ్యేభక్తః
యుక్తః- యద్వాద్విజానాంవిషయే భక్తియుక్తః- కాలవిత్ సమయజ్ఞః- కలిరో
షణః- కలిఃకలహః- తస్మిన్ రోషణః కోపనః- జితక్రోధఇతియావత్- అదిరేక్షణాన్న
ల్పకాలం దృష్టవత్యస్మ్యహం ఏతస్మిన్ విషయే భక్తిమానిత్యేతంజానామి- ఏవం త
స్మిన్ద్విజానామిభక్తిమానదిరేక్షణఇతిపాఠాన్తరమ్॥౫॥ వర్షణవర్షణకాలే,వర్షప్రి
యః వృష్టిప్రియః, చాతకఃపక్షీ జలేష్వసర్పతి- జలమేవాకాఙ్క్షతే- తథాతవదర్శ
నం కాఙ్క్షతి- నకార్యాన్తరాపేక్షీ- కార్యాన్తరాకాఙ్క్షీతి, స్తోకకఇతి, వర్షం వ
ర్షణప్రియ ఇతిచ పాఠాన్తరమ్- యదాస్తోకకశ్చాతకోజలేష్వస్పర్శ వర్షణం యథా
కాఙ్క్షతి తథేత్యన్వయః॥౬॥॥ కిఞ్చిదితిసామాన్యేవస్తుం సకమ్-కిఞ్చిదపిత్వద్దైవతం
దేవతాభిన్నం ద్వితీయంవస్తు నప్రతిపాలయేద్ధి- అభిజనేవంశేతుల్యేజాతేసతిక
శ్చిదపి నపర్యుపాసతే- నోపాస్తే- బహువచనమార్షమ్- హిత్వాదిత్యన్వయనం కి

క్త్వా త్వమేనం ద్రష్టుమర్హసి। ఆశాచ్ఛేదేన తస్యాద్య నాత్మానం ద్రష్టు మర్హసి॥౮॥ ఆశయాఽభ్యర్థితాన్నానామకృత్వాశ్రుప్రమార్జనమ్। రాజా వా రాజపుత్రో వా భ్రూణహత్యైర్నయుజ్యతే॥౯॥ మౌనాత్ జ్ఞానఫలావాప్తిర్దానేనాభ్యుదయో మహాన్। వాగ్మిత్వం సత్యవాక్యేన పరత్రచమహీయతే॥౧౦॥ భూమిప్రదానేయత్పుణ్యం భవత్యాశ్రమ సంపదా। నష్టస్యార్థస్య సంప్రాప్తిం కృత్వాఫల ముపాశ్నుతే॥౧౧॥ అభిప్రేతామ సంక్లిష్టాం కృత్వా కామవతాం క్రియామ్। నయాతి నిర

---

త్యజ్యత ఇత్యర్థః- అంధం త్యక్త్వా నశక్నోతి వ్యవధాతే ఆస్త ఇత్యర్థః॥౭॥ నానాజం సర్వశక్త్యా జనమ్॥౮॥ భ్రూణహత్యయైవ॥౯॥... ...॥౨౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి

---

ఇచ్ఛిద్విఘ్నం న ప్రతిపాలయేత్। తులోత్యభిజనేజాత ఇతి పాఠాన్తరమ్॥౭౫॥ నాద్రోషమిత్యపిపాఠః- నవాజమస్య భాషితమ్॥౮౫॥ భ్రూణహత్యైర్న భ్రూణహత్యయా- భ్రూణహత్యాం నవాప్నుయాదిత్యపిపాఠః॥౯౫॥ మౌనాత్ మునిత్వాత్- మననాదిత్యర్థః- అభ్యుదయో యశ ఆదయః- దానేన చ యశో మహదిత్యపి పాఠః- వాగ్మిత్వం ప్రియసత్యవాక్యమ్॥౧౦౫॥ లభతీత్యాహ- భూమిప్రదానేయత్పుణ్యంలభతే, ఆశ్రమసంపదా చ యత్పుణ్యంలభతే, నష్టస్యార్థస్య సంప్రాప్తిం కృత్వా తత్ఫలముపాశ్నుతే- భూప్రదానేన చ గతింలభత్యాశ్రమసంపదాన్। నష్టస్యార్థస్య సంప్రాప్తిమిత్యపిపాఠః॥౧౧౫॥ కామవతామర్థినామభిప్రేతాం క్రియామసంక్లిష్టాంకృత్వా- కష్టదపి- అసంక్లిష్టామితి, ఆత్మహితామితి చ పాఠాన్తరమ్॥౧౨౫॥

---

౩౯॥గీ॥ అనిన, నీ గాకవార్చి, మహాశబోడ। సున్న, విప్రుని యభిలాష మొకరంభంగిం। దీర్చకున్నను, ధర్మమే, మీశాస్త్ర। చిత్త, నీయుద్ధియాచారపత్రమునసం॥౪౦॥క॥ ధనంబును నాస నెటిచినం, బొసగిన పాపాగ్నిం గాల్పంబూనెద నేను। పురుషార్థంబును, సముదితపరత్వమును, గృపయు, ధర్మపాత్రిత్వంబుగ॥౪౧॥ వినుమ, నా శాపిచ్ఛేదన। మునం బాటిలు బ్రహ్మహత్య, భుజగోత్తముడ। మఱి సిరూపించె నవ్వుసున్నునకును, సట్టిజు నాస దీర్పంగ నోపుటపలచే॥౪౨॥క॥ మానమున నపృథజ్ఞానము। దానంబున భ్యుదయము, ధర్మనిరతా। యాశానిగ్రహణంబున నర। కానీ కాహాంగణసౌఖ్యమగునం చంప్రియుషుల్॥౪౩॥గీ॥ చాతకము వానం గోరెడు వంటి మొంద,। నెమరు సూచుచున్న వాండిందునీమ। రాకకక్కట,య

యం కశ్చిదపి ధర్మవిదో విదుః॥౧౨॥ నా॥ అభిమానేన మానో మే
జాతి దోషేణ వై మహాన్। రోషస్సంకల్పితః సాక్షాన్నాగ్నిస్సహ్యేన
నాత్మనా॥౧౩॥ న చ రోషాదహం సాధ్వి వశ్యాన్యాటవ్యేతమః। ప
స్యవక్తవ్యతాం యాన్తి విశేషేణ భుజఙ్గనాః॥౧౪॥ రోషస్యహి
వశం గత్వా దశగ్రీవః ప్రతాపవాన్। తథా శక్రప్రతిస్పర్ధీ హతో రామే
ణ సంయుగే॥౧౫॥ అన్తఃపుర గతం వస్త్రం శ్రుత్వా రామేణ నిర్హృత
మ్। ధర్షణాద్రోషసంవిగ్నాః కార్తవీర్యసుతా హతాః॥౧౬॥ జామ
దగ్న్యేన రామేణ సహస్రనయనోపమః। సంయుగే నిహతో రోషాత్కా
ర్తవీర్యో మహాబలః॥౧౭॥ తదేష తపసాం శత్రుః శ్రేయసాం వినిపాతకః।
కరోమి భద్రే కిం రోషం శ్రుత్వైవ వచనం తవ॥౧౮॥ ఆత్మానం చ విశేషే
ణ ప్రశంసాన్యనపాయిని। యస్య మే త్వం విశాలాక్షి భార్యా సర్వగు

---

జాతేరాభిజాత్యస్య దోషేణ రోషవిహితేన అభిమానేన అహంకారేణ మహాన్ మా
నశ్చితోఽస్మి। రోషస్సంకల్పితః క్రోధరూపేణ పరిణమితః। సదయానః [illegible]
[illegible] రోషస్సంకల్ప ఇతి వాగగ్నిస్సేచ పాదాన్ [illegible]॥౧౩॥ [illegible]
ద్వేషం దాహకమ్। తతః తమోగుణమ్। వశ్యా [illegible] తస్యేహ [illegible]
॥౧౪॥ శక్రప్రతిస్పర్ధీ [illegible] రావణః॥౧౫॥ వస్త్రం [illegible]
[illegible] మేణ పరశురామేణ। నిర్హృతం [illegible] ధర్షణాత్ [illegible]
[illegible] ధర్షణాద్రోషసంవిగ్నాః సంచలితాః [illegible]
[illegible]॥౧౬॥౧౭॥ [illegible] రోషం కరోమి [illegible]
[illegible] నిగృహీతో మయా రోష [illegible] వచనం తవేత్యపిపాఠః॥౧౮॥
యస్యత్వం భార్యాత్మానం ప్రశంసాని। గుణసమన్వితే త్యపిపాఠః॥౧౯॥ [illegible]

---

డవిలో బ్రాహ్మణుండు, రోషముడుగు ముధర్మనిరూఢహృదయ॥౨౨॥
వ॥ అనిపత్ని బోధించిన॥౨౫॥ చ॥ అనఘ యుదేటి నాగవతి, పరశురామ
లానవమోము సూచి, యిట్లను, నొంటఁగాఁ బోష్మనియంతన, రోష
మువచ్చి, యిట్టులొప్పనిపలుకుల్ పరగ్ప్రముగఁ బలిగ్రి, దానికి శంక
లేక చెప్పినజలనంబు, ధర్మముమను బేమిటయు నాకు నొనర్చె, నర్మిలి॥
౨౬॥గీ॥ కార్తవీర్యదశముఖపరిముఖులు, జమదగ్నిసుయు రాఘవాపు
లైన పురుషవరుల చేతఁబొలియరే, సక్రోధ వృత్తిఁ, గానన లుకవిడు
వు మేలు॥౨౭॥క॥ నీవట్టి భార్యగలుగుటఁ, దోయజదళనయన, యిట్లు

శాన్తితా॥౧౯॥॥ఏవమేతత్త్వ గచ్ఛామి యత్ర తిష్ఠత్యసౌ ద్విజః। సర్వథా చోక్తవాక్యస్సకృత్యకృతః ప్రియాస్యతి॥౨౦॥॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే నవమోధ్యాయః
ఆదితోద్వ్యశీత్యధిక శతతమోధ్యాయః

భీష్మః॥ స పన్నగపతిస్తత్ర ప్రయయౌ బ్రాహ్మణం ప్రతి। తమేవ మనసా ధ్యాయన్ కార్యవత్తాం విచారయన్॥౧॥ తమభిక్రమ్య నాగేన్ద్రో మతిమాన్ స నరేశ్వరః। ప్రోవాచ మధురం వాక్యం ప్రకృత్యా ధర్మవత్సలః॥౨॥ భో భోః సోమ్యాభిభాషే త్వాం న రోషం కర్తుమర్హసి। ఇహ త్వమభిసమ్ప్రాప్తః కస్యార్థే కిం ప్రయోజనమ్॥౩॥ ఆభిముఖ్యాదభిక్రమ్య స్నేహాత్పృచ్ఛామి తే ద్విజ। వివిక్తే గోమతీతీరే కం వా త్వం పర్యుపా

---

మోక్షధర్మే త్ర్యశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః॥
॥౧॥౨॥ క్షమ్య క్షమాశీలం కృత్వా॥౩॥౪॥ ధర్మారణ్యం హుత్వా హృత్వా విద్ధి పద్మనాభం

---

యా నహా ఉక్తవాక్యస్య బ్రాహ్మణః, కృతకృత్యస్సన్ ప్రియాస్యతి॥ సర్వథా చోక్తవాన్ వాక్యం సత్యతార్థః ప్రయాస్యతీత్యపి పాఠః॥౨౦॥ ఇతి శ్రీవ్యాసకృతౌ శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే నవమోఽధ్యాయః:
౧॥ తమభిక్రమ్యేత్యపి పాఠః- నరేశ్వరః పురుషశ్రేష్ఠ ఇతి నాగేన్ద్ర ఇత్యస్య విశేషణమ్॥౨॥౩॥ అభిక్రమ్యేతి చ పాఠః- తేజస్యమ్- పర్యుపాసస ఇతి చార్థమ్- పద్మ

---

దొంగితిమరితా। పాయంబునఁ బొరయక, యేఁ। బోయెద నా విప్రుకోరిక పూర్ణము సేయఁగ॥౭౮॥క॥ అని పలికి, సత్వరంబుగఁ। జని, భృగునింగాంచె, వినయసంభ్రమములతో,। జనపాలోత్తమ యతఁడా। తనిఁగని, యుల్లమునఁ బ్రియము దళుకొత్తంగాన్॥౭౯॥వ॥ అంగంబు వదలనెదురుకొనియె, నట్లయ్యిరువురును సంగతులై, సుసంగతపత్రప్రకరతరుచ్ఛాయాశీతలసికతాతలంబున, సుఖాసీనులై, గయ్యహీశుండా మహీసురవరునితో, మధురస్వరంబున నిట్లనియె॥౮౦॥గీ॥ అనఘ, నారాకవార్త, నీవధికనిష్ఠ। నిట్టులునికికిఁ గారణ మేమి, కోరిక। యెవ్విధంబైన, దాఁప నేనిపుడనిర్వ। హించి పుచ్చెద, నత్తెఱంగెల్లఁ జెపుమ॥౮౧॥వ॥ స్వానంబులచేత, నిచ్చలనీయునికి విని, యభిగమ్యుండవగు నీ కషకుం జనుదెం

పసి॥౪॥ బ్రాహ్మణః॥ ధర్మారణ్యంహిమాంవిద్ధి నాగందద్రష్టుమిహాగతమ్। పద్మనాభంద్విజశ్రేష్ఠతత్ర మే కార్యమాహితమ్ ॥౫॥ నతస్యచేహసాంనిధ్యం శ్రుతవానస్మితంగతమ్। స్వజనంతంప్రతీక్షామి పర్జన్యమివకర్షకః॥౬॥ తస్యచాక్లేశకరణే స్వస్తికార్యసమన్వితమ్। వర్తయామ్యమృతంబ్రహ్మ యోగయుక్తోనిరామయః॥౭॥ నాగః॥ అహో కల్యాణవృత్తస్త్వం సాధుస్సజ్జనవత్సలః। శ్రద్ధాఢ్యస్త్వం మహాభాగ పరంస్నేహేనపశ్యసి॥౮॥ అహంసనాగోవిప్రర్షే యథామాంవిన్దతే భవాన్। ఆజ్ఞాపయయథాస్వైరం కింకరోమిప్రియంతవ॥౯॥ భవన్తం

ద్రష్టుమాగతమ్॥౫॥౬॥ అక్లేశకరణం క్లేశ నివారకమ్॥౭॥౧౦॥ అనర్ఘజ్ఞః॥౧౩॥

నాగం నాగం ద్రష్టుం ధర్మారణ్యం ... ఆగతం మాం విద్ధీత్యన్వయః- యద్వా ధర్మారణ్యసదృశంనాగమితినాగవిశేషణం వా- ధర్మారణ్య ... ద్విజస్త్వం సర్వాణాముత్పద్యతే- అణ్డజత్వాత్ - ... జన్మనాద్విజ ... ॥ ఇహాదరతస్సాంనిధ్యంనాస్తి- తస్యచేహాత్ర సాంనిధ్యమితి ... నాన్య ... స్వజనం స్వకీయ ... ప్రతీక్షామి ... పర్జన్యం మేఘమివ॥౬॥ తస్యనాగస్య అక్లేశకరణే ... అక్లేశకరణమితిపాఠే బ్రహ్మ ... స్వస్తికార్యణ ... రూపేణ ... యథా ... స్వస్తికారసమాహితమిత్యపిపాఠః- యోగయుక్తోధ్యానయుక్తః- నిరామయః- రాగాదిదోషరహితః- అమృతమివ సాధకం బ్రహ్మజస్యం వర్తయామి- ఆవర్తయామి ... పఠామీత్యపిపాఠః॥౭॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే- అహో ఇత్యపిపాఠః- కల్యాణైస్స్వభావైః కల్యాణవృత్త ఇత్యపిపాఠః- శ్రద్ధా ఆద్యామనుభావయత్యేషః- అవాద్య ఇతిపాఠే అనిన్ద్య ఇత్యర్థః- పరమ్ అత్యన్తమ్॥౮॥ విప్రర్షే ఇత్యపిపాఠః- యథా- యేన నామ్నాపి యావత్- మాంభవాన్విన్దతే- జానాతి తావాన్ - సనాగః అన్నామకో నాగోఽహమ్- యథాస్వైరమ్ స్వైరమనతిక్రమ్య యథేష్టమిత్యర్థః- కింప్రియం తవకరో

దితి, ననవుడు, నద్ధరామరుండు, ధర్మారణ్యంబుననుండి, నిన్నుఁ గాననచ్చితి, మాననీయమహీసుర సూనుండ, ... చను టనిచట భవదీయవల్లభవలన నెఱింగి, వాడినచేసివాఁడు, వాని కెదు రుచూచునట్లు, భవదాగమనంబు వార్చి, నియతవృత్తినున్నవాఁడ, మదీయమనఃక్లేశంబునిరసింపనీవయర్హుండవనుటయు॥౫-౯॥గీ॥నీవుకల్యాణమూర్తివి, నీమనోర। థంబు సఫలంబుచేసితకదా, మదీయ। జనన సఫ

స్వజనం నావ్యే సంప్రాప్తం శ్రుతవానిహ। అతస్త్వాం స్వయమేవాహం ద్రష్టుమభ్యాగతో ద్విజ॥౧౦॥ సంప్రాప్తశ్చ భవానద్య కృతార్థాస్సం ప్రియాస్యతి। విస్రబ్ధో మాం ద్విజశ్రేష్ఠ విషయేయోక్తుమర్హసి॥౧౧ నయుంజీహి భవతస్సర్వే గుణాః ప్రేష్యావిశేషతః। యస్త్వమాత్మహితం త్యక్త్వా మామేవేహానురుధ్యసే॥౧౨॥ బ్రాహ్మణః॥ ఆగతోహం మహాప్రాజ్ఞ భవద్దర్శనలాలసః। కిఞ్చిదర్థమనర్థజ్ఞః ప్రష్టుకామో భుజఙ్గమ॥౧౩ అహమాత్మానమాత్మస్థో మార్గమాణో మనోగతమ్। వాసార్థినం మహాప్రాజ్ఞ చలచిత్తముపాస్మి హ॥౧౪॥ ప్రకాశితస్త్వం స్వగుణైర్యశోగర్భైర్గభస్తిభిః। శశాఙ్కకరసంస్పర్శైర్హృద్యైరాత్మప్రకాశిభిః॥౧౫॥ తస్య మే ప్రశ్నముత్పన్నమచ్ఛిన్ధ్యనిలాశన। పశ్చాత్కార్యం వదిష్యామి శ్రోతుమర్హతి మే భవాన్॥౧౬॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే దశమోధ్యాయః॥

---

ఆత్మానం [illegible] ఆత్మనో జీవ[illegible] గతం విశ్రాన్తిస్థానమ్ ఆత్మస్థో విషయేభ్యో వ్యావృత్తః [illegible] విశలచిత్తం వాసార్థినం కృతార్థ[illegible] మహాప్రాజ్ఞం [illegible] ఉపాస్మి హ [illegible] ॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ ఇతి నీల

---

[illegible] భవన్తముపాగమ్య [illegible] స్వజనం [illegible] అత[illegible] స్వజనాన్మమ [illegible] స్వజనాస్[illegible] శ్రుతవాని[illegible] శ్రుతవానహమిత్యర్థః॥౧౦॥ ప్రియాస్యతి [illegible] విషయేయోక్తు[illegible] ॥౧౧॥ గుణాః ప్రేష్యాః [illegible] ॥౧౨॥ [illegible] భవద్దర్శన లాలసః [illegible] అర్థం [illegible] అనర్థజ్ఞః [illegible] ॥౧౩॥ అహమాత్మస్థః [illegible] మనోగతమ్ [illegible] పరమాత్మానం మార్గమాణో [illegible] చలం చిత్తం [illegible] ఉపాసే [illegible] మార్గమాణో [illegible] ॥౧౪॥ [illegible] యశోగర్భైః [illegible] ఆత్మప్రకాశిభిః [illegible] ॥౧౫॥ తస్య [illegible] అచ్ఛిన్ధి త్వమనిలాశనేత్యర్థః

ఆదితస్త్రిశీత్యధిక శతతమోధ్యాయః

బ్రాహ్మణః॥ వివస్వతో గచ్ఛతిపర్యయేణవోఢుంభవాం స్తంరథమేక చక్రమ్। ఆశ్చర్యభూతంయదితత్రకించిద్దృష్టం త్వయాశంసితుమర్హసి త్వమ్॥౧॥ నాగః॥ ఆశ్చర్యాణామనేకానాం ప్రతిష్ఠా భగవాన్రవిః। యతోభూతాఃప్రవర్తన్తేసర్వేత్రైలోక్యసంమతాః॥౨॥ యస్య రశ్మిసహస్రేషుశాఖాస్వివవిహంగమాః। వసన్త్యాశ్రిత్యమునయః సంసిద్ధాదైవతైస్సహ॥౩॥ యతోవాయుర్వినిస్సృత్యసూర్యరశ్మ్యాశ్రితోమహాన్। విజృమ్భత్యమ్బరేవిప్రకిమాశ్చర్యమతఃపరమ్॥౪॥ విభజ్యతన్తువిప్రర్షే ప్రజానాంహితకామ్యయా। తోయంసృజతివర్షాసు కిమాశ్చర్యమతఃపరమ్॥౫॥ యస్యమణ్డలమధ్యస్థోమహాత్మాపరమత్విషా। దీప్తస్సమీక్షతే

---

శతీయే శాన్తి పర్వణి మోక్షధర్మే ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే ద్విషష్ట్యధిక శతతమోఽధ్యాయః-

॥౧॥౨॥౩॥ ॥ తంవా ॥ పురోవాతాదిభూతేషు విభక్తవర్ణాకాంక్షాం॥౫॥

---

రః॥౧౭॥ ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తి పర్వణి మోక్షధర్మే నీలకంఠీయే భారతభావదీపే త్రిషష్ట్యధిక శతతమోఽధ్యాయః॥

వివస్వతో రథంవోఢుం భవాన్ చక్రరూపేణ పర్యాయేణ గచ్ఛతి॥౧॥ రశ్మయః ప్రవర్తన్తే సర్వే ఆశ్రితాః యతః ప్రాణినాం త్రైలోక్యసంమతాః॥౨॥ సంసిద్ధాః దైవతైస్సహ॥౩॥ ఆమ్బరే తస్మిన్ వసిష్ఠః ఆశ్చర్యమహాతత్త్వం॥౪॥ సృజతి॥౫॥ మహాత్మా పరమత్విషా దీప్తః నారాయణః॥౬॥ యస్య రశ్మయః

---

లత గలిగింతు, ననుభుజంగ। వరాధిపుని మోముఁజూచి, యిట్లనియె నతఁడు ౫౩॥౩॥ నాకోరికఁ బిడసఁ జెప్పెద,। లోకనుతా, యొకటినుడుగ, లోకలత్వముది। త్రాకలితమయ్యెఁ, బ్రాహ్మణ। చేకొని, యదిమన్నవాఁడుఁ జెప్పఁగవలయున్॥౫౪॥ వ॥ అనుటయు, నయ్యురగవల్లభుఁ, డది యెట్లనిన యదుగుపడినన, భృగుండు, నీవు రవిరథంబు వహింపఁ బనిన యెడం, గనిన ట్టియాశ్చర్యంబు గలదేని, నాకెఱింగింపవేయనియడిగిన, నతండిట్లనియె ౫౫॥ సీ॥ ఆశ్చర్యములకెల్లనాస్పదమాదిత్యుఁ, డాతనివలన నసభూతజాల। ముఖిలంబుఁ జరియించు, నదియస్సెరువుగాదె, యద్దేవుసంశువులందుఁ బ్రీతి। సమునులు, వాలఖిల్యాదిమునీంద్రులు, సిద్ధులు, శాఖలఁ జెందియుండు। విహగకులంబులవిధమున, వసియింతు, రంతకంటెను నెక్కుడద్భుతంబు। గలదె, యమ్మహాత్మువలనను వాయువు। వెడలి, యతని నడిమివిపులరశ్మి

లోకానాం కిమాశ్చర్యమతః పరమ్॥౬॥ శుక్లో నామాసితః పాదో యస్య వారిధరోఽమ్బరే। తోయం సృజతి వర్షాసు కిమాశ్చర్యమతః పరమ్॥౭॥ అష్టమాసాంస్తు శుచినా ధారణెయోజ్ఝితం పయః। పర్యాదత్తే పునః కాలే కిమాశ్చర్యమతః పరమ్॥౮॥ యస్య తేజో విశేషేషు నిత్యమాత్మా ప్రతిష్ఠితః। యతో బీజం మహీ చేయం ధార్యతే సచరాచరా॥౯॥ యత్ర దేవో మహాబాహుః శాశ్వతః పురుషోత్తమః। అనాదినిధనో విప్ర కిమాశ్చర్యమతః పరమ్॥౧౦॥ ఆశ్చర్యాణామివాశ్చర్యమిదమేకం తు మే శృణు। విమలే యన్మయా దృష్టమమ్బరే సూర్యసంశ్రయాత్॥౧౧॥ పురా మధ్యాహ్నసమయే లో

---

కాశ్చాన్తర్యామి॥౬॥ పాదః పాదోఽవయవః। నీలమేఘరూపేణా ... ఇత్యర్థః॥౭॥౮॥ యతః సూర్యాత్ బీజరూపధమ్॥౯॥౧౦॥ కృత్యాన్యం ఫలం

---

పాదః కిరణః భాగః। కిరణైరుత్పాదిత ఇత్యర్థః। శుక్లో నామ వారిధరః అమ్బరే ఆని ... స్థితస్సన్ వర్షాసు వర్షతౌ తోయం సృజతి॥౭॥ ధారణైర్యైర్భాసైరుజ్ఝితం ... శుచినా కిరణేన పర్యాదత్తే। యోగైర్మాసాంస్తు శుచినా కిరణేనోజ్ఝితం పయః। పర్యాదత్తే ఇతి పాఠాన్తరమ్॥౮॥ తేజసా విశేషేషు లోకేషు శరీరేషు। బీజం వ్రీహ్యాది। సర్వమపి సూర్యాత్ ... ఇత్యర్థః। సచరాచరా జఙ్గమస్థావరవతీ॥౯॥ పరమాత్మా ఇత్యపి పాఠాన్తరమ్। యస్య మణ్డలమధ్యస్థ ఇత్యుక్తమివా ... న్యతే॥౧౦॥ ఇదమేకం శృణు ... విమలే నిర్మలే అమ్బరే సూర్యసంశ్రయాత్ సూర్యాశ్రయాత్ ... దృష్టమ్॥౧౧॥ ప్రత్యాదిత్య ...

---

శ్శి। బొంది, వృష్టిగురియు, నెందు నుసట్టిచో। ద్యములుగలవె, భూసు రాగ్రిణ్య॥౫౬॥ క॥ రిః సృజియించు ను వర్షము,। రవియమగు డగి రణతతులరసమంతయుఁదా। దివుచును, విస్మయకారక,। మవనీసుర వర్య, దానికధికము గలదే॥౫౭॥ క॥ ఇను వేఁడిమి శోషించిన। జనములయం, దాత్మనిష్ఠ శాశ్వతికత్వం। బున వెలుఁగుచుండు, దానికి,। ననఘా మిగులంగ జితమై నదిగలదే॥౫౮॥ గీ॥ సూర్యువలనన బీజంబు ధార్యమాణ। మగుఁ, జరాచరధారిణియైన ధరణి। చేత, నంతకు మిగులఁ జర్చింపనక। జంబు లెందును గలవె, నిష్ఠానిరూఢ॥౫౯॥ క॥ పరముఁడు, నిరంజనుండ, శ్రుతుఁ, డజరుం, డద్వయుండు, శాశ్వతుఁడగున। ప్పురుషుఁడు రవియందు వెలుఁగు,। నరుదంతటి కంటెఁ గలదె, యగ్రిమవర్ణా॥౬౦॥ వ॥ అని వెండియు॥౬౧॥ క॥ విను, మత్యాశ్చర్య మొకటి,। మనుజోత్తమ, యొక్కనాఁడు, మధ్యాహ్న

కాంత్యప్రతిభాసురే । పరిత్యాదిత్యప్రతీకాశః సర్వతః ప్రత్యదృశ్యత ॥౧౨॥ సలోకాంస్తేజసా సర్వాన్ స్వభాసా తివిభాసయన్ । ఆదిత్యాభిముఖో త్యేతి గగనం పాటయన్నివ ॥౧౩॥ హుతాహుతి రివజ్యోతి రుర్వ్యాంతేజో మరీచిభిః । అనిర్దేశ్యేనరూపేణ ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః ॥౧౪॥ తస్యాభిగమసంప్రాప్తౌ హస్తోదత్తో వివస్వతా । తేనాపి దక్షిణో హస్తో దత్తః ప్రత్యర్థినార్చనామ్ ॥౧౫॥ తతో భిత్వైవ గగనం ప్రవిష్టో రశ్మిమణ్డలమ్ । ఏకీభూతశ్చ తత్తేజః క్షణేనాదిత్యతాం గతమ్ ॥౧౬॥ తత్ర న స్సంశయో జాతస్తయోస్తేజస్సమాగమే । అనయోః కో భవేత్సూర్యో రథస్థో యస్సమాగతః ॥౧౭॥ తేవయం జాతసందేహాః పర్యపృచ్ఛామ హే

---

స్వర్థమ్- పరిత్యాదిత్యప్రతీకాశమ్- ఆదిత్యాన్తర తుల్యతేజస్కం భూతమ్, సదృశ్యత దృష్టమ్॥౧౨॥ స ఇతి తదేవ భూతం పరామృశ్యతే॥౧౩॥ ...॥౧౮॥ ఇతి

---

పరితివిధతుల్యః- శబ్దేప్యదార్థ ఇతి శేషః- పరిత్యాదిత్యప్రతీకాశం సర్వతస్సముదృశ్యతే త్యపిపాఠః॥౧౨॥ నిర్విభాసయన్నిత్యపి పాఠః॥౧౩॥ ఉర్వ్యాం హుతా ఆహుతిరివ స్థితం జ్యోతిః తేజో మయైర్మరీచిభి రనిర్దేశ్యేనరూపేణ॥౧౪॥ అభిగమనవరాభిముఖ్యం ప్రాప్తః పురుష ఇతి శేషః- తస్మై వివస్వతా హస్తో దత్తః- అర్చనాం పూజాం ప్రత్యర్థినా పరిగృహీతా- ప్రత్యర్చనాథినేత్యపి పాఠః॥౧౫॥ స పురుషః రశ్మిమణ్డలం ప్రవిష్టః- తత్ పురుషరూపం తేజః- ఆదిత్యేన ఏకీభూతం సత్॥౧౬॥ తయోః పురుషాదిత్యయోః- రథస్థో యస్సూర్యః కః, సమాగతః పురుషశ్చ క ఇతి సంశయో జాతః- యో యస్సమాగత ఇత్యపి పాఠః॥౧౭॥ హే ఇతి బ్రాహ్మణం ప్రతి సమ్బోధనమ్- తరి వ్యాఖ్యా

---

మునం, । దనవెలుఁగు, నినువెలుఁగుతో । నెనగా, గగనమున, నొక్కఁడేతెంచె, వడిన్ ॥౬౨॥ క॥ అంబరపాటనమునుబో । లెం, బెట్టయునొప్పు, తనములీలాగతి, క । య్యంబరమణి, యధికప్రీమ । దంబున, సభిముఖుఁడుగా, నుదగ్రస్ఫూర్తిన్ ॥౬౩॥ చ॥ కదియఁగఁ బోలు తెంచిన, వికాసవిభాసి ముఖారవిందుఁడై । యెదురుగఁ జేయిచాచె దివసేశుఁ, డతండిను కేలుగేలనొ । ప్పిదముగఁబట్టి, రూపముల భిన్నతఁ బొందఁగఁ, జొచ్చె బింబమున్, । సదనముఁ జొచ్చునట్ల విలసద్గతి, నింకిట నేమి చెప్పుదున్ ॥౬౪॥ వ॥ అట్టియెడ ॥౬౫॥ చ॥ అరదముమీఁద మున్నొప్పలుచునాతఁడో, యిప్పటియాతఁడో, దివా । కరుఁ, డనుసందియంబు భుజగంబుల చిత్తములందుఁబుట్టి, యొం । డొరువులతోడ వారుగడునొ

రవిమ్। కపదదివమాక్రమ్య గతసూర్య ఇవాపరః॥౧౮॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే ఏకాదశోఽధ్యాయః

ఆదితశ్చతురశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః

సూర్యః। నైవ దేవో నిలసఖో నాసురో న ... ఉఞ్ఛవృ... తే సిద్ధో మునిరేవ దివఙ్గతః॥౧॥ ఏష మూలఫలాహారః ... థా। అబ్భక్షో వాయుభక్షశ్చ ఆసీద్విప్రః సమాహితః ... న విప్రేణ సంహితాస్త్వభిష్టుతాః। స్వర్గద్వా... సౌ త్రిదివఙ్గతః॥౩॥ అసన్నధీ రనాకాఙ్క్షో నిత్యం ... భూత హితే యుక్త ఏష విప్రో భుజఙ్గమాః॥౪॥ న ... నాసురా న చ పన్నగాః। ప్రభవన్తీహ భూతానాం ... ఙ్గతిమ్॥౫॥ ఏతదేవంవిధం దృష్ట్వా హ్యాశ్చర్యం తత్ర మే ... స ...

నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మ పఞ్చాశీత్యధిక శతత...
అనిలసఖోఽగ్నిః॥౧॥ ... ఇతి నీలకణ్ఠే ...

... ఇతి పాఠే ఆత్మనే ఏకమాసాహారః॥౧౮॥ ఇతి ... ధ్యాయః మోక్షధర్మే ఏకాదశోఽధ్యాయః

అనిలసఖో దేవః అగ్నిః॥౧॥ ... సంహితాయాః వేద ... క్షి ... యుచః అభిష్టుతాః ... తవశ్చ నేన విప్రేణ సంహితాని ... అ ... ధీర్లబ్ధాశా ... అఙ్గతిరిత్యపి పాఠః ... భుజఙ్గ ... ౦ గతిః ... నాం ఏతత్పురుష ... యోగానాం విషయేన ...

యుక్తపలకంగ, నేవినీతిసు। స్థిరమృదుభాషిన్నై, ... రణీసురోత్తమా॥౬౬॥క॥ ఇతఁడెవ్వండని, యు ... డనగుచు నడుగులయు, నహా। ర్పతి, నామిాదఁ, గ ... చూడిఁ వోలయఁగా, వత్సలుఁడై॥౬౭॥సీ॥ సుర ... గగాదులలోన నెవ్వఁడుగాఁ, డలోలుపాత్ముఁ,। డు ... త్త్రము, డప్పలన్నియమ్ముండు, ఫలమూల నియతమారు। ... ముని, యూ కాంక్ష సేయఁడు ప్రాప్తంబుగాని పదార్థములకు,। సర్వ భూత హితత్వశాలి, యిమ్మెయి సిద్ధిఁ బ్రాపించెనని చెప్పెఁ, బ్రకటఫణి తి,। ననఘ, యిట్టివి శేషంబు, గనుఁగొనంగ। వినను గాంచితినని, నవ్వి

సుపఃశాకం యో సౌ సిద్ధిగతింగతః॥ సూర్యేణసహితో బ్రహ్మా పృథి వీంపరివర్తతే॥౬౪॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గతమోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే ద్వాదశోఽధ్యాయః

అథ త్రిపఞ్చాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

బ్రాహ్మణః॥ఆశ్చర్యం నాత్ర సందేహస్సుప్రీతోస్మి భుజఙ్గమ। అన్వ ర్థోపగతైర్వాక్యైః పన్థానం చాస్మి దర్శితః॥౧॥ స్వస్తి తేస్తు గమిష్యామి సాధో భుజగసత్తమ। స్మరణీయోస్మి భవతా సమ్ప్రేషణ నియోజనైః॥ ౨॥ నాగః॥ ... కార్యం క్వేదానీం ప్రస్థితో భవాన్। ఉచ్య తాం ... యం యదర్థం త్వమిహాగతః॥౩॥ ఉక్తానుక్తం కృతం తే కా ర్యం ... మయా ప్రత్యభ్యనుజ్ఞాతస్తతో యాస్య సి ... కేవలం దృష్ట్వా త్యక్త్వా పర్ణ ... గస్తు

... ఽధ్యాయః

... వాత్సల్యాత్ ... ॥౪॥

... మోక్షధర్మే ద్వాదశోఽధ్యాయః

... మనుష్యేన్ద్ర ఉరగశ్రేష్ఠః పన్థానమనుష్ఠానమ్। ... ॥౧॥ ... వృద్ధితమి ... దృష్ట్వా ... మతిశ్చ ... కృతేన ...

ప్రవరుండు ... మదనుండు ... పొంగారంగ, బాపతోర్ని। యానమునూ ది ... నాన ... ॥౭౭॥౧॥ ఇవియున్నియు నాశ్చర్యమ్యము। లక్ష్య దెలు ... జూపి, తన్వర్థతనొప్పువివిధశబ్దంబులబోధ, ప రేణ్యా పో ... బియు మొందిన ॥౭౮॥౨॥ననుమఱువకు, పనుపందగు। ప ను లెల్ల ... శిష్యభావశుభమునా। కనభూశలిగెనునీదెస-, నమూసభ ద్ర ... నెపు డు॥౭౯॥౩॥ అనవిని, నన్నుంగాంచితి ప్ర యత్నంబున నీ వ్వనిపింపునీవుప। చ్చినపని, నాకు, నీకొకటిచేసితినే, యి టువృత్తమూలవా। సునికి యలేదిపోక, తగుచొప్పగునే, భవదీయవాం ఛ సె। ప్పన, నదయేనుదీర్పగ, మటిపెం పెసంగంజనుభూసురోత్తమా॥

ష్ఫ్లసిద్ధిప్రశ్నే వృతమూలగతోయథా॥౫॥ త్వయిచాహంద్విజశ్రేష్ఠ వాన్మయి నసంశయః। లోకోయంభవతస్సర్వః కాదిత్వా మయి తేనఘ ౬॥ బ్రాహ్మణః॥ ఏవ మేతన్మహాప్రాజ్ఞ విజ్ఞానార్థేభుజఙ్గమ। నాతిరిక్తా స్త్వయాదేవా స్సర్వ్వథైవ యథా తథమ్॥ ౭॥యఏవాహం సఏవత్వం యోహంసత్వంవానపి। అహంభవాంశ్చభూతాని సర్వే తేసర్వగాస్సదా॥౮॥ ఆసీత్తు మేభోగిపతేసంశయఃపుణ్యసంచయే। సోహముఞ్ఛవ్రి

---

౫॥ అహంత్వయిభక్తిమానితిశేషః- మయిమిత్రేతి కాభినా- నకాపీత్యర్థః॥౬॥౭॥ సప్రత్యవిత॥ యఃత్రైలోక్యా మహాబాహుక్ష్మాక్యతః పురుషోత్తమః। అనాదినిధనో విష్ణుః సర్వగః పరమిత్యః పూర్వరూపాదిత్యాస్తర్వర్తి పురుషోత్తమఉక్తః, సపత్వామ్ సపఏవాహమ్- సంయక్చాహం పురుషః। యక్షాచసాధాదిత్య, సపికతిత్యా త్రయాపిత్యపురుషయోరభేదాభావాత్- కారకాత్మనా భేదేపి కార్యాత్మనా అయోగ్యదోష విష్ణుతిత్యాశఙ్క్యాహ- యోహంసఏవథగవానపి- తుశబ్దోవధారణే- ఏతేనభేదాభేదవస్తు నిరస్తః- భూతానియదానీని సర్వేయత్రగతాః ప్రలయకాలేతదేవ బ్రహ్మాస్మిఇత్యర్థః- ఏతచ్చఉఞ్ఛవృత్తేస్సూర్యప్రవేశమాత్రేణైవ నైవజ్ఞాతమ్- నిశ్చితంచ వేదవాక్యైరితిభావః॥౮॥ భోగపతే- భోగోహకుణ్డలమ్- త

---

హిత్యేత్యర్థః- గన్తుంవారాణసిం- వృతమూలేవటుగ్రామే, నివాసంకృతవానతిథిర్వృత్తంతథే దర్శనహితో గచ్ఛతి తద్వదితిభావః॥౫॥ త్వయ్యహంసువ్రాతయః- అతో మయిభవాన త్వత్తోప్యథ మమనసంశయః- మయిచాహంనసంశయఇతిపాఠే అహం మయిపరమే యథా శ్రేయస్కా మోక్షవాము తథాత్వయ్యప్యహం శ్రేయస్కామ ఇత్యర్థః- అయం ఇదీ యస్సర్వోలోకో జనోభవతస్సుప్రసిద్ధ్యఇ॥౬॥ విజ్ఞానార్థే విజ్ఞానవిషయే॥ నాతిరిక్తా ఇతి॥ దేవైస్తుల్యస్త్వమిత్యర్థః॥౭॥ యఏవేతి॥ మతవిశేషేణత్వాంవక్ష్యమిత్యర్థః- తవ హంవిభు రాగ మమితివపాఠః- సర్వగాః సర్వగతస్య భగవతశ్శరీరభూతాః- సర్వేయత్రగతా స్సదేత్యపిపాఠః॥౮॥ పుణ్యసంచయ

---

౨౧॥వ॥ అని వెండియు॥ ౨౨॥గీ॥అనఘ, నాయందునీవు, నీయందు నేను। గలము, నీపని సర్వలోకంబుగలము। చింతకవకాశ మేది, నిశ్చింతభావ। మొందు, మునియె నాదందమూకోత్తముండు॥ ౨౩॥ వ॥ అనినవిని భృగుండు పన్నగకిట్లనియె॥ ౨౪॥గీ॥ భోగివర, యిదియిట్టిద, భూతములును। నీవు నేమును సర్వగతావిశిష్ట। విధములము, వేదితవ్యంబు విదితమయ్యె। నిట్టిసందర్శనము వ్రతమింక నాకు॥ ౨౫॥క॥ ఈవిధము నిశ్చయము నే, భావింపఁగఁగంటి, నీకృపారతివలనన్, నీవుకృతార్థుఁడవు సుజన। సేవిత

తంపాథో చరిష్యామ్యర్థదర్శకః ||౯|| ఏవమే నిశ్చయ పాన్థోఽకృతకారణవత్సగః| ఆమన్త్రియామి భద్రం తే కృతార్థోఽస్మి భుజఙ్గమ||౧౦

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే త్రయోదశోఽధ్యాయః

ఆదితష్షడశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-

భీష్మః|| సచామన్త్ర్య భుజగశ్రేష్ఠం బ్రాహ్మణః కృతనిశ్చయః| దీక్షాకాఙ్క్షీ తదా రాజంశ్చ్యవనం భార్గవం శ్రితః||౧|| స తేనకృతసంపా-

ర్పతే- భోగవతేఇతిన్వర్ధ్యపాఠః||౯||౧౦||ఇతిశ్రీనీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే పఞ్చాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-

దీక్షాకాఙ్క్షీ ... పూర్వోక్తముఞ్ఛవృత్తిస్వీకారః- తదర్థం||౧|| తతో నేన ... సర్వేష్వాశ్రమేషు మోక్షోఽస్తి, తథాపి గార్హస్థ్య ... చ్యవనాశ్రమే ... సంన్యాసిన ... ఆచార్యకులా ... గురోః ... సమా

... సంపాదనే- ... ఆథ ... సాధనమితిపాఠే ... కారణవత్తరః ... కారణముత్త... మితిపాఠే ... ఏవ ఇత్యర్థః- ఆమన్త్రియామి ... ||౧౦|| ఇతి ... శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే త్రయోదశోఽధ్యాయః-

దీక్షాగురుసమాశ్రయణ పూర్వకముఞ్ఛవృత్తిగ్రహణమ్||౧|| అభితస్థితానిత్యపి

యామంత్రణంబు చేసినవాఁడగు||౭౫|| వ|| అనిపలికె, నివ్విధంబునఁ గృతనిశ్చయుఁడై, భృగుండు, భుజంగవిభునిపీడ్కొని, దీక్షాపిశేషకాంక్షుం జేసి భార్గవకులపవిత్రు నిచ్యవనునిం గాంచి, నిజవృత్తాంతంబున్నై

తో ధర్మమేవోపతస్థివాన్। తత్రైవ చ కథామేతాం రాజన్ కథితవాంస్త
దా॥ ౨॥ భార్గవేణాపి రాజేన్ద్ర జనకస్య నివేశనే। కథైషా కథితా పు
ణ్యా నారదాయ మహాత్మనే॥ ౩॥ నారదేనాపి రాజేన్ద్ర జనకస్య నివేశ
నే। కథితా భరతశ్రేష్ఠ పృష్టేనాక్లిష్టకర్మణా॥ ౪॥ దేవరాజేన చ పురా
కథైషా కథితా శుభా। సమస్తేభ్యః ప్రశస్తేభ్యో వసుభ్యో వసుధాధిప॥ ౫॥
యదా చ సమరామేణ యుద్ధమాసీత్సుదారుణమ్। వసుభిశ్చ తదా రాజన్
కథైషా కథితా మమ॥ ౬॥ పృచ్ఛమానాయ తత్త్వేన మయా ప్రోక్తా తవాన
ఘ। కథేయం కథితా పుణ్యా ధర్మ్యా ధర్మభృతాం వర ॥ ౭॥ తదేవ

---

ప్రత్యక్షతుల్యం చైవాదేశమాఖ్యాయికయా భీష్మో భార్గవాద్యదధదాత్మనః సర్వే
న్ద్రియాణి సన్నిష్ఠాప్య హింసాం సర్వాణి భూతాని యన్నియమ్య తిష్ఠన్ సుఖమేవైతం స
ర్వాణ్యాయాదాయ బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తతే న చ పునరావ
ర్తత ఇతి గృహిణైవోపసంహారః కృతః। తత్రైవ కృతార్థో ధర్మః సమాప్తః।
అతోక్తం భగవతా బాదరాయణేన। కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహార ఇతి। త
థేహాపి సులభా జనకసంవాదే సంన్యాసస్యాధిక్యే సిద్ధే పృచ్ఛన్ పృథుః వ్యాఖ్యానే గృ
హిణైవోపసంహారః ప్రదర్శితః। అతిశేషేణ నిశ్శేషేణ కృత్స్నేత్యర్థః ప్రాహ ఇతి। ధా
ర్మికాణామ్ త్యాగినాం। సర్వేన్ద్రియాణి సన్నిష్ఠాప్యేత్యనేన యోగ ఉక్తః। తేషాం
త్యాగ ఇతి ప్రతిపదాన్వయః। యత్ర కుత్రాప్యాశ్రమే జితేన్ద్రియో ధ్యాననిష్ఠో ముచ్య
త ఇత్యుక్తం భవతి। తత్రైవ చ కథామేతా మిత్యాదినా సంప్రదాయ ఉక్తః॥ ౧॥...(౭)॥ తద
ప్రతిరూపేణాధర్మవాదేన నిష్కర్షం స్వకర్మణా జితేన్ద్రియేణ తత్త్వవ్యక్। తదేవ మా

---

హాత్మ్య। కథామ్ అతిథినా గవయాగమాదిప్రశస్తాం మ్। కథితవాన్। స్వగురవే భార్గవా
యేతి శేషః॥ ౨॥ ౩॥ పృష్టేనేత్యర్థ శ్రీశుకరాం దేవరాజః॥ ౪॥ దేవరాజేన చ సుభ్యః
కథితా॥ ౫॥ ౬॥ పృచ్ఛమానాయేత్యాత్మ వివదమానాయ మ్। మయా చైవోక్తమాతవేత్య

---

ప్పి, తత్ప్రాప్తసంసారంబునం గృతకృత్యుండయ్యె. నిప్పుణ్యకథ, భార్గ
వుండు, జనకసదనంబున నారదునకు వివరించె, నద్దేవమునివరుఁడు దే
వతావరునకు వినుపించె, నమ్మహాత్ముండు వసువులకుఁ జెప్పె, జామద
గ్న్యతోటి సంగ్రామంబున నుద్దామచిత్తుండవైన నన్నుం దేర్చుటకై, వ
సువులు, సకలభూతసమదర్శిత్వసంపాదకంబైన యీ యితిహాసంబు, నా
కుం జెప్పిరి, నీవు పరమధర్మం బెయ్యది యని యడిగిన, నీకుఁ జెప్పితి. సర్వ

పరమో ధర్మో యస్త్వం పృచ్ఛసి భారత। ఆసన్నధీరనాకాఙ్క్షీ ధర్మార్థకరణో నృప॥౮॥ స చకిలకృతనిశ్చయో ద్విజాతిర్భుజగపతిప్రతిదర్శితార్థకృత్యః। యమనియమసమాహితో వనాన్తం పరిగణితోఞ్ఛశిలాశనః ప్రవిష్టః॥౯॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానం నామ చతుర్దశోధ్యాయః

ఆదితస్సప్తాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః.

యుధిష్ఠిరః॥ నష్టే ధనే వా దారే వా పుత్రే పితరి వా మృతే। యయా బుద్ధ్యా త్యజేచ్ఛోకం తన్మే బ్రూహి పితామహ॥౧॥ భీష్మః॥ నష్టే ధనే వా దారే వా పుత్రే పితరి వా మృతే। అహో దుఃఖమితి ధ్యాయన్ శోకస్యాపచి

తిం ద్వారం బుద్ధ్యా శమం నాప॥ ఆసన్నధీరితి॥౮॥ ఉఞ్ఛవృత్తిం వారయతి॥ స చేతి॥ యమా అహింసాదయః- నియమాశ్శౌచాదయః- వనాన్తరం వనమధ్యం ప్రవిష్టః- ఉఞ్ఛః కణశ ఆదానం కణిశాద్యర్జనం శిలమ్- పరిగణితం పరిమితం ఉఞ్ఛశిలాభ్యామర్జితమన్నమశ్నాతి పత్యుక్తా మునిశ్చతుర్థకాలం ప్రతీక్షః॥౯॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానం నామ సప్తాశీత్యుత్తరశతతమోఽధ్యాయః

―― 0 ――

నష్టే-త్యాం॥౧॥ ధ్యాయన్- అతోన్యదార్తమితి ప్రతేః అతస్సోన్యత్సర్వం దుః

విపాకః॥౭॥ ధర్మార్థకరణే ధర్మఫలక్రియావిషయే- ఆసన్నధీః లబ్ధతత్త్వజ్ఞానః, అనాకాఙ్క్షీ ఫలాకాఙ్క్షారహితశ్చ వేదితియావత్ తదేవ పరమో ధర్మః॥౮॥ యమనియమసమాహితో వనాన్తరమిత్యపి పాఠః- వనాన్తరం వనమధ్యమ్- పరిగణితం పరిమితమ్॥౯॥ ఇతి వ్యాసహృదయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే చతుర్దశోఽధ్యాయః-

నష్ట ఇతి॥ దారే భార్యాయామ్- ఏకవచనమావర్తనీయమ్- తాం బుద్ధిమ్- తన్మ ఇతి పాఠః సామాన్యేకవచనమ్॥౧॥ ఏతద్దుఃఖమహో ఇతి, మితి ధ్యాయన్ తస్య దుఃఖస్య ప్రతీకారం విమృశన్, అవలంబనోపాయం తుయం చరేత్ ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః॥౨॥ ఇతిహాసం పురాతనమ్॥౩॥ విషణ్ణమనసమిత్యపి పా

సనుతా సముపహితంబైన యనాకాంక్షిత్వంబు ధర్మోత్తమంబు, నిరతిశయానందమునకు నిధానంబు॥ ౭౬॥ క॥ అనియిట్లు ధర్మసుతునకు, నని మిషశక్తినీతనూజుఁడధిక ప్రేమంబునఁ జెప్పుటయు వైశంపాయనుఁడు మనుజవమేజయునకు నర్థిం జెప్పెన్॥ ౭౭॥

తిం చరేత్ ॥౨॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమ మితిహాసం పురాతనమ్। [illegible] థా సేనజితం విప్రః కశ్చిదేత్యాబ్రవీత్సుఖ [illegible] ౩॥ పుత్రశోకాభి [illegible] ప్తం రాజానం శోకవిహ్వలమ్। విషణ్ణవదనం [illegible] విప్రోపి విధు [illegible] తమ్॥౪॥ కిన్ను ముహ్యసి మూఢ స్త్వం శోచ్యః [illegible] శోచసి। యదా [illegible] మపి శోచన్తః శోచ్యా యాన్యన్తి తాం [illegible] మ్॥౫॥ [illegible] ంచైవాహం చ యే చా న్యే త్వాం రాజన్ సముపాసతే। [illegible] మో యత ఏవా [illegible] తా వయమ్॥౬॥ సేనజిత్ ॥ [illegible] ధిస్తపో ధన। కిం జ్ఞానం కిం శ్రుతం చైవ యత్ప్రాప్య న విషీదసి ॥౭॥ [illegible] ణః॥ పశ్యభూతా

[illegible]

క॥ ప్రియములు నప్రియములును, హ్యా। దయమునఁ బొగయ మియ, మోక్షదంబగు ధర్మం, బయమప్పింతా, తద్బోధవి। షయ ముగునితిహాసముం, బ్రసన్నాకృతిగ॥౬॥ వ॥ చెప్పెద, నాకర్ణిం ము, సేనజిత్తను రాజు పుత్రశోకాతురుండై యున్నయెడఁ, దదా ప్తుండగు విప్రుండతని కిట్లనియె ౭॥ క॥ ఇదియేమి, శోకమున వం। చె దు, పుట్టినవారి కెల్లఁ జెరు వారయఁగా। నిదియె, భవత్సహ

నిదుఃఖేన వ్యతిషక్తాని సర్వశః। ఉత్తమాధమ మధ్యాని తేషు తేష్విహ కర్మసు॥౧౩॥ ఆత్మాపి చాయం న మమ సర్వా వా పృథివీ మమ। యథా మమ తథాన్యేషామితి చిన్త్య న మే వ్యథా॥౧౪॥ ఏతాం బుద్ధి మహం ప్రాప్య న ప్రహృష్యే న చ వ్యథే॥౧౫॥ యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహోదధౌ। సమేత్య చ వ్యపేయాతాం తద్వద్భూతసమాగమః॥౧౬॥ ఏవం పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ జ్ఞాతయో బాన్ధవాస్తథా। తేషు స్నేహో న కర్తవ్యో విప్రయోగో ధ్రువో హి తైః॥౧౭॥ అదర్శనాదాపతితః పునశ్చా

---

ధతు ఉథ్యమాని జీవతిర్యఙ్మనుష్యాదీని। కర్మసు నిమిత్తభూతేషు॥౧౩॥ ఏవం కర్మబం దుఃఖం దేవాదీనామప్యస్తీతి దృశ్యమానభూతి దృష్టాన్తే సోపపాద్య తస్మిన్నపి [illegible] వైరాగ్యమాహ॥ ఆత్మేతి॥ [illegible] మితి ప్రతీతిగోచర ఆత్మా సోపి న మమ స్వాత్మనః స్వరూపమ్। [illegible] ఘటాకాశయోః [illegible] భేదః। [illegible] ప్రాణం విదిత్వ [illegible] పృథివ్యాద్యర్థస్తమి [illegible] సర్వా వా పృథివీ మమ స్వరూపమితి। [illegible] న [illegible] యథా మమేతి॥ అయంభావః। యథా దర్పణే ప్రతిబిమ్బితముఖం న స్వరూపం [illegible] దృశ్యత్వాత్ [illegible] ఏవం [illegible] కల్పితేషు [illegible] దర్పణేషు [illegible] లమాత్రేషు ప్రతిఫలితశ్చ [illegible] నాపి [illegible] మాత్రే [illegible] తత్త్వమ్, [illegible] నేన [illegible] ఫలముక్త మ్॥౧౪॥ [illegible] ఏతామిత్యర్ధేన॥ [illegible] వ్యథే ఇతి భావః॥౧౪½॥ బుద్ధిముక్త్వా [illegible]॥ యథేత్యాదినా॥౧౫॥ [illegible] ఏవమితి॥౧౬॥ అదర్శనాదితి॥ నాస్తి దర్శనం దృశ్యత్వేన [illegible] తదదర్శనమ్। [illegible] తస్మా [illegible] పతితః। [illegible] పునరస్య [illegible] పుత్రో న వేద। [illegible] పురుషవత్కల్పనా [illegible] తథాత్మాపి తం [illegible] న వేద। [illegible] చరత్వాత్ [illegible] శోచసీత్యన్వయః। భావః। శోచ్యః పుత్రః కిం వా దాత్మా, ఉ

---

[illegible] త్వం వ్యజ్యతే॥౧౧॥...౧౩॥ అయమాత్మా [illegible] న। కిం తు భగవతో నన్య [illegible] భూతః। సర్వా వా పృథివీత్యస్మాత్ [illegible] లక్షణమ్। సాపి న [illegible] భగవచ్ఛేష భూతైవేత్యర్థః। అన్యేషాం, జీవానాం। చిన్త్య [illegible] అపాతత్ర్యేవ॥౧౫॥ ॥౧౬॥ అదర్శనాదితి॥ నవిద్యతే దర్శనం జ్ఞానం యస్య తస్మాత్। అజ్ఞాతస్థానాదిత్యర్థః। ఏవ [illegible] దర్శనముక్తారం [illegible] నగతిః, అతిత్వా [illegible] పుత్రో న వేత్తి త్వామపి తం న వేద। త్వం [illegible] కిద్భవ సంబన్ధీ [illegible] కిద్భవ సంబన్ధినం [illegible] శోచసి [illegible] భగ

---

డొకని కై,। వదలువనట, మూఢునటు వసకందగునే॥ వ॥ అనినవిని యుజనపతి, నీ వేమిటం జేసి నావనట వారింతనవుడు, నతండతనికిట్లనియె॥ క॥ హృదయము గా ష్ఠము కాష్ఠము, నదిలో, మఱిగొంతి సేపునకుఁ బాయును నెఱి నమ్మదినట్లుగఁద

దర్శనంగతః। న త్వాసౌ వేద న త్వం తం కః సన్కమనుశోచసి॥౧౪॥ తృష్ణార్తిప్రభవం దుఃఖం దుఃఖార్తిప్రభవం సుఖమ్। సుఖాత్సంజాయతే దుఃఖం దుఃఖమేవం పునఃపునః॥౧౫॥ సుఖస్యానన్తరం దుఃఖం దుఃఖస్యానన్తరం సుఖమ్। సుఖదుఃఖే మనుష్యాణాం చక్రవత్పరివర్తతః॥ సుఖాత్త్వం దుఃఖమాపన్నః పునరాపత్స్యసే సుఖమ్॥ న నిత్యం లభతే దుఃఖం న నిత్యం లభతే సుఖమ్॥ శరీరమేవాయతనం దుఃఖస్య చ సుఖస్య చ॥౨౧॥ శరీరమేవాయతనం సుఖస్య దుఃఖస్య చాప్యాయతనం శరీరమ్। యద్యచ్ఛరీరేణ కరోతి కర్మ తే

---

[illegible] నాద్య [illegible] లోష్టాదేరపి శోచ్యత్వాపత్తేరితి॥౧౪॥ కుతస్తర్హ్యయం శోక ఉల్లసతీ [illegible] తృష్ణేతి [illegible]॥ తృష్ణార్తిః విషయేషు [illegible] దుఃఖార్తిః దుఃఖనాశః [illegible] సుఖమ్। తేన దుఃఖార్తిరేవ సుఖమి [illegible]॥౧౫॥...౨౧॥ శరీరం స్థూలసూక్ష్మభేదేన ద్వివిధమ్। [illegible] తదభావే సుషుప్తిసమాధ్యోరాత్మని దుఃఖాద్యను [illegible] దుఃఖాదరాత్మధర్మత్వ [illegible] దుఃఖో [illegible] యద్యదితి॥ [illegible] యస్మాచ్ఛరీరమేవ దుఃఖాద్యా [illegible]

[illegible] వేదనేతి॥౧౪॥ తృష్ణేతి॥ తృష్ణయా [illegible] పీడాతః ప్రభవం [illegible] దుఃఖమ్। దుఃఖేన [illegible] ఆర్తిః పీడా [illegible] ప్రభవం సుఖమ్। భోజనాది సుఖమిత్యర్థః। సుఖాత్సంజాయతే దుఃఖమ్। సుఖానన్తరం [illegible] దుఃఖం భవతీత్యర్థః। ఇదమేవ [illegible] దుఃఖమిత్యుచ్యతే। ఏవం దుఃఖం పునః పునర్భవతి॥౧౫॥...౨౧॥ [illegible] సుఖదుఃఖానుభవ [illegible] సుఖదుఃఖాశ్రయః। అచేతనస్య శరీరస్య జ్ఞానావస్థావిశేషయోః సుఖదుఃఖయోరాశ్రయత్వాయోగాత్ [illegible] భోగాయతనం శరీరమ్ [illegible] భోగాయతనమ్, భోగో నామ సుఖదుఃఖ [illegible] ఆత్మనో జ్ఞానాశ్రయత్వం [illegible] జానామీతి [illegible] జానాత్యేవాయం పురుషః, విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాత్, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశావిత్యాదిః॥ దేహాశరీరేణ [illegible]

---

లపఁగవల। వడె, పితృపుత్రాదిబంధువర్గమునధిపా॥౯॥ తనకుండా నెరవనిన నృ; విను, బంధులు సతమె, యుప్పి వేకంబున నె। [illegible] జేయనర్మిలి,। న నుపగపొంప, దది [illegible] గణయుగన రేంద్రా॥౧౦॥ నరనాథ, సుఖముదుఃఖముఁ। బరువడమైఁబొరయు [illegible] కపన్నగనరునిం; బొరయునెయందొక్కటి, యు

నైవ దేహీ సముపాశ్నుతే తత్ ||౨౨|| జీవితం చ శరీరేణ జాత్యైవ సహ జాయతే। ఉభే సహ వివర్తేతే ఉభే సహ వినశ్యతః ||౨౩|| స్నేహపాశైర్బహువిధైరావిష్టవిషయా జనాః। అకృతార్థాశ్చ సీదన్తే జలే సైకతసేతవః ||౨౪|| స్నేహేన తిలవత్సర్వం సర్గచక్రే నిపీడ్యతే। తిలపీడైరివాక్రమ్య క్లేశైరజ్ఞానసంభవైః ||౨౫|| సంచినోత్యశుభం కర్మ కళత్రాపేక్షయా నరః। ఏకః క్లేశానవాప్నోతి పరత్రేహ చ మానవః ||౨౬|| పుత్రదారకుటుమ్బేషు ప్రసక్తాస్సర్వమానవాః। శోకపఙ్కార్ణవే మగ్నా జీర్ణా వనగజా ఇవ ||౨౭|| పుత్రనాశే విత్తనాశే జ్ఞాతిసంబన్ధినామపి। ప్రాప్యతే సుమహద్దుఃఖం దావాగ్నిప్రతిమం విభో ||౨౮|| దైవాయత్తమిదం సర్వం సుఖదుఃఖే

---

నిరోధనయోగే కర్మ కరోతి, తేనైవ తత్ఫలమశ్నుతే- తేన యః కర్తా స ఏవ భోక్తా- ఇతి సాంఖ్యసిద్ధాన్తోఽస్తి ||౨౨|| జీవితం జీవనహేతు లిఙ్గశరీరమ్- శరీరేణ స్థూలేన- సహ జాత్యా స్వభావేనైవ సహ జాయతే- తేనైవ స్థూలస్య లిఙ్గాదనశ్యత్వముక్తమ్- లిఙ్గమేవ స్థూలం భవతీత్యర్థః। తథా చోక్తం వాసిష్ఠే- ఆతివాహిక ఏవాయం చిత్తదేహకః। అధిభౌతికయా బుద్ధ్యా గృహీతశ్చిరభావనాదితి- వివర్తేతే సంసారకాలే వివిధరూపేణ వర్తేతే- వినశ్యతశ్చ- మోక్షే స్థూలదేహవత్ కర్మాత్మకం లిఙ్గమపి నశ్యతీత్యర్థః ||౨౩|| ఆవిష్టాః విక్షిప్తమనస్కాః విషయా యేషాం తే- సైకతా ఇవ వాలుకాకృతాః సేతవః- [illegible] ||౨౪|| స్నేహనిమిత్తేన- తిలపీడైస్తైలికైః- క్లేశైః అవిద్యాదిభిః- అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు దేహాదిషు నిత్యశుచిసుఖాత్మతా- అజ్ఞానమూలైః- తతశ్చాజ్ఞాననాశాత్ క్లేశోచ్ఛేదేన ప్రవృత్త్యభావేన దేహాద్యభావాన్నిష్ప్రపఞ్చమోక్షసిద్ధిః- తథా చాహ పాద చరణాః- దుఃఖజన్మప్రవృత్తిదోషమిథ్యాజ్ఞానానాముత్తరోత్తరాపాయే తదనన్తరాపాయాదపవర్గ ఇతి ||౨౫|| అశుభం చౌర్యాది- కళత్రాపేక్షయా భార్యాదిపోషణార్థమ్- ధనసుఖభాగినస్సర్వే, పాపభాగీ తు ఏక ఏవాయమిత్యర్థః ||౨౬|| ౨౭|| పుత్రేతి|| యథా దేహనాశే మరణే దుఃఖం ప్రాప్యతే, తథా పుత్రస్య జ్ఞాత్యాదేశ్చ నాశేపి- తేన మహతా దుఃఖేన తాప్యత ఇత్యర్థః ||౨౮|| భవాభవౌ- ఐశ్వర్యానైశ్వర్యే ||౨౯|| సుహృత్ప్రియ

---

యశ్శుభాశుభం కర్మ కరోతి తత్ కర్తైవ శరీరేణైవ సముపాశ్నుతే- కర్మఫలమశ్నుత ఇత్యర్థః। శరీరరహితస్య కర్మఫలానుభవో నాస్తీత్యర్థః ||౨౨|| జీవితం జీవనమ్, శరీరేణ సహ జాత్యా జన్మనైవ జాయతే- ఉభే శరీరజీవనే సహైవ, వివర్తేతే వర్తేతే- వినశ్యతః- యావచ్ఛరీరేణ సహ వర్తతే తావదేవ జీవితమస్తి, శరీరవియోగేన తథా, కింతు ఉభయోరపి సహైవ వృత్తిరితి భావః। జీవితం చ ప్రాణధారణహేతుభూతః కర్మవిశేషః ||౨౩|| ..||౨౭|| పుత్రనాశ ఇతి|| విత్తనాశే ధననాశే- జీవనాశ

భవాభవౌ॥ ౨౮॥ అసుహృత్సుహృచ్చాపి సశత్రుర్మిత్రవానపి। సప్రజ్ఞః ప్రజ్ఞయా హీనో దైవేన లభతే సుఖమ్॥ ౨౯॥ నాలం సుఖాయ సుహృదో నాలం దుఃఖాయ శత్రవః। న చ ప్రజ్ఞాలమర్థానాం న సుఖానామలం ధనమ్। న బుద్ధిర్ధనలాభాయ న జాడ్యమసమృద్ధయే॥ ౩౦॥ లోకపర్యాయవృత్తాన్తం ప్రాజ్ఞో జానాతి నేతరః॥ ౩౧॥ బుద్ధిమన్తం చ శూరం చ మూఢం భీరుం జడం కవిమ్। దుర్బలం బలవన్తం చ భాగ్యవాన్ భజతే నరమ్॥ ౩౨॥ ధేనుర్వత్సస్య గోపస్య స్వామినస్తస్కరస్య చ। పయః పిబతి యస్తస్యా ధేనుస్తస్యేతి నిశ్చయః॥ ౩౩॥ యే చ మూఢతమా లోకే యే

---

తత్కార్య మనపేక్ష్యైవ కారకత్వా- మిత్రంశత్రుశ్చేత్యకారణ మపేక్ష్యైవ కారకత్వా- త- యోః ప్రజ్ఞాయాశ్చ భావేఽభావే వా శత్రుయోగేపి వా దైవాదేవ సుఖం లభతే- వి దైవాత్ శత్రుర్మిత్రం సుఖసాధన ముఃఖనపి చ, తృష్ణాధిక్యాత్, స దైవాత్తు తదభావా ద్దుఃఖనపి చ, తృష్ణాత్యాగా దిత్యర్థః॥ ౨౯॥ సుఖాయ సుఖం దాతుం నాలం న సా మర్థ్యాః- అర్థానామ్- లాభ ఇతి శేషః॥ జాడ్యం మూఢతా- అసమృద్ధయే ధనాది నాశాయ॥ ౩౦॥ లోకో భోగ్య వైచిత్ర్యః- తస్య పర్యాయా నిర్మాణమ్- తత్రవిష యమ్- వృత్తాన్తం సిద్ధాన్తమ్- ప్రాజ్ఞ ఉత్తమ్బవిత్- పర్యాయస్తూపకారస్య నిర్మాణే నకారే క్రియ ఇతి విశ్వః- తత్వవిత్తు మకించినోదక పలం కంచిత్యన్య సుఖే దుఃఖే వా హ ర్షవిషాదౌ లభత ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ మూఢం నిర్బుద్ధిమ్- కవిం దీర్ఘదర్శనమ్- జడమల స మ్- భాగినం సదైవమ్- భజతే- స్వయమేవ ఉపసమేత్యుపదర్శనం యాత్యాపేక్ష్ణే త్యర్థః॥ ౩౨॥ ధేనురితి॥ వత్సపోషకో ధేనుః- ఇతరేషాం తు తత్రమమతామాత్ర త్రా- తస్మాదాసక్త్యభావధికే క్వ్యపానకార్యేత్యర్థః- యథోక్తమ్- గోశతాదపి గోక్షీరం ప్రస్థం ధాన్యశతాదపి। ప్రాసాదాదపి ఖట్వార్ధం శేషాః పరవిభూతయ ఇ తి॥ ౩౩॥ మూఢతమాః సుషుప్తిస్థాః- బుద్ధేః పరంగతాః నిర్వికల్పకసమాధిస్థాః- ఏవ తే ష్వద్ధిం బ్రహ్మాధారాభ్యాం ప్రాప్నువన్తి- సతా సోమ్య తదా సమ్పన్నో భవతి, బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతీతి సుషుప్తిసమాధ్యోః బ్రహ్మభావశ్రుతేః- అత్ర సుషుప్త్యవస్థా వృష్టాన్తార్థః- అతఏవ మాధ్యం మధ్యమోదృష్ట్వైతం నపశ్యతీత్యాదినా సుషుప్తిస

---

ఇత్యపి పాఠాన్తరమ్॥ ౨౮॥ అసుహృదితి॥ అత్యాగ సుఖసాధనస్య స్వదైవాను గత స్వస్వత్వాత్। ఏకత్రైవ భవేన్మిత్రం శత్రుః ప్రాజ్ఞస్య భావ ఇతి వేదః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ లోకేతి॥ పర్యాయః పరివర్తనః- వృత్తాన్తమ్- స్వభావమిత్యర్థః- ప్రాజ్ఞః తత్త్వ జ్ఞానం లోకః సుఖైరేవ సంసారాభ్యుదయో లోకః సుఖం ఇ జ్ఞాన వాన్ ౩౧॥ భాగ్యవాన్ భజతే నరమితి పాఠః- కర్మఫలస్య సుఖదుఃఖదా ప్యస్య భాగ్యవాన్ స్వప్రాప్తిమాదధ్యాత్ లాభం బుద్ధిమదాదయో ప్యేత్యర్థః- భాగి నం భజతే సుఖమిత్యపి పాఠః- భాగినం భాగ్యవన్తమ్॥ ౩౨॥ ౩౩॥ మూఢతమాః సుషు

చ బుద్ధేః పరం గతాః। తే నరాః సుఖమేధన్తే క్లిశ్యత్యన్తరితో జనః॥౩౪॥ అన్త్యేషు రేమిరే ధీరా న తే మధ్యేషు రేమిరే। అత్యప్రాప్తిం సుఖం ప్రాహుర్దుఃఖమన్తరమేతయోః॥౩౫॥ యే చ బుద్ధిసుఖం ప్రాప్తా ద్వన్ద్వాతీతా విమత్సరాః। తాన్నైవార్థా న చానర్థా వ్యథయన్తి కదాచన॥౩౬॥ అథ యే బుద్ధిమప్రాప్తా వ్యతిక్రాన్తాశ్చ మూఢతామ్। తే ఽతివేలం ప్రహృష్యన్తి సంతాపముపయాన్తి చ॥౩౭॥ నిత్యం ప్రముదితా మూఢా దివి దేవగణా ఇవ। అవలేపేన మహతా పరిభూతా విచేతసః॥౩౮॥ సుఖం దుఃఖాన్తమాలస్యం దుఃఖం దాక్ష్యం సుఖోదయమ్।

---

మూఢో ద్వైతాదర్శనం తుల్యవదాయస్తి - నూనమపి - స్వాత్మనియతం పర్యత్యేకస్య తదాశ్రయమావిష్కృతం బోధితః స్వాత్మని సుషుప్తే, తం తత్త్వే చైతన్యే చ ద్వైతాదర్శనం ప్రతిష్ఠితమితి మూఢః - అన్తరం భేదః, తం దాసోఽన్య జాగ్రత్స్వప్నవికల్పాన్ తదర్థం వ్యాప్తః అన్తరితః, భేదదర్శీ క్లిశ్యతి - అథవా ప్రాప్యం ప్రాప్తిలక్ష్యం ప్రాప్యసుఖమస్తీతి, అతో న్యదార్తమిత్యాది ప్రతీకః॥౩౪॥ అన్త్యేష్విత్యేకవచనం సుషుప్తిసమాధిస్వరూపప్రాప్తియమ్ - ఎతయోరితి ద్వివచనం తు తజ్జాగ్రదవస్థాప్రాప్తయోః - అన్తరం మధ్యమ॥౩౫॥ వివేకినస్త్వవస్థాత్రయే అపి నక్లిశ్యన్తీత్యాహ యే చేతి॥ బుద్ధిసుఖం, బుద్ధేః పరం స్వరూపసుఖమ్, ప్రాప్తాః, అత ఏవ ద్వన్ద్వాతీతాః సుఖదుఃఖాద్యతీతాః - విమత్సరాః పరోత్కర్షాసహిష్ణుత్వమ్ - తద్వర్జితాః - అర్థాః ప్రాప్తయః - అనర్థాస్తద్వియోగా వా॥౩౬॥ అల్పజ్ఞం ప్రతి ప్రాహ। అథ యే ఇతి॥ అతివేలమత్యన్తమ్॥౩౭॥ అల్పజ్ఞం ప్రతి ప్రాహ నిత్యమితి॥ అవలేపేన గర్వేణ - మూఢాః సదసద్వివేకహీనాః - విచేతసః - కామాదిభిర్విక్షిప్తచిత్తాః - పరిభూతా గర్వేణ పరాభవేన॥౩౮॥ తర్హి మూఢస్యైవ సుఖమిత్యాశఙ్క్యాహ॥ సుఖమితి॥ దుఃఖం అన్తే యస్య - ఉపరత్యాదుఃఖం మూఢస్య సుఖం న శ్రేయ ఇత్యర్థః - ఆలస్యదుఃఖం చాపి సుఖోదయమితి పాఠే, సుఖేష్వనక్తో దుఃఖేష్వనుద్విగ్నః - దాక్ష్యం జ్ఞానసాధనానుష్ఠానే ఉత్సాహః - ఆలస్యం దుఃఖకరమ్ - భూతికర్తృ ఐశ్వర్యమ్ - శ్రియా, బుధ

---

త్వా ధియా వినః - బుద్ధేః పరం పారం గతా ఇత్యజ్ఞాః - సుఖమితి శ్రియా విశేషణమ్॥౩౪॥ అన్త్యేషు తత్త్వజ్ఞాన చరమావధిషు - ధియా తమసా ఇతి ధీరాః - అత్యజ్ఞాః॥౩౫॥ మూర్ఖస్య తత్త్వజ్ఞానే తపసః ప్రశంసతి॥ యే చ బుద్ధిసుఖమితి॥ బుద్ధిసుఖం తత్త్వజ్ఞానానన్దమ్ - ద్వన్ద్వాతీతాః శీతోష్ణాది సహాః॥౩౬॥ అథ యే ఇతి శ్లోకే నాన్తరితార్థస్య వే॥౩౭॥ నిత్యమితి శ్లోకే మూఢతమాః - అవలేపేన గర్వేణ పరిభూతాస్తిరస్కృతాః - పరిభూతాస్త్వితి పాఠే - గర్వేణ కర పరాభవేన చ విచేతసోఽపి విధవత్త్వా ఇత్యర్థః॥౩౮॥ ఆలస్యం శ్రియా సుఖాస్వాదం, ప్రత్యక్షే సుఖరూపమ్, అన్తే దుఃఖరూపమ్ దాక్ష్యం శ్రమాత్మకత్వం, ప్రత్యక్షే దుఃఖం, ఉత్తరత్ర తు సుఖస్యోదయో యస్మిన్ తథా భూతమ్ - భూతిః సంపత్తిః - శ్రియా శోభయా

భూతిస్త్వేవం శ్రియా సార్ధం దక్షే వసతి నాలసే॥౩౯॥ సుఖం వా యది వా దుఃఖం ప్రియం వా యది వాఽప్రియమ్। ప్రాప్తం ప్రాప్తముపాసీత హృదయేనాపరాజితః॥౪౦॥ శోకస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ। దివసే దివసే మూఢమావిశన్తి న పణ్డితమ్॥౪౧॥ బుద్ధిమన్తం కృతప్రజ్ఞం శుశ్రూషుమనసూయకమ్। దాన్తం జితేన్ద్రియం చాపి శోకో న స్పృశతే నరమ్॥౪౨॥ ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ గుప్తచిత్తశ్చరేద్బుధః। ఉదయాస్తమయజ్ఞం హి న శోకః స్ప్రష్టుమర్హా

---

స్వామిగుణాన్ గృహ్ణాతి। సా హి శ్రీః కృతజ్ఞతా ఇతి భూతిర్వ్యక్తా యా విద్యయా॥౩౯॥ సుఖదుఃఖసాధనేభ్యః ప్రియాప్రియే। హృదయేన హర్షశోకవర్జితేన, అపరాజితః అకృశీకృతః॥౪౦॥ శోకేతి॥ శోకస్థానాని ఇష్టవియోగాదీని। భయస్థానాని అనిష్టసంయోగాదీని। ఆవిశన్తి స్వకార్యోత్పాదనేన వ్యాప్నువన్తి॥౪౧॥ న పణ్డితమిత్యేతద్వ్యాచష్టే బుద్ధీతి॥ బుద్ధిః గ్రన్థధారణసామర్థ్యమ్। తద్వన్తమ్। కృతా స్వతః సిద్ధా ప్రజ్ఞా ఊహాపోహకౌశలం యస్య తమ్। శుశ్రూషుం శాస్త్రశ్రవణపరమ్। అనసూయకమ్। శాస్త్రే గురౌ చ దోషదృష్టిరసూయా। తద్రహితమ్। దాన్తమ్ జితబాహ్యేన్ద్రియమ్। జితేన్ద్రియం జితచిత్తమ్॥౪౨॥ గుప్తం కామాదిభ్యో రక్షితం చిత్తం యేన స గుప్తచిత్తః। యుక్తచిత్త ఇతి పాఠే ప్రణిధియోజితచిత్త ఇత్యర్థః। అతఏవ ఉదయాస్తమయజ్ఞమ్। జగదుత్పత్తిలయస్థానం బ్రహ్మ తజ్జ్ఞమ్। యుక్తచిత్తత్వాత్। ఏతేన తరతి శోకమాత్మవిదితి శ్రుత్యర్థో దర్శితః— ఉదయాస్తమయేత్యత్ర ప్రాక్ శుక్లకృష్ణగతిజ్ఞం తం దేవాసురవినిర్గతమిత్యర్థం గౌడాః పఠన్తి। తస్యార్థః। శుక్లం సత్త్వమ్। కృష్ణం తమః। తాభ్యాం ప్రాప్యే గతీ ప్రకాశావరణాఖ్యే ముక్తిసంసారాఖ్యే। తజ్జ్ఞమ్। దేవాః దానదయాదమయుక్తాః సాత్త్వికత్వాచ్ఛ్వేతప్రాయాః। అసురాః రాజసతామసత్వాల్లోభమోహాద్యాక్రాన్తా ఏవ। తేషాముభయేషామపి విశేషేణ నిర్గమో బహిర్భావో యస్మాత్తమ్। యుక్తచిత్తో హి యోగబలేన ముక్తిసంసారయోః స్వతన్త్రః

---

మహా॥ ౩౯॥॥౪౦॥ హర్షస్థానశతాని చేత్యపి పాఠః॥౪౧॥ కృతా శిక్షితా ప్రజ్ఞా యస్య తమ్। స్పృశతే ఇత్యాత్మనేపదమార్షమ్॥౪౨॥ గుప్తమనర్థేభ్యో రక్షితం చిత్తం యస్య సః। యుక్తచిత్త ఇతి పాఠే సమాహితచిత్తః। ఉదయాస్తమయజ్ఞమ్ ఉత్పత్తివినాశజ్ఞమ్। అనిత్యత్వజ్ఞానవన్తమిత్యర్థః। ఉదయాస్తమయజ్ఞమిత్యతః పూర్వం శ్వచిదిత్థం పఠ్యతే। శుక్లకృష్ణగతిజ్ఞం తం దేవాసురవినిర్గతమితి। శుక్లకృష్ణగతీ అర్చిరాదిధూమాదీ। గీతం హ్యేతద్భగవతా। శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే ఇతి। అర్చిరాదినాఽనావృత్తిం యాతి కృష్ణయా తు పునరావర్తత ఇతి జ్ఞానవన్తమిత్యర్థః। దేవశబ్దేన స్వర్గాదయో దేవలోకా ఉచ్యన్తే అసురశబ్దేన అసుర్యా నామ తే లోకా ఇత్యుక్తా లోకాః। ఉభయేభ్యశ్చ లోకేభ్యో వినిర్గతః విరాగముఖ్యం యస్య తం

తి॥౪౩॥ యన్నిమిత్తంభవేచ్ఛోకస్త్రాసోవా క్రోధపవవా। ఆయాసో వాయతోమూల మేకాఙ్గమపితత్త్యజేత్॥౪౪॥ కించిదేవ మమత్వేన యదాభవతి కల్పితమ్। తదేవపరితాపార్థం సర్వం సంపద్యతే త దా॥౪౫॥ యద్యత్త్యజతికామానాం తత్సుఖస్యాభిపూర్యతే। కామా నుసారీపురుషః కామాననువినశ్యతి॥౪౬॥ యచ్చకామ సుఖంలోకే యచ్చదివ్యంమహత్సుఖమ్। తృష్ణాక్షయ సుఖస్యైతె నార్హతః షోడశీంక ళామ్॥౪౭॥ పూర్వదేహకృతంకర్మ శుభంవాయ దివాఽశుభమ్। ప్రాజ్ఞంమూఢం తథాశూరం భజతేయాదృశంకృతమ్॥౪౮॥ ఏవ మేవకిలైతాని ప్రియాణ్యేవా ప్రియాణిచ। జీవేషుపరివర్తన్తే దుఃఖా నిచసుఖానిచ॥౪౯॥ ఏతాంబుద్ధిం సమాస్థాయసుఖమాస్తే గుణాన్వి

---

తావన్నిరుద్ధ ధనధన్యాభి బ్రహ్మణో ధనత్యజన్న శోకో నష్టాతీతి॥౪౩॥ యతఆయాసః, త్రాసాలంకారణయాసాదః, ఏకాఙ్గంశరీరైకదేశ భూతమపిత్య జేత్. కిముతధనదారాది॥౪౪॥ దారాదౌ మమత్వైవ అనర్థహేతుః, పుత్త్యరత్యా గఎవసుఖకరఇత్యాహ ద్వాభ్యామ్॥ కించిదవేతి॥౪౫॥ కామానాం విషయాణాంమ ధ్యే॥౪౬॥ వైరాగ్యంస్తౌతి॥ యచ్చేతి॥ లోకేహామష్మే దివ్యంస్వర్గభవమ్. తృష్ణాక్ష యో వైరాగ్యమ్॥౪౭॥ నన్వేవంధనాదిత్యాగే కథందేహనిర్వాహ ఇత్యాశఙ్క్యాహ॥ పూర్వేతి॥ తృష్టసుఖార్థమైహికో యత్నో వ్యర్థః॥౪౮॥ ననుపూర్వకర్మాపి దృష్ట యత్నమత ఆహ॥ ఏవమితి॥ యథాలోకాగారోగ్యాదితాని సుఖదుఃఖాన్యప్రార్థితా న్యేవలభ్యన్తే, ఏవమేవప్రియాః ప్రియాసన్చ్యాదీని లాభనాశాదీనిచ లభ్యన్త ఇత్యన ర్థకో యత్న ఇత్యర్థః॥౪౯॥ ఏతామ్. యచ్చకామసుఖమిత్యాదినా ఉక్తామ్. సు

---

మ్॥౪౩॥ శోకోమనసః. తాపస్సంతాపోరోగాదిజన్యః. క్రోధోఽమర్షః. ఆయాసశ్రమో భారవహనాదిజన్యః. దుఃఖమేవ చేతివాతే. ఉపఘాతాలాభాదిజన్య స్య తదంగ్రహః॥౪౪॥ మమత్వం మమాయమిత్యభి మానః మమాశ చ్ఛాద్ర ప్రీతిః తిరూప కామ్యయాత్వ ప్రత్యయ - తేన॥౪౫॥ కామానాం బహి నికారణేపష్ఠీ॥౪౬॥...॥౪౭॥ ఏవమేవ,పూర్వకర్మానుగుణమేవ. ప్రియా ణి సుఖకరాణి. అప్రియాణి దుఃఖకరాణి. పరివర్తన్తే. ప్రవర్తన్తే ఇత్య ర్థః॥౪౯॥ ఏతాంబుద్ధింసమాసాద్య నాతిసీదన్గుణాన్వితః ఇత్యపి పాఠాన్తరమ్॥

---

వి। పొరసిన్నవలదూఁదమోదమును ఖేదంబుఁ॥క॥ ఇదివాయఁదియమనూఁ త,మ్మ। దినెయ్యదిపట్టుకొల్పిననువాసితమై,తుదిఁజేటునొందు,వానికి। నది శోకమునావహించు,నత్యంతంబుఁ॥క॥ వినుము,పురాతనజన్మం। బునఁజేసి నయట్టి, కర్మములఫలములు,ప్రా। జ్ఞునినైనఁబొందు,వానికి,। నను జేశ్వర,

తః। సర్వాన్ కామాన్ జుగుప్సేత క్రోధం కుర్వీత పృష్ఠతః॥౫౦॥ వృ
త్తపమహ్యాదిపాపిఘ్నో మృత్యురేష మనోభవః। క్రోధో నామ శరీరస్థో దే
హినాం ప్రోచ్యతే బుధైః॥౫౧॥ యదా సంహరతే కామాన్ కూర్మో
ఽఙ్గానీవ సర్వశః। తదాఽఽత్మజ్యోతిరాత్మాయ మాత్మన్యేవ ప్రపశ్య

---

తాంశుద్వేగం యథాప్రాప్య, తృష్ణా, గుణాన్వితః వైతృష్ణ్యాన్వితః జుగుప్సేత నిన్దేత-
కామాన్ విషయాన్- కామాత్ ప్రాక్- క్రోధం కుర్వీత పృష్ఠతః॥౫౦॥ వృత్తో
నిత్యనిష్పన్నః- మృత్యుః జన్మమరణాఖ్యసంసారద్వారభూతః- మనోభవః కామః-
సవితర్క చిన్మమిత్తేన ప్రతిహతః క్రోధరూపేణ పరిణమత ఇత్యర్థః॥౫౧॥ యదే
తి॥ త్రివిధాః కామాః స్థూలసూక్ష్మకారణోపాధికా విషయాః- తత్ర స్థూలా
నాం త్యాగః శబ్దజన్మస్థితియానేన- సూక్ష్మాణాం వాసనామయానాం త్యాగో
వైరాగ్యకార్థ్యాత్సర్వవిషయాస్మరణాత్మవ్యాధాః- ఎతానపిగురుయుక్త యకామ్యా పరిత్య
జ్యపోర్ధ్వా కారణాత్మకం కారణం ప్రవిష్టః ప్రవిష్టో యోగీ, అత్రిహి సర్వే కామాః సమాహితాః
యచ్చాప్యస్యాస్తి యచ్చనాస్తి సర్వం తదత్రగత్వావిన్దతి ఇతిశ్రుతేర్వ్యతిరేకమాత్రం త్రి
లోక్యన్తర్గత మతీతానాగతం కామజాతం సంకల్పసమకాలోత్థితం పురోఽవస్థమా
నమేవపశ్యన్ప్రదావిద్వైరాగ్యమాప్త్వాన్తర్యాత్, అతస్తానపి సంహరేత్- తథాచ
సూత్రంభగవతః పతఞ్జలేః- స్థాన్యుపనిమన్త్రణే సఙ్గస్మయాకరణం పునరనిష్టప్రస
ఙ్గాదితి- వ్యాఖ్యాతం చైతద్భగవతా బాదరాయణేన- తత్రమధుమతీం భూమిం సా
క్షాత్కుర్వతో బ్రాహ్మణస్య స్థానినోదేవా స్వత్వశుద్ధిమనుపశ్యన్తః స్థానై రుపనిమన్త్ర
యన్తేభో ఇహాస్యతామిహరమ్యతాం కమనీయోఽయం భోగః కమనీయేయం కన్యా, రసా
యన మిదంజరామృత్యూ బాధతే, వైహాయసమిదం యానం, అమీకల్పద్రుమాః, పుణ్యా
మన్దాకినీ, సిద్ధామహర్షయః, ఉత్తమానుకూలాశ్చాప్సరసో, దివ్యే శ్రోత్రచక్షుషీ, వ
జ్రోపమః కాయః, స్వగుణైః సర్వమిద ముపార్జితమాయుష్మతా ప్రతిపద్యతామి

---

కామాన్- విషయాన్- క్రోధం పృష్ఠతః కుర్వీత- క్రోధేనాభిభూతో న భవేదిత్య
ర్థః॥ ౫౦॥ మృత్యుర్మృత్యు తుల్యః, ఏష మనోభవః కామః, ప్రాజ్ఞః పరిణతః, వృ
త్తో జాతస్సన్, దేహినాం శరీరస్థ ఏషక్రోధో నామబుధైః ప్రోచ్యతే- గీతం భగ
వతా- కామఏష క్రోధ ఏషరజోగుణ సముద్భవః। మహాశనో మహాపాప్మావిద్ధ్యే
నమిహవైరిణమితి- భాషితంచ- కామో మహాశనశ్చత్రివిషయేష్వసమాకర్షణాత్,
ఏవమేవ ప్రతిహతగతిః ప్రతిహతిహేతుభూత చేతనాన్ప్రతిక్రోధరూపేణ పరిణత ఇతి॥
౫౧॥ కామాన్ ఇన్ద్రియాణాం శబ్దాదీన్ సంహరతే సంక్షిపతి- గీతం
హి భగవతా- యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః। ఇన్ద్రి
యాణీన్ద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితేతి- ఆత్మజ్యోతి స్స్వయంప్ర
కాశః- ఆత్మన్యేవ ప్రపశ్యతి- ఆత్మనివిషయే ప్రసన్నో భవతి- ఆత్మసాక్షాత్కా

తి॥౫.౭॥ నబిభేతియదాచాయం యదాచాస్మాన్నబిభ్యతి। యదానె

---

కమకే యోఽమరతమరంస్థానం దేవతానాంప్రియమిత్యేవ మభిధీయమానస్స్వర్గో దోషా
న్వానయేత్ - ఘోరేషు నరకాదిషు రాజ రేషు పాపచక్రమాపేనమయాజనన మరణాద్యనా
రే పరర్తమానేన కథంభవాసాదితః క్లేశలిమ కవిశారయోగశ్రీదిశః, ఏన్యచైతే ప్రష్టా
రోనరయోవిషయాః శ్రీపత్రః, నత్వాల్పమాంఅబ్ధ లోకః కథమనయా విం యమృగత్రష్ణ
యాపశ్చీతిత్తన్నైవపునఃప్రదీక్షణ్య సంసారాగ్నారాత్మాన మిద్ధనీకుర్యా దితి-
శ్చప్తి తస్స్యేప్తా పమేశ్వః కృతజనపాస్థ నీయేభ్యో విషయేభ్య ఇత్యేవం
నిశ్చితమతిః సమాధిం భావ యేత్- నజ్ఞమక్ర త్వాప్య యమపినకుర్యాత్ - ఏతమ
పాంచకా రాముపి పాప్థాని జాఇతి ప్రయోవయం సుస్థితంమశ్యతి యా మృత్యునా
తేశగృహీతయాత్మా సంసభావయుమృతి,తథా చాన్యథిదాన్స రపే క్షీణత్వం యతోస్మాత
కర్మః ప్రమాదో లబ్ధపరః క్లేశానుత్తమ్యయిష్యతి- తదిశ్చపునరనిష్ట బృహద్ఇతి-
తస్మాత్పురుషః సర్వాంప్రిందథానపి కామానృంజారేత్ - మూర్ఖోజ్ఞానీతి వృష్టాన ః,
కామానాం ప్రియరూపాదనన్యత్వం స్వాధీనోత్పత్తి ప్రలయత్వంచ తత్వాయతి-
యజా కామాం త్సర్వాన్సంపారే త దాయమాత్మాహం పరిత్యంయగోచరోజీవః ఆత్మ
న్యైవాపేత సర్వోపాధా స్వస్వరూపపాప ఆత్మజ్యోతిః ప్రత్యగభిన్నం మహాత్మం ప
శ్యతి- అయమర్థః- యథాజాగర ఘటం సూర్యాదినా జ్యోతిషా పశ్యతి, సాధాక
ం తమనాచైవ జ్యోతిషా పశ్యతి, స్వప్నేతు ఆలోకప్రాయజ్యోతిషోరభావా ద్వా
సనామయస్య ఘటప్రత్యగాత్మ జ్యోతిషైవ ప్రకాశఇతిప్రసాధితం జ్యోతిర్బ్రా
హ్మణే- అత్రాయం పురుషస్స్వయం జ్యోతిరితి- తేనతత్ప్రకంజాభావె సిద్ధే సుషుప్తా
వానామయస్య ప్రకాశనాస్యపినాశే దృశ్యాభావా ద్దృష్టృత్వం ప్రకాశతే- ఏవం
పమాభావపి సంప్రజ్ఞాతేక్లేశాభావః- అసంప్రజ్ఞాతె కర్మకర్తామానాభావో ప్రత్య
త్యనిత్యత్వా దృష్టాత్మ్యంశిష్యతఇతి- ప్రసీదతీతిపాఠే కరణసంకల్పజం కాలుష్యం
త్యజతీత్యర్థః॥౫౭॥-కించదేవమమత్వేనేతి శ్లోకం కేచిదిహ పఠన్తి- తదాయుధము
త్యంయోగభూమా ఉపస్థితేషు విషయేషువైరాగ్యార్థమితం వచనమితి జ్ఞేయం॥- అ
సంప్రజ్ఞాతావస్థానమేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥నబిభేతీతి॥ధీర్బుద్ధిత్యేతత్సర్వం జన ఏ
వేతిశ్రుతేః భయాదర్శనాధర్మ త్వాన్మనసశ్చలితత్వాత్ - యదా భయాదిరహితః స్థా
ముతత చక్షుర్లోకవర్తి తపాస్మాత స్వైజనావబిభ్యతి- అయంచబ్రహ్మసంపద్యతే- త
థాచశ్రుతిః- యదాపఞ్చావతిష్ఠన్తె జ్ఞానానిమనసాసహ। బుద్ధిశ్చనవిచేష్టెతితామా

---

తవాహ- భవతీత్యర్థః।ఆత్మన్యేవప్రకృశ్యతీతిపాఠేఆత్మజ్యోతిః స్వయం ప్రకాశమా
త్మస్వరూపం పశ్యతీత్యన్వయః॥౫౭॥ నబిభేతిశం పాదాః - యదాశ్చాప్రైప ఏ
తస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యే నిరుక్తే నిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాంవిన్దతే। అథసోఽభయం
గతో భవతీతిశ్రుతేః-అస్మాత్సర్వేజనాశ్చ పాపాఃబిభ్యతి- శమదమాదిసంపత్త్యా
ద్రోహాభావాదితిభావః- నేచ్ఛతి కామరహితో భవతీతి-బిభేతీత్యత్రహేతుః- నద్వేష్టి

చ్ఛతి న ద్వేష్టి బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా ॥౫౩॥ ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా శోకానన్దౌ భయాభయే। ప్రియాప్రియే పరిత్యజ్య ప్రశాన్తాత్మా భవిష్యతి ॥౫౪॥ యదా న కురుతే భావం సర్వభూతేషు పాపకమ్। కర్మణా మనసా వాచా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా ॥౫౫॥ యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిర్యా న జీర్యతి జీర్యతః। యోऽసౌ ప్రాణాన్తికో రోగస్తాం తృష్ణాం త్యజతః సుఖమ్ ॥౫౬॥ అత్ర పిఙ్గళయా గీతా గాథాః శ్రూయన్త ఉత్తమాః। యథా సా కృచ్ఛ్రకాలేऽపి లేభే ధర్మం సనాతనమ్ ॥౫౭॥ సంకేతే పిఙ్గ

---

[illegible] పరమాం గతిమ్ ॥౫౩॥ సత్యం వ్యావహారికం దేహాది। అనృతం [illegible] ప్రాతిభా[illegible] ॥౫౪॥ [illegible] పాపకం హింసకమ్ ॥౫౫॥ ఏషా స్థితిః తృష్ణాత్యాగ నైవ లభ్యతే [illegible] పూర్వకమాహ ॥ దుస్త్యజేత్యాదినా ॥౫౬॥ కృచ్ఛ్రకాలే సనాతనం ధర్మం నిత్యప్రసిద్ధం యోగమ్ ॥౫౭॥ సంకేతే ఇతి ॥ [illegible]

---

[illegible] తదా బ్రహ్మ సంపద్యతే। [illegible] బ్రహ్మేతి [illegible] ॥౫౩॥ సత్యానృతే ఇతి శోకాదీనాం [illegible] ప్రియాప్రియే [illegible] ॥౫౪॥ సర్వభూతేషు సర్వప్రాణిషు పాపకం దుష్టం హింసారూపం భావమ్। కర్మణా [illegible] వ్యాపారేణ। బ్రహ్మ సంపద్యతే [illegible] ॥౫౫॥ ప్రాణాన్తి[illegible] ప్రాణాన్తకర ఇతి [illegible] ॥౫౬॥ గాథాః శ్లోకాః [illegible] సనాతనం [illegible] కృష్ణం ధర్మం సనాతనమితి [illegible] యథా లేభే తథా గీతా

---

ముందు ధైర్యమహిమ యెంచుము మీఁ॥ క॥ పరమసుఖము తృష్ణయుడుగు, టరయఁ గనిట్లగుట, పింగళాలాపములం బరిబోధితమగు, ధరణీశ్వర, చెప్పెదఁ దె

ళా వేశ్యా కాన్తేనాసీ ద్వినాకృతా। అథకృచ్ఛ్రగతా శాన్తాం బుద్ధి మాస్థాపయత్తదా॥౫౬॥ పిఙ్గళా॥ ఉన్మత్తాహామనున్మత్తం కాన్తమన్వపసంచిరమ్। అన్తికేఽపిరమణంసన్తం నైనమధ్యగమం పురా॥౫౭॥ ఏకస్థూణం నవద్వార మపిధాస్యాగారకమ్। కాహం కాన్త మిహా

---

వైరాగ్యహేతురితి భావః॥౫౬॥ ఉన్మత్తా వికారవతీ అనున్మత్తం నిర్వికారం, కాన్తం స్వామినమన్తర్యామి ణమన్వపసమ్ వనఆచ్ఛాపనే. ఆర్షోపదవ్యత్యయః. ఆహం కౌరధర్మం కామాదకమనులక్షీకృత్యాచ్ఛాదితవతీ. అన్తికేవ్యాదయుక్తాకే రమణంఆనన్దప్రదమ్. ఏవహ్యేగాకన్ద మాత్రి ఋత్తిః మరణమిక్షపసారః॥౫౭॥ ఏకా అవిద్యైవస్థూణేవధారికా యస్యతదేకస్థూణమ్. నవశ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వా ఘ్రాణమనోబుద్ధి కామకర్మాణి విషయప్రాప్తిద్వారాణి యస్యతత్ నవద్వారమ్. అపిధాస్యామివిహాయ బలేన త్యాజ్యమాపి. అగారకమివబదాత్మోపలబ్ధిస్థానం దేహాగారం మారం॥ కాహంతి విశేషజనక జ్ఞానేనాశమాయన్తికం గతా। ఆత్మనోఽప్యాత్మాభేవ మువస్తంశః కరిష్యతి విష్ణుపురాణోక్తేః దర్పణే వగమేం బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివాఽవిద్యానాశే ఉపాధికృత భేదాభావాత్, ఇహాహోద్రాకాశే ఆత్మానం బ్రహ్మరూపేణావిర్భవన్తం వర్త్స్యగనవ్యయాకం ఆత్మాకాన్త ఇతికామయన్తం సహపేభ్యర్థకాః

---

ఇత్యన్వయః॥౫౮॥ కృచ్ఛ్రగతా కాన్తవిరహారూపం కష్టమాపన్నా. ఆసమన్తాత్ స్థాపయత్ ఆత్మని శమప్రధానా బుద్ధిమత్ వ్యతల్పనః॥ ౫౬॥ ॥ఉన్మత్తా కామాన్ధవతీ. కాన్తమనుప్రియంభద్రాగమనుస్మృత్వైవ వేత్యన్తర్యామ్యచ్యతే. అపగమ్ న్యవసమ్. వసనిధానస్థితి భావాద్యః పంస్థి మనం. పురాబత్త్వాత్స్తేః పుంత్వమేవంరమణమన్తర్యామిణం నాధ్యగమంనప్రాప్తం. నాజ్ఞాసిష మిత్యర్థః. గమ్యన్తే - అన్తికేమనమిపారెలమరణమిచ్ఛాదః॥౫౭॥ స్థూణా స్తమ్భః దృతి - వేశ్మగర్తనా నారధ్రిమత్యాంపరాత్రిముఖం తేతి ద్వారాణి - నవద్వారమగారం గరమపి ధాస్యామితింగిరిపావ్యము - ఛిద్రాణి విషయే భోక్తృ నవరాత్రత్వాత్ ద్యవర్తనామిత్యర్థః - ధావతా - తద్ వరాశ్చపూతివ్యత్త్వంతత్వవయం ధూస్తాప్యరాత్మ పశ్యానాన్తరాత్మ ॥ కశ్చిద్ధీకః వ్యాగాత్మనసైకదాం ప్రత్తిచక్షురమృతత్వమిచ్ఛన్నితి. కాహం, ఏవం ప్రకాన్త ఉత్తామావా, తి ఋన్నం కామకస్మిఆసుం కాన్త ఇతిమం న్య

---

లియుపనుము, వాని తెఱుంగున్॥౧౫॥ వ॥పింగళయును వేశ్య, తనహూప్పు వానిగాక వేచి వేచి, పెద్దయుంబ్రొద్దు వోవునంతకునుండి, వాండురాకుండుట యును॥౧౬॥గీ॥పను వేమరగుడు, వానినీ వేమరు। పట్టిచనుపఁగల దెహాoంబిఁ దొంగఁగి,। యొంటికింబ మొప్పనింటివాకిళులుతో। ప్మి దియు, నెఱఁడమూసిని సుగనోమ॥౧౭॥ ॥పొంతికువచ్చినవానిన। కాంతుని గాఁగొనుచు, నా రునిఁ గాంక్షింపక, యే। నెంతయునూఱడిమనమున,। జింతయొకఁడు లేక

యాన్తమయం కాన్తేతిమంస్యతే॥౬౦॥ అకామాం కామరూపేణ ధూర్తా నరకరూపిణః। నపునర్వఞ్చయిష్యన్తి ప్రతిబుద్ధాస్మిజాగృమి॥౬౧॥ అనర్థోఽపి భవేదర్థో దైవాత్పూర్వకృతేనవా। సంబుద్ధాహం నిరాకారా నాహమద్యాజితేన్ద్రియా॥౬౨॥ సుఖంనిరాశః స్వపితి నైరాశ్యం పరమంసుఖమ్। ఆశామనాశాం కృత్వాహి సుఖంస్వపితి పిఙ్గళా॥౬౩॥ భీష్మః॥ ఏతైశ్చాన్యైశ్చ విప్రస్య హేతు

---

తథాచశ్రుతిః- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేనకంపశ్యేదిత్యాద్యాత్మస్థాయిం అన్యమన్యథాభావేన భేదంవదతి. కాన్తేతి శంగార్థః॥౬౦॥ అకామాం ఆత్మలాభేన సర్వకామావాప్తేః నిరిచ్ఛామ్. కామరూపేణ కాముకరూపేణ. ప్రతిబుద్ధా జ్ఞాతాత్మతత్త్వా- జాగృమి జాగర్మి- అవిద్యానిద్రోచ్ఛేదాత్ జ్ఞాతతత్త్వే వనిషర్త్యై రాకృష్యత ఇత్యర్థః॥౬౧॥ అనర్థః ధనాద్యాశయా వైక్లబ్యం, అర్థోఽవార్థోభవేత్- ఆశాయానిరస్వరూపా చేద్ధేతుత్వేన దుఃఖాయాపిస్యాత్- తత్రహేతుః- దైవాత్ దేవస్యానుగ్రహాత్- నిరీశ్వరవాదమనుయధ్యాహ॥ పూర్వకృతేనవేతి నిరాకారా నిష్ప్రపఞ్చజ్ఞానరూపా॥౬౨॥ సుఖమితి॥ నైరాశ్యమేవ పరంసుఖం మోక్షాఖ్యపరమసుఖప్రాపకమ్- అశనంభోజనమాశః- విద్యమానభోగః- తత్రహేతుత్వనాశమ్- భోగార్థంహిధనాశా- భోగత్యాగాద్దుఃఖచ్ఛేదాదిత్యర్థః॥౬౩॥ హేత్వవ

---

తే తత్త్వరతత్వాదన్యత్రకాన్తత్వబుద్ధిర్నోత్పద్యత ఇత్యర్థః- కాన్తేతి సన్ధిరార్షః॥౬౦॥ ఏవమకామాం మాం- కామనేచ్ఛమనీయేనరూపేణయుక్తా ఇత్యపూర్వత్వపూర్వాం-నరకరూపిణ ఇత్యత్యర్థేన దృష్టాః- ప్రతిబుద్ధాస్మి జ్ఞాతవత్యస్మి-అతఏవజాగృమి జాగర్మి- అజ్ఞాననిద్రాతో నివృత్తాస్మి- జాగృయాత్పాఠః॥౬౧॥ దైవాత్పరగతప్రసాదాత్ పరజన్మనితత్త్వవయాసంపాదితాత్, పూర్వకృతనపూర్వకర్మణావా, అనర్థ ఏవార్థో భవేత్- పరమపురుషార్థః- ప్రకృతే కామార్థం ప్రవిష్టస్య కాంక్షితస్యానస్య కాసన్తసాధన త్వదర్శనాదేవముక్తిః- యద్వా పూర్వకృతేన భగవత్ప్రసాదాచ్ఛక్రియాత నర్థోవా అర్థోవా భవేదిత్యన్వయః- నిరాకారా విషయాణాం నిరాకరణాత్, అహమజితేన్ద్రియా న-కింతు జితేన్ద్రియైవేత్యర్థః- నిరాకారేతి పాఠే నిరాకరణం నిరాకారః-సాస్యా అస్తి నిరాకారేత్యర్శ ఆద్యచ్ బోధ్యః॥౬౨॥ ఆశామనాశాం కృత్వా- ఆశాం కామపిఙ్గళాకారోయనుమాశానాస్తీత్యర్థః॥౬౩॥ హేతుమద్భి రుపపత్తిమద్భిః- వర్ణ్యవిప్రపితః ప్రకృతొప్యాపితః- అజగరవృత్త్యో

---

యున్నఁ, జెందుసుఖంబుల్ ॥౧౮॥ క॥ ఆశయెయింద్రియజయ ముపి। నాశ ముఁబొందించుఁ, గావునందొరఁ గెద నే। నాశను, సౌఖ్య మునిచ్చు నిశ్ రాశ యగుచు, యనిపలికి, యట్టిదైనిద్రించెఁ॥౧౯॥ వ॥ అనియివ్విధంబునవిప్రుండుప దేశించినవాక్యంబులంగలంకం దేటి, సేనజిత్తు సుఖియై యుండెనవ్విధంబున

మద్భిస్సుభాషితైః। పర్యవస్థాపితో రాజా సేనజిన్ముముదే సుఖీ॥౬౧॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
సేనజిద్గీతా నామ పఞ్చదశోఽధ్యాయః-ఆదితో
అష్టాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

యుధిష్ఠిరః॥ అతిక్రామతి కాలేస్మిన్ సర్వభూతక్షయావహే। కిం శ్రేయః ప్రతిపద్యేత తన్మే బ్రూహి పితామహ॥ ౧॥ భీష్మః॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహాసం పురాతనమ్। పితుః పుత్రేణ సంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥౨॥ ద్విజాతేః కస్యచిత్పార్థ స్వాధ్యాయనిరతస్య వై। బభూవ పుత్రో మేధావీ మేధావీ నామ నామతః॥౩॥ సోఽబ్రవీత్పితరం పుత్రః స్వాధ్యాయకరణే రతమ్। మోక్షధర్మార్థకుశలో లోకతత్త్వవిచక్షణః॥ ॥౪॥ పుత్రః॥ ధీరః కింస్విత్తాత కుర్యాత్ప్రజానన్ క్షిప్రం హ్యాయుర్భ్రశ్య-

స్థాపితః ఆత్మతత్త్వనిష్ఠాం ప్రాపితః ॥౬౧॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే పిఙ్గళాగీతార్థప్రకాశకో ధ్యాయః ప్రథమః.

పూర్వం జితాశో మోక్షమిచ్ఛేదిత్యుక్తమ్- సంప్రతి తత్ర కాలబలమాహ నత్వరేత్యాహ ఇత్యాహ॥ అతీతి॥ అతిక్రామతి జరారోగాదిభిః స్వధా పరాభవం కుర్వతి. శ్రేయః ప్రతిపద్యేత కర్మ॥౧॥౨॥౩॥ మోక్షధర్మాణామర్థేషు కుశలః విచక్షణః ఊహాపోహా-

దిః కృతప్రశ్నార్థః॥౬౪॥ ఇతి వ్యాసభాష్యే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే పఞ్చదశోఽధ్యాయః.

పితాపుత్రశోకాదత్ర వసనావసానే పాయం బోధితో యుధిష్ఠిరస్సం ప్రతి శ్రేయస్సాధనం పృచ్ఛతి॥ అతిక్రామతీతి॥ ఆవహతి సంపాదయతీత్యావహః- సర్వభూతక్షయస్య ఆవహః॥౧॥౨॥ మేధా ధారణావతీ బుద్ధిః- తద్వాన్- నామతశ్చ మేధావీ నామ మేధావీతి ప్రసిద్ధః॥౩॥ స్వాధ్యాయో వేదాధ్యయనమ్- తత్కరణే- మోక్షసాధనభూతధర్మార్థేషు ప్రయోజనే మోక్షే చ కుశలః విచక్షణః॥౪॥ తత్, తస్మాత్ - యథార్థజ్ఞ సాయోగ

త్పర్యంబనుసంధింపు, శాంతి నొందుమని చెప్పినం, గుంతీతనయాగ్రజుండు, శాంతనవుతో, భూతక్షయావహంబగు కాలంబతిక్రాంతంబగుచున్న యది, యిట్టిండజనంబులకెయ్యది గర్తవ్యం, బుపదేశింపుమనిన, నమ్మనుజపతిం బ్రీతింగనుంగొని, యమ్మహాత్ముండు పితాపుత్రసంవాదంబను నితిహాసంబుగల, దాకర్ణింపుము, దాన నీయడిగినయది తేటపడునని పలికి, యిట్లనియె॥౭౦॥ సీ॥ వేదవిదుండగు విప్రనందనుండు మేధావినామకుండు మేధా

శ్యతేమానవానామ్। పితస్తదాచక్ష్వయథార్థయోగం మమానుపూర్వ్యాయేనధర్మంచరేయమ్॥౫॥ పితా॥ వేదానధీత్య బ్రహ్మచర్యేణ పుత్రపుత్రానిచ్ఛేత్పావనార్థం పితౄణామ్। అగ్నీనాధాయ విధివచ్చేష్టయజ్ఞోవనంప్రవిశ్యాథ మునిర్బుభూషేత్ ॥౬॥ పుత్రః॥ ఏవమభ్యాహతేలోకే సమన్తాత్పరివారితే। అమోఘాసుపతన్తీషు కింధీర ఇవభాషసే॥౭॥ పితా॥ కథమభ్యాహతోలోకః కేనవాపరివారితః। అమోఘాః కాః పతన్తీహ కింనుభీషయసీవమామ్॥౮॥ పుత్రః॥ మృత్యునాభ్యాహతోలోకో జరయాపరివారితః। అహోరాత్రాః పతన్త్యేతే నను కస్మాన్నబుధ్యసే॥ అమోఘారాత్రయశ్చాపి నిత్యమాయాన్తి యాన్తి చ॥౯॥ యదాహమేతజ్జానామి నమృత్యుస్తిష్ఠతీహమే। సోహంకథం ప్రతీక్షిష్యే జ్ఞానేనాపిహితశ్చరన్॥౧౦॥ రాత్ర్యాంరాత్ర్యాం వ్యతీ

కుశలః॥౪॥ యథార్థయోగం ఫలావ్యభిచారేణ క్రమ్యేణ॥ మునిర్ధ్యాననిష్ఠః॥౬॥ అభ్యాహతే మృత్యునాభిభూతేడిత్తే పరివారితే జరయా వ్యాప్తే పతన్తీ పీడయన్తీ జీర్ణ పారః అమోఘాసు అయుర్హరణేన సఫలాసురాత్రిషు॥౭॥౮॥ అహోరాత్రాయ శ్చాపీతిపాఠే అహోరాత్రయఇతి ద్వేదేవాతస్యపార్షదభిన్నక్రమః యాన్త్యేవ నతిష్ఠ న్తీత్యర్థః॥౯॥ నతిష్ఠతి అపితు తిష్ఠత్యేవ అత్యాగాయ తి॥౧౦॥ జ్ఞానేనాపి హితః అనాచ్ఛాదితః జ్ఞానకవచస్యహి మృత్యుర్థయం నాస్తి, అహంతు తద్రహితః కథం నా

నాయశ్చ తమ్ అనుపూర్వ్యా అనుక్రమేణ॥౫॥ పుత్రానిచ్ఛేదితి గార్హస్థ్యముచ్య తే పావనార్థం పి తారణార్థమిత్యర్థః మునిస్సన్యాసీ బుభూషేత్ భవితుమి చ్ఛేత్॥౬॥ ॥౯॥ మృత్యుస్తిష్ఠతి కింత్వాపలత్యేవేతిభావః పిహితః అజ్ఞా నేనాచ్ఛాదితః సన్ అపిహితః అత్రహితః జ్ఞానేనేతి కాలేనాపిహిత ఇతిపాఠే కాలేనమృత్యునా అపిహితః ఆచ్ఛాదితః మృత్యునాగృహీత కేశఇవస్థిత ఇతిభావః॥

వివరుఁడు,। సకలమయింబున,నసుతో,నాయువులకు వేగంబచనుచునుం డు.। దీనిపైఁగను వెట్టి,ధీరతదలఁకొల్పి, మేలువాటిల్ల,నెట్లెయిుఁజరించు।వా రొకొ,యనవుడు వా. కీనిట్లనుఁదండ్రి,యాలునుసపత్యంబుగలుగు। లెఱుఁ గునడిపి,లక్షణవృత్తనిజరుఁడయి,।శమముపొంది,కాననమునకేగి,। సౌ మ్యవృత్తిముక్తి సాధించి,మృత్యువు.।నఘుని యతి గెలువవలయు,నన ఘు॥౨౧॥వ॥ అనినవిని, మేధావితండ్రికిట్లనియె॥౨౨॥సీ॥ నికరముకాలంబు నీకుఁగొంతగలట్లుపలికెదు,నీవుగర్వంబుసొచ్చి।నప్పటనుండియు,నన్నే

తాయా మాయయాసల్పతరం యదా। తద్దైవవన్ధ్యం దివసమితివిద్యాద్విచ
క్షణః॥౧౧॥ గాధోదకే మత్స్య ఇవ సుఖం విన్దేత కస్తదా॥౧౨॥ అనవా
ప్తేషు కామేషు మృత్యురభ్యేతి మానవమ్। పుష్పాణీవ విచిన్వన్త మన్యత్ర
గతమానసమ్। వృకీవోరణమాసాద్య మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౧౩॥ అ
ద్యైవ కురు యచ్ఛ్రేయో మా త్వాం కాలోఽత్యగాదయమ్। అకృతేష్వేవ
కార్యేషు మృత్యుర్వై సంప్రకర్షతి॥౧౪॥ శ్వః కార్యమద్య కుర్వీత
పూర్వాహ్ణే చాపరాహ్ణికమ్। నహి ప్రతీక్షతే మృత్యుః కృతమస్య నవా
కృతమ్। కోహి జానాతి కస్యాద్య మృత్యుకాలో భవిష్యతి॥౧౫॥ యువైవ
ధర్మశీలస్స్యాదనిత్యం ఖలు జీవితమ్। కృతే ధర్మే భవేత్కీర్తి రిహ ప్రేత్య
చ వై సుఖమ్॥౧౬॥ మోహేన హి సమావిష్టః పుత్రదారార్థముద్యతః।
కృత్వా కార్యమకార్యం వా పుష్టిమేషాం ప్రయచ్ఛతి॥౧౭॥ తం పుత్రప
శుసంపన్నం వ్యాసక్తమనసం నరమ్। సుప్తం వ్యాఘ్రో మృగమివ మృ

---

ద్విజేయమిత్యర్థః- అపిశబ్దస్స్వ భగిరమితేన ఆకాలోపలక్షత్వా, ఇ మాసాః- జా
లేనాపిహితః ఇతి పాఠేతు న ఆకారలోపః- జాలేన మాయయావరణేన అపిహిత ఆచ్ఛా
దితః॥౧౦॥ వన్ధ్యం నిష్ఫలం॥౧౧॥ యదా మృత్యురభ్యేతి తదా కః సుఖం విన్దేతేతి
సంబన్ధః॥౧౨॥ పుష్పాణి కామ్యకర్మఫలాని పుష్పిణి మార్తవానీవ- అన్యత్రాపనా వ
కూవాం స్త్రీసజ్జీవిత్వకృత్యనదర్శనాగ్- ఏతిన్నన్నం శాస్త్రప్రతిష్ఠ్యా ఆఘ్రాజే చ- ఉ
రణం మేషమ్॥౧౩॥౧౪॥ అనిత్యం ఖల్విత్యత్ర నిమిత్తమితిపాఠే ఆయుర
యత్తా కారణహీనత్వ॥౧౬॥ మోహేనేతి ఏషాం పుత్రాదీనాం॥౧౭॥ సుఫం
ఘ్రో మహౌఘ ఇవేతి పాఠే, సుప్తం సైకతే, మహౌఘో మహానదీ- అకాలపూర్ణ

॥౧౦॥ దివసం గతదివసమ్॥౧౧॥ గాధోదకే, అగమ్భీరోదకే గర్తాదౌ- కోనువిన్దేత్సుఖ
మితియోజనా॥౧౨॥ అనవాప్తేష్వితి॥ అత్ర దృష్టాన్తః- పుష్పాణి నేతి॥ పుష్పాణి ఆర్తవాని
ఇవ కష్టప్రదతమమిదేత్యన్వయః- యద్వా వా కాన్యలయ్య ఇవశబ్దః- అన్యత్ర ఉరణీనా
మార్తనేషు- నతు వృకాస్య- మేఘోరభ్రోరణోర్ణాయుమేషవృష్ణయ ఏడక ఇత్యమ
ర॥౧౩॥౧౪॥ కస్యాయం మృత్యుకాల ఇత్యపి పాఠః॥౧౫॥ ఇహలోకే
కీర్తిర్భవేత్- ప్రేత్య మరణానన్తరం చ సుఖం భవేత్॥౧౬॥ మోహేన అజ్ఞానేన
మమత్వరూపేణ॥౧౭॥ వ్యాసక్తమనసం పుత్రకళత్రాదిష్వాసక్తచిత్తమ్॥ సుప్తం మృగం

---

మణము సేయుఁగొనిపోవుటకు మృత్యువని యెఱుంగుము। మిపిరెడు నీటమీ
నవుఁ గాదె దారపుత్రాది సక్తుండగు నలఁదు, గాన। నమునసుప్తుంబైన
నరుఁబులిగొనిపోవునట్టులుచూ, మృత్యువపహరించుఁ,। జేసినది, సేయును

త్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౧౯॥ సంచిన్వానకమేవైనం కామానామవితృప్త
కమ్। వ్యాఘ్రః పశుమివాసాద్య మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౨౦॥ ఇదం
కృతమిదం కార్యమిదమన్యత్కృతాకృతమ్। ఏవమీహాసుఖాసక్తం కృ
తాన్తః కురుతే వశే॥౨౧॥ కృతానాం ఫలమప్రాప్తం కర్మణాం కర్మసం
జ్ఞితమ్। క్షేత్రాపణగృహాసక్తం మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౨౨॥ దుర్బ
లం బలవన్తం చ శూరం భీరుం జడం కవిమ్। అప్రాప్తం సర్వకామార్థా
న్మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౨౩॥ మృత్యుర్జరా చ వ్యాధిశ్చ దుఃఖం చానేక
కారణమ్। అనుషక్తం యదా దేహే కిం స్వస్థ ఇవ తిష్ఠసి॥౨౪॥ జాతమేవా
న్తకోన్తాయ జరా చాన్వేతి దేహినమ్। అనుషక్తా ద్వయేనైతే భావాః స్థా

---

రః॥౧౯॥ సంచిన్వానకం తత్పరం సంచిన్వానం సంగ్రహీతారమ్॥౨౦॥ కార్యం కర్తుమిష్టమ్. కృతాకృతం అర్ధకృతమ్. ఈహా తృష్ణా॥౨౧॥ ఫలం న ప్రాప్తం యేన తం ఫలమప్రాప్తం నరమ్. అప్రాప్తకర్మఫలమిత్యర్థః. కర్మసంజ్ఞం పతిపుత్రాదికర్మ సురూపసంజ్ఞావన్తమ్॥౨౨॥...॥౨౪॥ ద్వయేనాన్తక జరాభ్యామ్॥౨౫॥ ఏతం ప్ర

---

హారిణం వ్యాఘ్ర ఇవ॥౧౯॥ సంచిన్వానకమ్. కుత్సితం యథా స్యాత్తథా పుత్రాదివర్గం ధనాదీనర్జయన్తమ్. ఏవైకమిత్యపి పాఠః. ఏకమేవ మృత్యుర్గృహ్ణాతి, న తు పుత్రాదీనపి, యదర్థేఽయం తం చినోతీతి భావః. ఆసాద్య ప్రాప్య. లబ్ధ్వా, ఆదాయ గృహీత్వా. పశుమివాదాయేత్యపి పాఠః. వ్యాఘ్రః పశుమాదాయేవ మృత్యురేనమాదాయ గచ్ఛతీత్యన్వయః॥౨౦॥ కార్యం కర్తుమర్హమ్. ఈప్సితమితి యావత్. కృతం చ తదకృతం చ కృతాకృతమ్. అసమాపితమిత్యర్థః. ఈహా శ్రేయస్తదేవ సుఖమ్. కృతాన్తోఽన్తకః॥౨౧॥ అప్రాప్తమ్ అప్రాప్తవన్తమ్. కర్మసంజ్ఞితమ్ కర్మానుగుణక్షేత్రేతి గృహాది సంజ్ఞావన్తమ్. కర్మసంజ్ఞిమితి పాఠే కృతానాం కర్మణాం ఫలస్య నప్రాప్తావపి పునః కర్మస్వేవ సక్తమిత్యర్థః॥౨౨॥ దుర్బలత్వ భీరుత్వ జడత్వాని బలవత్త్వ శూరత్వ కవిత్వ విరుద్ధధర్మాః. జడం మన్దబుద్ధిమ్. కవిం పణ్డితమ్. కామానామర్థాన్ ప్రయోజనాని ఫలానీత్యర్థః॥౨౩॥ దుఃఖం చానేకకారణమితి ప్రాగాది జన్యమ్॥౨౪॥ జాతమాత్రమేవ దేహినమ్, అన్తాయ నాశాయ అన్తకో మృత్యురన్వేతి అనుసరతి. జరా చాన్వేతి. స్థావరాః వృక్షాదయః

---

న్నది, సేయవలయు నది, యనంగల కార్యంబులందుఁ దగులు। వాని, మృత్యుదేవత దనవశముఁ జేయుఁ। గాన, గాలంబు నేమఱఁగాదు తండ్రి॥౨౩॥ క॥ భీరుఁడు, శూరుఁడుఁ, జడుఁడు వి। శారదుఁ, డబలాత్మకుండు, సబలుం, డనలే,। దేరినయున, మృత్యువుదు। ర్వారం బై యపహరించు, వైది

వరజజ్ఞనూః॥౨౫॥ మృత్యోర్వా ముఖమేతద్వై యాగ్రామేవ సతోరతిః।
దేవానామేవవై గోష్ఠ యదరణ్యమితి శ్రుతిః॥౨౬॥ నిర్బన్ధనీ రజ్జురేషా
యా గ్రామే వసతో రతిః। ఛిత్త్వైతాం సుకృతో యాన్తి నైనాం ఛిన్దన్తి దుష్కృ
తః॥౨౭॥ న హింసయతి యః ప్రాణాన్మనోవాక్కాయహేతుభిః। జీవితా
ర్థాపనయనైః కర్మభిర్న స బధ్యతే॥౨౮॥ న మృత్యుసేనామాయాన్తీం జాతు
కశ్చిత్ప్రబాధతే। ఋతే సత్యమసత్త్యాజ్యం సత్యే హ్యమృతమాశ్రి

---

తా॥ గ్రామేషు వై లాస్యము క్త్వా తేషాం త్యాగ [illegible] మృత్యోర్ముఖం॥ గ్రామవాస [illegible] దినసక్తేర
తి [illegible] రేవ [illegible] ముఖమ్- [illegible] గోష్ఠం [illegible]
[illegible] అరణ్యం వివిక్తదేశః తద్ధి దేవానా మిన్ద్రియాణాం గవాం గోష్ఠమివ బన్ధనస్థాన
మ్- గృహం త్యక్త్వా ఏకాన్తే ధ్యానపరో భవేదిత్యర్థః॥౨౬॥ [illegible] ముక్తమితి శ
షః॥౨౭॥ న హింసయతి [illegible] కరోతి చేత్యర్థః- హేతుభిః [illegible]
దినిమిత్తైః- తైః- కర్మహేతుభిరితి [illegible] జీవిత [illegible]
[illegible] హింసన్త్యైః సేనాదిభిః ప్రాణిభిః [illegible] యథోక్తం
[illegible]
[illegible] కర్మభిర్న బధ్యత ఇతి [illegible]
[illegible] బధ్యతే [illegible] బధ్యత
ఇతి స్పష్టార్థః పాఠః- [illegible] ॥౨౮॥ మృత్యుసేనాం
జరావ్యాధిరూపామ్- సత్యం అబాధితాత్మ [illegible] యోగధర్మః- అమృతం

---

॥౨౯॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] మృత్యోర్వా [illegible] ॥౨౬॥ ని
ర్బన్ధని- బన్ధకారిణీత్యర్థః॥౨౭॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥౨౮॥ [illegible]
తన్ మృత్యోస్సేనాం జన్మజరావ్యాధ్యాదిం, [illegible]
[illegible]

---

కవర్త్య॥౨౯॥ క॥ ననుసంస్మృతి మృత్యువుపట్టనఘూ, నిస్సంగవృత్తి య
మకగృహము, నెట్టననిట్టగుటంగనుంగొని। తునుముము సంసారరజ్జు

తమ్॥౨౯॥తస్మాత్సత్యవ్రతాచారః సత్యయోగ పరాయణః। సత్యాగ
మః సదాదాన్త స్సత్యేనైవాన్తకం జయేత్॥౩౦॥అమృతంచైవ మృ
త్యుశ్చ ద్వయం దేహప్రతిష్ఠితమ్। మృత్యురాపద్యతే మోహాత్సత్యే

నరకాభావః- ఏతేన నతత్త్వజ్ఞానం నజరానమృత్యుః ప్రాప్తస్యయోగాగ్నిమయం శ
రీరమితిశ్రుతేరర్థ ఉక్తః- యుక్తేన సత్యజ్ఞానాద్యుక్తేన అసత్యజ్ఞానమూఢ్యం
భక్ష్యం ఇన్స్యాత్యర్థః॥౨౯॥ సత్యవ్రతాచారః బ్రహ్మచర్యాణి వ్రతానియమ
రూపాణ్యాచరతీతితథా- సత్యయోగః చిదాభాసరూపస్య జీవస్యబ్రహ్మణాసహ-
తత్ప్రవరాయణః- సత్యప్రమాణభూతః, ఆగమోగురుర్వేదవాక్యం, యస్యసః, స
త్యాగమః, శ్రద్ధావాన్॥౩౦॥ దేహేత్యత్ర- మోహాద్విషయపారవశ్యాత్- సత్యే
నతద్వర్జనాత్మకేన యోగేన- తథాచమనఏవ మనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్ష

తేననివారయితుమిష్టఇ త్యర్థః- యథావిహ్యారయం- సత్యం వన్ధ్యలతాదేవ యా
నః, సత్యవలక్ష్యన్తేనాహ్యాయ ఆత్మత- సాక్ష్యంహేతుర్ధన నసెకే కల్యా
ణే స్వర్గమ్- యథానాహ్యకారః- సత్యాక్షమయా దానాహింసానవిశ్వాసః
కల్యాణభిత- అసంశయ్యమయతాత వరగోప్యాక్షమస్యహ- యద్వానత్యః పర
మాత్మా- తాన్యాదింథవాం సత్యతామా జశ్యాద అథ వ్యాఖ్యాతవ్యాత- అ
సత్యం ప్రాకృ౦జక- సహచాన్తంద నిత్యమధవచ్చ త్రాన్యత
శబ్దేన ప్రకృతరభధానాం- తస్య ఆస్య కొంణభూతయుక్తః- మనుమాయా
మంలక్షణా, మామనయ ప్రపద్యన్తే మాయాం మేతాం తరన్తి ఇతిహి గీతమ్-
౨౯॥ ఏతం వాగ్యాపం సత్యయుక్తం భూయాధతాంకంయాననంద సత్యయాహ॥
తస్మాదితి॥ వ్రతం న్యేతా ఉపోష్య వానాదిః- ఆచారా స్నానాద్య వస్త్ర
గాదకర్మానుష్ఠానాని- యోగో ధ్యానమ్-యుగన్యం నహిసోపాయధ్యానసం
గతియుక్తిస్సత్యయుతః- ఏతానిసార్వణ సత్యన్యేవ భవేయుర్మత్యు దామ్యకాని
త్యర్థః- యద్వాభగవద్విషయాణ్యే వవ్రతాని యుతదుష్యపవానా దీని ఆచారా
స్నానాదివన్దనాదయో నుష్ఠానానిదయ స్తనః- తాన్యాచరంధ నియతంఽశ్యత్వ సామా
ఇతివాక్యకస్యణ తైరామ్నాయతే- సత్యాన్య భగవతో యోగో ధ్యానం తందేవపరా
యణంయన్య- ఆగమః శ్రుతిప్రమాణమ- సత్యస్యైనేన సాగతాని సత్యాగమునితా
స్తః- దాన్తః నిగృహీతఃక్రియాయుత్వకరః మృత్యుమ్॥౩౦॥ దేహమితి సైవ
హమితోఽవ్యయనాధనాను స్థానస్య మృత్యుసాధనా నుష్ఠానస్య చ సంభవాద్వ
యందేహప్రతిష్ఠముక్తమృతే- మోహాజ్ఞానాన్మృత్యు రాపద్యతేప్రాప్యతే- స
తంమృత్యుః ప్రాప్తంతేత స్తేఽథః- మృత్యుమావద్యతి తతపారే సర్వోమృత్యుయావ
త్యుల ఇత్యన్వయః- ఏవగితాంతద్దై నాదః తత్సనైవది- ఏవమన్యాభియుత్య న్యాప

దురితవిదూరా॥౨౫॥క॥అమృతము మృత్యువును,నస; త్యము మోహము,,
గాను, పనుమహాత్మకు;యేన; త్యయునన మృత్యువు గెల్చెడి; నమసుఖదుః

నావద్యతే వృతమ్॥ ౩౧॥ సోహం వ్యాహింస్రస్సంత్యక్తార్థకామకో వ బహిర్మతిః। సమదుఃఖసుఖః క్షేమీ మృత్యుం వ్యాప్స్యామ్యమర్త్యవత్॥ ౩౨॥ శాన్తియజ్ఞరతో దాన్తో బ్రహ్మయజ్ఞే స్థితో మునిః। వాఙ్మనః కర్మణాయజ్ఞైశ్చ భవిష్యామ్యుదగాయనే॥ ౩౩॥ పశుయజ్ఞైః కథం హింస్రైర్మాదృశో యష్టుమర్హతి। అన్తవద్భిరివప్రాజ్ఞః

---

నాః। బన్ధానాత్మీయానర్థం మాత్స్యన్యాయేన హింస్యమితి భ్రాన్త్యర్థః॥ ౩౧॥ క్షేమీ భరతముసుఖార్థీ. అమర్త్యవత్ కాలనిర్వికర్తృత్వవత్॥ ౩౨॥ శాన్తియజ్ఞః నివృత్తిమార్గధర్మః. బ్రహ్మయజ్ఞో నిత్యముపనిషదర్థచిన్తనమ్. వాగ్యజ్ఞః ప్రణవజపః. మనోయజ్ఞః ఆకారోకారమకారార్థభూతాన్ప్రాణాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరత్ర ప్రవిలాపనమ్. కర్మయజ్ఞః స్నానశౌచగురుశుశ్రూషావ్యాపకత్వకధర్మానుష్ఠానమ్. ఉదగాయనఇతి దేవయానపథనిమిత్తముక్తమ్. భిక్షుయజ్ఞపరోభవిష్యామి. దైర్ఘ్యమార్గమ్॥ ౩౩॥ అన్తవద్భిరనిత్యఫలైః క్షేత్రయజ్ఞైః శరీరత్యాగైః. యథాకశ్చిత్ ప్రాచఃప్రాప్తం ప్రాప్తం శరీరం పూర్వపూర్వాభిమానాభావాత్ బహుస్వభ్యర్థనాదినా

---

ప్రతిమాగతే దనప్రథమాద్యతి యాన్త్యేకాదశ్యేతి॥ ౩౧॥ హింస్రాహింసాభ్యాం త్యక్తఫలవతీత్యహింసః. అమర్త్యవత్, యథాపూర్వసాధ్యాః సన్తి దేవాః, సదాసన్తిసూరయఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధ నిత్యసూరివత్, మృత్యుం వ్యాప్స్యామిత్యత్ర మిథ్యామృత్యువదితి పాఠాన్తరేఽపి నవిద్యతే మృత్యుస్సంసారో యేషామిత్యల్పత్వార్థ ఏవార్థః॥ ౩౨॥ శాన్తిరన్తరిన్ద్రియనిగ్రహః. సైవయజ్ఞః. దాన్తః బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహవాన్. బ్రహ్మవిషయయజ్ఞో యజ్ఞః ధ్యానరూపస్తస్మిన్. మునిర్మననశీలః. వాఙ్మనః కర్మయజ్ఞశ్చ. వాగ్యజ్ఞో భగవద్విషయక మన్త్రజపాదిః. మనో యజ్ఞో భగవద్గుణవిభూత్యాది చిన్తనమ్. కర్మయజ్ఞో భగవదర్చనమ్. ఉదగాయనే ఉదగయన ఇతి ప్రశస్తకాలోప లక్షణమ్. ఆజ్యార్చ్యత్రాయన శబ్దః॥ ౩౩॥ హింస్రైః ప్రాణివిరూపాణాను కూలవ్యాపారగర్భైః. అశుద్ధమితి చేన్నశబ్దాదితి[౩।౧।౨౫] సూత్రే భాష్యే యా గీయతే పశుహింసాయా హింసాత్వాభావ ప్రతిపాదనం. పాపరూపహింసా కార్యకరత్వాభావాభిప్రాయమ్. ఏతాదృశైః, అన్తవద్భిః అన్తవదేవాస్య తద్భవతీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా అల్పాస్థిరఫలైః, పశుయజ్ఞైః మాదృశః ప్రాజ్ఞః తద్యథేహకర్మచితో లోకః క్షీయతే ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇతి జ్ఞానవాన్. క్షేత్రయజ్ఞైరిత పిశాచవదితి దృష్టాన్తః. య

---

ఖుండనగుచు, శాంతిపరుఁడనై,॥ ౨౬॥ గీ॥ నాకుఁబ్రజగతియిచ్చు ననంగ వలవ,। జీనప్రజయయి పొడమెదఁ గానవేను। నన్నుఁగనుచున్న నదిమోక్షణంబు సేయు। నాసబడనట్టులగుటఁబ్రజాభియుక్తి॥ ౨౭॥ క॥ వినుపశుయజ్ఞము హింసన।మనంతఫలనంబు గాదహంకృతి సహితం,।బనఘా

క్షేత్రియక్షై...ః పిశాచవత్॥౩౪॥ యస్య వాఙ్మనసీ స్యాతాం సమ్యక్ప్ర
ణిహితే సదా। తపస్త్యాగశ్చ సత్యంచ స వై పరమవాప్నుయాత్॥౩౫॥ నా
స్తి విద్యాసమం చక్షు ర్నాస్తి సత్యసమం తపః। నాస్తి రాగ సమం దుః
ఖం నాస్తి త్యాగసమం సుఖమ్॥౩౬॥ ఆత్మన్యేవాత్మనా జాత ఆత్మని
ష్ఠో ప్రజోపి వా। ఆత్మన్యేవ భవిష్యామి నమాం తారయతి ప్రజా॥
౩౭॥ నైతాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి విత్తం యథైకతా సమతా సత్యతా

---

పునః పునర్హినస్తి, తద్వ్యవహారం పశ్వాదిశరీర మాత్మదేహత్వేన పశ్యన్స్వార్థం నాశ
యతీత్యర్థః క్షాత్రేత్యపి పాఠః। క్షత్రియా నామ...తైః యద్ధర్మజ్ఞైరుక్తైః ...
థః॥౩౪॥ యస్య వాగాదిత్రికం మనశ్చ బ్రహ్మణి ప్రణిహితం, స పరం బ్రహ్మప్రా
ప్నుయాదితి ముఖ్యపాఠః॥౩౫॥ విద్యా క్షేత్రజ్ఞానం బ్రహ్మాకారాచరమాన్తః కరణ
వృత్తిశ్చక్షుర్జ్ఞానా కరపర్యాయా॥౩౬॥ ఆశ్రమక్రమం పితా ప్రోక్తం నిరస్యతి॥ ఆత్మ
నీతి॥ ఆత్మని బ్రహ్మణి ఆత్మనా బ్రహ్మరూపేణ జాతః। న పితా మాతరి। ఆత్మనిష్ఠో బ్రహ్మ
ధ్యానః। అప్రజోఽనపత్యః। వా శబ్ద ఏవార్థే। ఆత్మన్యేవ బ్రహ్మణ్యేవ భవిష్యామి।
న మాం ...రూపేణ ప్రజా సంతతిః॥౩౭॥ ఏకతా ఏకాకిత్వం। శీలం ...

---

జ్ఞ శబ్దోత్ర మనుష్యయజ్ఞ ... రాధనమాత్రపరః। యథా పిశాచాః స్వ
శరీరమాంసనేన పోషయితారం పూజయన్తి ... పశుహింసా రూపైర్య
జ్ఞైర్దేవానా ప్రయ... ఇత్యర్థః॥౩౪॥ ఏవం ...జ్ఞానస్య ...
పరిహార్యమాహ యజ్ఞ...॥ యస్యేతి॥ వాఙ్మనసి వాఙ్మనసే। ...
ఆప్నోతి। ప్రణిహితే భగవద్విషయే ... అపోహ్య ...
శరీరక్లేశః। త్యాగ ఇతరవిషయ వైరాగ్యమ్। ... సత్యం ...
మ్। యోగశ్చేతి పాఠే యోగో ధ్యానమ్। వాఙ్మనః ప్రణిధానేన ...
నే ఇతి బోధ్యమ్॥౩౫॥౩౬॥ ఆత్మని పరమాత్మని విషయే, ఆత్మనా భగవతా ఆచార్య
రూపేణ జీవన సాధనేన, జాతః। అనన్యశరణో భవతి। అప్రజోఽపి వేద...
। అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద। సన్తమేనం తతో విదురితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా ...
...। సహి విద్యాతస్తం జనయతి। తచ్ఛ్రేష్ఠం జన్మేతి హి శ్రూయతే। ఏవమాచార్య
జాతో మహాత్మనిష్ఠః భగవన్నిష్ఠాయుక్తః సన్, అప్రజస్సంతాన హీనోఽపి వా, ఆ
త్మన్యేవ భవిష్యామి। పరమాత్మ విషయకానన్దానుభవవాన్ ముక్తో భవిష్యామి। ఏవం
సనాతనధర్మనిష్ఠం మాం న ప్రజా తారయతి। ప్రజా హి పున్నామ్నో నరకాత్త్రా
... పుణ్యలోకం చ సంపాదయతి। విదుషస్తు ఉభయవిద్యావత్త్వే పుణ్యపాపే విధూ
యేతి పుణ్యపాపయో రుభయోరపి హేయత్వాత్॥౩౭॥ ఏకతా ఏకాకిత్వం ...

---

వాఙ్మనస సమయంబు నుయోగంబు, బిచ్చు నవ్యయానందంబుల॥౭౫॥వ॥ శా
ప్తవసీవును॥౭౬॥ శా...క్రోధాద్యములను। నీవా సపక్ష...కులు పిపి ...యె

చ॥ శీలంస్థితిర్దణ్డ నిధానమార్జవం తతస్తతశ్చోపరమః క్రియాభ్యః ॥౩౮॥ కిం తే ధనైర్బాన్ధవైర్వాపి కిం తే కిం తే దారైర్బ్రాహ్మణ యో మరిష్యసి। ఆత్మానమన్విచ్ఛ గుహాం ప్రవిష్టం పితామహాస్తే క్వ గతః పితా చ॥౩౯॥ భీష్మః॥ పుత్రస్య తద్వచః శ్రుత్వా యథాకార్షీత్పితా నృప। తథా త్వమపి వర్తస్వ సత్యధర్మపరాయణః॥౪౦॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
పితాపుత్రసంవాదో నామ షోడశోధ్యాయః- ఆదిత
...న నవత్యధికశతతమోఽధ్యాయః.

యుధిష్ఠిరః॥ ధనినోఽధనా యే చ వర్తయన్తే స్వతన్త్రిణః। సుఖదుః

---

శీలం వృత్తమ్. దణ్డనిధానం వాఙ్మనఃకాయైర్హింసాత్యాగః॥౩౮॥ గుహాం బుద్ధిమ్॥౩౯॥౪౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే మోక్షధర్మే ద్వితీయోఽధ్యాయః.

యథైవ మోక్షధర్మం యతేర్యుక్తమ్. అత్ర మోక్షసాధనం యజ్ఞాదిదానరాధ

---

మ్. దేవతాన్తరపరత్వాభావ ఇత్యర్థః. శమతా, మునిచైతన్యపాతేచ దణ్డిత ప్రదర్శిత ఇత్యాకార కల్యాణవత్త్వమ్. సత్యతా అన్యతవాఙ్మాత్వాభావః. శీల వృత్తమ్. స్థితిః స్థైర్యమ్. శతేస్థితి రితి పాఠే సత్పథే స్థితిః. దణ్డ స్య కాయవాఙ్మనోమయస్య విధానమ్ ఆచరణమ్. దణ్డనిధానమితి పాఠే దణ్డస్య నిధానం స్థాపనమితి శమీనార్థః. ఆర్జవం కాయవాఙ్మనసామేకరూపత్వమ్. తతస్తత స్థాతవ్యస్థాతవ్యః క్రియాభ్యో లౌకికీభ్య ఉపరమః॥౩౮॥ గుహాం హృదయం ప్రవిష్టమాత్మానమితి పరమాత్మోచ్యతే. తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణమ్। అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతీతిహి శ్రూయతే. అన్విచ్ఛ, మార్గ యస్వ. ప్రత్యక్సమానాకారేణ ధ్యానేన ప్రాప్నుయత్నేత్యర్థః. పితామహాః పితృపితా, క్వగతః. పరమాత్మానమేవ ప్రాప్త ఇత్యర్థః. పితామహా ఇతిపాఠే పి తుః పూర్వ ఇత్యర్థః॥౩౯॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీవ్యాసవ్యాఖ్యాయాం శాన్తిపర్వణి మోక్ష ధర్మే షోడశోఽధ్యాయః.

యే ధనినో యే చాధనా వా వర్తన్తే స్వతన్త్రిణః స్వస్వ వ్యాపారనిరతా వర్తయన్తే

---

శాంతగృహా! రాముఁడవై నిను వెదుకుట। నూమేలొండెల్ల నుడుగు సులభ వివేకా॥౩౦॥క॥ అనిపుత్రుండుపదేశించిన, జనకుండట్లచేసి, చెందెసుఖంబు। మనుజేంద్ర, యవ్విధముఁగని। కొని, యూఁదుము సత్యధర్మ శీలత్వంబున॥౩౧॥వ॥ అని చెప్పిన నజాతశత్రుండు శంతనుపుత్రునితో,

ఖాగమస్తేషాం కః కథం వా పితామహ॥౧॥ భీష్మః॥ అత్రాప్యుదాహ
రన్తీమ మితిహాసం పురాతనమ్। శమ్పాకేనేహ ముక్తేన గీతం శాన్తి
గతేన చ॥౨॥ అబ్రవీన్మాం పురా కశ్చి ద్బ్రాహ్మణస్త్యాగమాశ్రితః। క్లిశ్య
మానః కుదారేణ కుచేలేన బుభుక్షయా॥౩॥ ఉత్పన్న మిహ లోకే వై
జన్మ ప్రభృతి మానవమ్। వివిధాన్యుప వర్తన్తే దుఃఖాని చ సుఖాని చ।
౪॥ తయోరేకతరే మార్గే యదేన మభిసంనయేత్। న సుఖం ప్రాప్య
సంహృష్యే న్నాసుఖం ప్రాప్య సంజ్వరేత్॥౫॥ న వై చరసి యచ్ఛ్రే

సముత్- నిర్ధనానాంతు దుర్లభో మోక్ష ఇతి మన్వానః పృచ్ఛతి॥ ధనిన ఇతి॥ ధనినాం
నిర్ధనానాం- కేన ప్రకారేణ సుఖదుఃఖయోర్యుక్తిః సంసారయోరాగమః- కథం ధని
ర్ధనానాం సుఖదుఃఖాగమ ఇత్యర్థః- స్వతన్త్రిణః స్వశాస్త్రానుసారిణః॥౧॥ అత్ర్యేత
ద్వ్యక్త్యేమ శాశాస్త్రినైక్తేన త్యాగనైక అత్యన్తత్యమానకురితి శ్రిత్యనుసారాత్ అతి
త్యాగా ఏకముక్త్యస్తే నతుధనిన ఇత్యుత్తరమితి॥ అత్రాపీతి॥ శమ్పాక్తసుఖమ్- శ
నపాకః రాగద్వేషాదిరాహిత్యా న్నిర్మలః- తేనశంపాకేనయద్గీతంతత్- మాంప్రతి
కథితమిత్యపివదితి వ్యయాఘ్నంబన్ధః॥౨॥ కుచేలేన కుత్సితేన- నిర్ధనత్వాత్ న్యాచ్ఛా
దనహీనః॥౩॥౪॥ అభిసంనయేత్ జైతంయదిప్రాపయేత్, తస్మిన్ సంప్రాప్య ఏ
త్యాదినా సంబన్ధః- మార్గ ఇతి ప్రథమాన్తః పాఠసంనయేత్ సంప్రాప్నుయా
త్॥౫॥ నవా ఇతి॥ కామాదిధర్మవాన్ ఆత్మా చిత్తం రామాత్మా- రామస్సంకల్పాది

కృతిం కుర్వతే జీవన్తీత్యర్థః- తేషాం సుఖదుఃఖయోరాగమః ప్రాప్తిః కః కీదృశః
కథం కేన ప్రకారేణ చ, ధనిని కిం ధనిన సుఖిన ఉత నిర్ధనా ఇతి ప్రశ్నా
భిప్రాయః॥౧॥ శమ్పాక ఇతి కశ్చిద్బ్రాహ్మణః- శమ్పాక ఇతి తేనత్వేనస- ముక్తే
నే ధనాద్విముక్తేన- అత్యతిహధనత్యాగా ద్విముక్తస్య నిరాశిష ఇత్యతం ఏత
శాన్తింగతేన॥౨॥ త్యాగమాశ్రిత ఇతి పాఠాన్తరమ్- కుదారేణ కుత్సితభార్యయా-
పరిశ్చదనాకాఙ్క్షమ్॥౩॥ ఇహలోకే ఉత్పన్నం మానవం మనుష్యం జన్మప్రభృతి వి
విధాని దుఃఖాని సుఖాని చ ఉపవర్తన్తే- పూర్వకర్మానుసారిత్వ ప్రవర్తన్త ఇ
త్యర్థః॥౪॥ యత్ సుఖదుఃఖయో రన్యతరత్ , తయోస్సుఖదుఃఖయో రేకతరేమా
ర్గే ఏనం నరం అభిసంనయేత్, ప్రాపయేత్, తత్ సుఖం ప్రాప్యనహృష్యేత్,
నాస్యశమసుఖం ప్రాప్యనసంజ్వరేదిత్యన్వయః॥౫॥ హేభీష్మ త్వమనామాత్మా

జగంబున ధనవంతులునధనులుంగలిగి యుండుదురు, వారలలో సుఖులె
వ్వరు దుఃఖులెవ్వరని యడిగిన నక్కురు పితామహుండు, శమ్యాకుండ
ను వాఁకఁడు శాంతిపరాయణ బ్రాహ్మణుండు సంసారంబు వదలవిడిచి
మూడంతరకు నవసియుండునట్టివాఁడు, తొల్లి నాకడకువచ్చి, గోష్ఠీప్రసం
గంబుననుపదేశించిన వచనంబులుగలవు, వానివిను మవిథవత్పుత్త్రంబు

యఆత్మనోవాయదీశిషే।ఆశామాత్మాపిహిసదాధుర ముద్యమ్యచైవహి॥
౬॥అకిఞ్చనఃపరిపతన్ సుఖమాసాదయిష్యసి। అకిఞ్చనః సుఖం శేతే సము
త్తిష్ఠతిచైవహ॥ ౭॥ ఆకిఞ్చన్యంసుఖం లోకేపథ్యం శివమనామయమ్।
అనమిత్రో పథోహ్యేష దుర్లభస్సులభోమతః॥౮॥ అకిఞ్చనస్యశుద్ధస్య
ఉపపన్నస్య సర్వతః। అవేక్షమాణస్త్రీఁ లోకాన్నతుల్యమిహ లక్ష
యే॥౯॥ ఆకిఞ్చన్యంచరాజ్యంచ తులయాసమతోలయమ్। అత్యరిచ్య
తదారిద్ర్యం రాజ్యాదపిగుణాధికమ్ ॥౧౦॥ ఆకిఞ్చన్యే చరాజ్యేచవిశే
షస్సుమహానయమ్। నిత్యోద్విగ్నోహి ధనవాన్మృత్యోరాస్యగతో య

---

ఆశాప్రార్థనా [illegible] ధృతిరధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మన ఏవేతి శ్రుతేః త్వం
తు [illegible] కామాత్మాపి మనసా [illegible] ఆత్మా
[illegible] ధురముద్యమ్య [illegible]
[illegible] ఆత్మనశ్చిత్తస్య [illegible]
[illegible] తేన చిత్తస్య స్వాధీనత్వాత్ [illegible] ఇత్యర్థః॥౬॥ నాస్తి
కించనధనదారాదికం యస్యసః అకిఞ్చనః, పరితః [illegible] అనికేతశ్చరన్నిత్య
ర్థః॥౭॥ పథ్యంమోక్షమార్గ [illegible] అనామయంనిర్విఘ్నమ్ అనమిత్రోపథః [illegible]
[illegible] దుర్లభః కామినామ్ సులభః [illegible]॥౮॥ ఉపప
న్నస్యవైరాగ్య [illegible] ॥౯॥౧౦॥ గుణాధిక్యమేవాహ॥ ఆకిఞ్చన్యేచేతి॥౧౧॥ న

---

కామరహిత మనసా [illegible] సదాధురం రాజ్యభార [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥౬॥ నాస్తికించనయస్యసోకిఞ్చనః [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥౭॥ [illegible]
[illegible] ధనినాం [illegible]
[illegible] అనమిత్రో [illegible] ఆకిఞ్చన్య [illegible]॥౮॥ [illegible]
[illegible]॥౯॥౧౦॥ నిత్యోద్విగ్నః [illegible]॥

---

వకు నుత్తరంబులయి యొందు ననిపలికి, యిట్లనియె॥ ౩౨॥గీ॥ ధనము గ
లిమియు లేమియుఁ బ్రాసునందు। నిలిపి, యెత్తంగ,ములు చూపె,నిర్ధ
నత్వ। మెక్కుడై దాని దిక్కున, వెట్టులన్న।వినుము, గుణదోషములభం
గి విస్తరింతు॥ ౩౩॥క॥ధనముగలవాఁడు మృత్యువ। దనమున నున్నట్లుభ
యముదనవిత్తమునం। దనుకఁగు నుల్లలనుడుకును,।పసు, శిఖచోరాదిము

థా॥౧౧॥ నైవాస్యాగ్నిర్న చారిష్టో న మృత్యుర్న చ దస్యవః। ప్రభవన్తి ధనత్యాగాద్విముక్తస్య నిరాశిషః॥౧౨॥ తం వై సదా కామచర మనుపస్తీర్ణశాయినమ్। బాహూపధానం శామ్యన్తం ప్రశంసన్తి దివౌకసః॥౧౩॥ ధనవాన్ క్రోధలోభాభ్యా మావిష్టో నష్టచేతనః। తిర్యగీక్షః శుష్కముఖః పాపకో భ్రుకుటీముఖః॥౧౪॥ నిర్దశన్నధరోష్ఠంచ క్రుద్ధో దారుణభాషితా। కస్తమిచ్ఛేత్పరిద్రష్టుం దాతుమిచ్ఛతి చేన్మహీమ్॥౧౫॥ శ్రియా హ్యభీక్ష్ణం సంవాసో మోహయత్యవిచక్షణమ్। సా తస్య చిత్తం హరతి శారదాభ్రమివానిలః॥౧౬॥ అథైనం రూప మానశ్చ ధనమానశ్చ విన్దతి। అభిజాతోఽస్మి సిద్ధోఽస్మి నాస్మి కేవలమానుషః। ఇత్యేభిః కారణైస్తస్య త్రిభిశ్చిత్తం ప్రమాద్యతి॥౧౭॥ సంప్రసక్త మనా భోగాన్ విసృజ్య పితృసంచితాన్। పరిక్షీణః పరస్వానా మాదానం సాధు మన్యతే॥౧౮॥ తమతిక్రాన్తమర్యాదమాదదానం తతస్తతః। ప్రతి

---

చారిష్ట ఇత్యత్ర నచాద్రిః ఇత్యపి పాఠః- అరిష్టశ్చోరాద్యుపద్రవః॥౧౨॥ అనుపస్తీర్ణశయ్యాహీనే భూతలే శేతే యస్తమ్- ఉపధానం శిరోపధానం॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ అభిజాతః ఉత్తమవంశః- త్రిభిః ధనరూపసత్త్వైః॥౧౭॥ భోగాన్ భోగ్యధనాదీన్ విసృజ్య వ్యర్థీకృత్యేత్యర్థః- పరస్వానామాదానం చౌర్యం॥౧౮॥ ప్రతిషేధన్తి దణ్డయ

---

౧౧॥ అగ్నిరాదిత్యో మృత్యుర్దస్యవశ్చ అకిఞ్చనం బాధితుం న ప్రభవన్తి- ధనినం తు అగ్నిర్గృహదాహాదినా బాధతే- ఆదిత్యః తీక్ష్ణ [illegible] ధారకజలాశయాదిశోషణేన శరీరతాపనేన వా- దరిద్రస్య తు సర్వదా నాశ్యత్వాభావాత్ప్రభవతి సూర్యస్తం తాపేన- మృత్యుశ్చ తాప్రదిహేతుకః- నచారిః ఇతి పాఠే [illegible] నిరాశిషః నిష్కామస్య॥౧౨॥౧౩॥ తిర్యగక్ష ఇత్యపి పాఠః- తిర్యక్ప్రసారి అక్షం చక్షురిన్ద్రియం యస్య॥౧౪॥ దారుణానాం [illegible] భాషితా వక్తా॥ మహీం దాతుమిచ్ఛతి చేదపీత్యర్థః-॥౧౫॥ [illegible]॥౧౬॥ అభిజాతః [illegible] సిద్ధ ఇతి [illegible] సాధ్యగహితః ఇత్యర్థః- త్రిభిః కారణైః రూపమానధనమానవిశేష మానుషత్వాభిమానైః- యద్వా అభిజాతత్వ శుద్ధత్వ కేవలమానుషత్వాభిమానైః- యద్వా అభిజాతశబ్దో [illegible] అనేన శుద్ధశబ్దాభిప్రేతవిద్యావృత్తాభ్యామ్॥౧౭॥ భోగాన్ ప్రతి సంప్రసక్తమనాః భోగార్థం పితృసఞ్చితాన్ ధనాన్ విసృజ్య [illegible] పరిక్షీణః॥౧౮॥ ఆదదానమసా

---

ఖ్యవిషయాంపదకున్॥౩౪॥క॥ కోపంబును లోభంబును। నేపారి మనంబు గలఁప, నెవ్వఁడుఁ జింతా। తాపంబునొందు సధనుం। డాపదగా నవ్విధ

షేధన్తి రాజానో లుబ్ధా మృగ మివేషుభిః ॥౧౯॥ ఏవమేతాని దుః
ఖాని తాని తానీహ మానవమ్। వివిధాన్యుపపద్యన్తే గాత్రసంస్పర్శ
జాన్యపి॥ ౨౦॥ తేషాం పరమదుఃఖానాం బుద్ధ్యా భైషజ్య మాచరే
త్। లోకధర్మ మవజ్ఞాయ ధ్రువాణామధ్రువైస్సహ॥ ౨౧॥ నా
త్యక్త్వా సుఖమాప్నోతి నాత్యక్త్వా విన్దతే పరమ్। నాత్యక్త్వా చాభయః
శేతే త్యక్త్వా సర్వం సుఖీ భవ॥ ౨౨॥ ఇత్యేతద్ధాస్తినపురే బ్రాహ్మణేనోపవ
ర్ణితమ్। శమ్పాకేన పురా మహ్యం తస్మాత్త్యాగః పరో మతః॥ ౨౩॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మ
పర్వణి శమ్యాకగీతా నామ సప్తదశోఽధ్యాయః
ఆదితో నవత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

---

నీ- లుబ్ధాః వ్యాధాః ॥౧౯॥ సంస్పర్శజా వివాహాచ్ఛేదాదికాః ॥౨౦॥ తేషాం ధ్రువాణాం అవశ్యంభావినాం పరమదుఃఖానాం బుద్ధ్యా ప్రజ్ఞానేన భైషజ్యం ప్రతీకారం కుర్యాత్. కిం కృత్వా. అధ్రువైర్దేహాదిభిస్సహ లోకధర్మం పుత్రైషణాదిరూప మవజ్ఞాయ ధిక్కృత్య॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే మోక్షధర్మే తృతీయోఽధ్యాయః

---

వ్యాఖ్యానమ్- అయుక్తత్వం యథా భవతి తథాచార్యాదినా సంపాదనీయమ్। ఆదదానం తమ్ ... ఇత్యపి పాఠః। ఇషూణాం ... రాజవశాః ॥౧౯॥ గాత్రసంస్పర్శజాన్యపి శరీరమాత్రసాధారణాని దుఃఖాని చ భవన్తి। అధికాని ... ॥౨౦॥ అధ్రువైః ధనమిత్రాదిసాధారణైర్దుఃఖైః సహ ధ్రువాణాం శరీరమాత్రసాధారణానాం పరమదుఃఖానామ్। లోకధర్మం లౌకికవ్యాపారమ్ అవజ్ఞాయ అనాదృత్య॥ ౨౧॥ సుఖమిహ లౌకికం పారలౌకికం చ। పరం పదం ఏవమ్। అభయమితి శయనక్రియావిశేషణమ్। అభయ ఇతి పాఠే ... ॥౨౨॥ ౨౩॥ ఇతి వ్యాఖ్యానయుతశాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే సప్తదశోఽధ్యాయః

---

ము సుఖావహమగునె॥ ౩౫॥ క॥ ఎచ్చోటనైన, నధనుఁడు। విచ్చలవిడినుం
డు, లేదు వెలిపించుకయుం,। బొచ్చెంపుచంద మొల్లఁడు,। మెచ్చరెసు
రలైనఁ, బలుకువ్రుదువైయుండున్॥ ౩౬॥ క॥ లోకముచందము గనుఁగొ
ని,। యీతానఁగినగు ధనాదులెల్లను, గాల।వ్యాకులతఁబొందఁ గలయవి।
గాకుండమియెఱిఁగి, విడువుకడఁజమరెంపుఁడా॥ ౩౭॥ క॥ ధనవత్త్వము
దుఃఖకరం। బని కని, తలాఁగంత్తు విడుచు నతఁడి, ధనతో। బని తాత్త్వాధీన
త్వం।, బనుపమసౌఖ్యంబుసేయు, నక్షీణముగా॥ ౩౮॥ వ॥ అని చెప్పెనని

ఈహమానః సమారమ్భాన్యది నాసాదయేద్ధనమ్। ధనతృష్ణాభిభూతశ్చ కింకుర్వన్సుఖమాప్నుయాత్ ॥౧॥ భీష్మః॥ సర్వసామ్యమనాయాసః సత్య వాక్యంచ భారత। నిర్వేద శ్చావిధిత్సా చయ స్యస్యాత్సుఖీనరః ॥౨॥ ఏతాన్యేవ పదాన్యాహుః పఞ్చవృద్ధాః ప్రశాన్తయే। ఏషస్వర్గశ్చధర్మశ్చ సుఖంచానుత్తమంమతమ్ ॥౩॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితి హాసంపురాతనమ్। నిర్వేదాన్మఙ్కినాగీతంతన్నిబోధయుధిష్ఠిర॥౪॥ ఈహమానోధనం మఙ్కిర్భగ్నేహశ్చపునః పునః। కేనచిద్ధ

పూర్వంధనస్యమోక్షహేతుత్వంనిరస్తమ్. జీవనహేతుత్వం నిరస్యతే. అతో జీవనాయ, సమారమ్భాన్, కృషివాణిజ్యయజ్ఞదానాద్యారమ్భాన్, ఈహమానః కర్తుమిచ్ఛన్, యోధనమలభమానః, తృష్ణాభిభూతశ్చ, సకింకుర్యాత్. యతోజైవనా ధనార్థం, మూఢః ఏవమైత్రైవారత్యాదిత్యర్థః. అద్యైవైయగాన్యేల్ అన్యైర్జీవనాభావా త్సమోక్షసాధనం విఘ్నితంభవతి. అతస్తయోర్మధ్యేకిం శ్రేయఇతిభావః॥౧॥ సర్వ త్రలాభాలాభమానావమానాదౌ సామ్యంసమవైషమ్యం సర్వసామ్యమ్. అనాయాసః సాధనార్జనే శ్రమాభావః. నిర్వేదోవైరాగ్యమ్. అవిధిత్సాకర్మణిఇచ్ఛాభావః. అ విధిత్సేతిపాఠే క్రియాదీచ్ఛా. లాభాదౌవైషమ్యరాగాదిస్తతః ప్రవృత్తిస్తత ఆయాస స్తతస్సత్యంతత్త్యాగఇతి ఏతానిత్యక్త్వైవ సుఖీస్యాన్నత్వ త్యక్త్వా. దేహానిత్యాహా స్వారబ్ధకర్మోపనసైన్న రేవాన్నాదిభిర్భవిష్యతి. తస్మాదుపరమ ఏవశ్రేయానిత్యర్థః॥౨॥ పదానిపదనీయాని ఆశ్రయణీయాని. ప్రశాన్తయే మోక్షాయ. ఏషఇతివిధేయా పేక్షయాలిఙ్గైకత్వే. స్వర్గాదిస్తత్సాధనత్వాత్ ॥౩॥౪॥ భగ్నేహః భగ్నేహః వ్యర్థ చేష్టావా. దమ్యౌవమనయోర్యోగ్యౌ గావౌవత్సతరౌ. తాభ్యాంసహితం, యుగంశక

సమారమ్భాన్ ధనసంపాదనప్రయత్నాన్ ॥౧॥ సర్వత్రధనినిర్ధనేచసామ్యం సమబుద్ధిః. అనాయాసఃధనసంపాదనప్రయత్నత్యాగః. నిర్వేదః ధనవైరాగ్యమ్. అ విధిత్సాచికీర్షాభావః. అవిహింసేత్యపిపాఠః. పరపీడనాభావఇత్యర్థః॥౨॥ ప్రశాన్తయే పదాని. ప్రశాన్త్యర్థానిస్థానాని. ప్రశాన్తిసాధనానీతియావత్. ఏషఃసర్వసామ్యా దిః. స్వర్గశ్చత్యాదికాభణేకార్యోపచారేణ. అనుత్తమంసుఖంనిరతిశయానన్దః॥౩॥ ౪॥ధనం ప్రతిఈహమానోవ్యాప్రియమాణోమఙ్కిః. మఙ్కిరితినామ్నాప్రసిద్ధః. త మ్యదామ్యః కృష్యాదికర్మోపయోగ్యౌవత్సతరయోర్యుగం ద్వన్ద్వమ్. తమ్యగో

చెప్పినాధర్మజతనయుండుపితామహుతో, ధనతృష్ణాభిభూతుండగు పురు షుం డేమిటసుఖియగునను లయ్యమరనదీనందనుండు, ధనార్జనం బుతోడివిసువుటంబుట్టిన విడుపునసుఖంబుగలుగు, నయ్యర్థంబు దెలిపె డునొక్క యితిహాసంబు గలదు, వినుమని, యిట్లనియె॥౩౯॥సీ॥ మంకి నాఁబరఁగు బ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛ మైవర్తించి శిక్షింప వలయునట్టి।

నశేషేఽఙ్క్రీతవాన్ దష్యగోయుగమ్॥౫॥ సుసంబద్ధౌ యుతౌ దమ్యౌద
మవాయాభినిస్సృతౌ। ఆసీనముష్ట్రిం మధ్యేన సహసైవాభ్యధావతామ్
॥౬॥ తయోస్సంప్రాప్తయోరుష్ట్రస్కన్ధదేశ మమర్మణః। ఉత్థా
యోత్క్షిప్య తౌ దమ్యౌ ప్రససార మహాజవః॥౭॥ హ్రియమాణౌ తు తౌ ద
మ్యౌ తేనోష్ట్రేణ ప్రమాథినా। మ్రియమాణౌ చ సంప్రేక్ష్య మఙ్కిస్తత్రా
బ్రవీదిదమ్॥౮॥ న చైవావిహితం శక్యం దక్షేణాపీహితం ధనమ్। యు
క్తేన శ్రద్ధయా సమ్యగీహాం సమనుతిష్ఠతా॥౯॥ కృతస్య పూర్వం చా
నార్థైర్యుక్తస్యాప్యనుతిష్ఠతః। ఇమం పశ్యత సంగత్యా మమ దైవముప

టాదిభిరయోజితం తర్కకాష్ఠమ్. యస్యాన్తర్యోర్ద్వా వా యుజ్యేతే॥౫॥ సుసంబద్ధౌ
యుగాన్తరయోః సమ్యగ్యోజితౌ, దమనాయ. అసంబద్ధావితి పాఠే విముక్తౌ
అసంయుతౌ॥౬॥ స్కన్ధదేశం సంప్రాప్తయోస్సతో రతిసంబద్ధః. ఉత్క్షిప్య తౌ
లాధాజన ద్వ సకను చరి ధావన్నిత్యా॥౭॥౮॥ అవిహితం దైవేనానుపస్థాపితమ్
ఈహితుమేష్టుమ్. ఈహితమితి పాఠే ప్రాప్తుమిత్యధ్యాహారః. శ్రద్ధయా ఫలప్రాప్తివి
శ్వాసేన. ఈహాం చేష్టామ్॥౯॥ కృతస్య పూర్వం నానార్థైరితి పాఠే అర్థైః నానా
కృతస్య పృథక్కృతస్య యుక్తస్యావహితచిత్తస్యానుతిష్ఠతోఽర్థప్రాప్త్యుపాయాన్
సంగత్యా ఉపసృష్టసంబన్ధేన దైవం దేవేన ఈశ్వరేణ నిర్మితమ్॥౧౦॥ ఉపప్లవమే

యోగమితి పాఠే తస్య త్వయమిత్యర్థః. గోష్ఠాత్ యత్స్థానాదితి పదేనాభ్యాదిత్య
ఇతి ప్రకృత్యర్థే గోయుగమితి విహితస్తద్ధితప్రత్యయాత్ గోయుగశబ్దః॥౫॥ సు
సంబద్ధౌ అన్యోన్యం సంబద్ధౌ. అథ బద్ధావిత్యపి పాఠః. దమనాయ శి
క్షణాయ. అభినిస్సృతౌ శకటధూమం ప్రతిప్రయాతౌ॥౬॥౭॥ ప్రమాథినా హింస
కేన॥౮॥ దక్షేణాపి చేష్టితుమితి పాఠః. ప్రాక్కృతం సాధయత్యేవేతి పక్షాన్ పూ
ర్వోక్తాన్ ప్రతి శ్రేష్ఠతిగీతానుభాషితమ్. ఈహా ఫలసాధనానుకూల వ్యాపారః. శ్ర
ద్ధయా యుక్తేన దక్షేణ సమర్థేనాపి, అవిహితం విధ్యప్రాప్తం కార్యం ప్రతిప
త్తుం ప్రాప్తుం శక్యమ్. దక్షేణాపీహితం ధనమిత్యపి పాఠః. ఈహితమిష్టం ధ
నం ప్రాప్తుం న శక్యమిత్యన్వయః. ఈహా యోగ్యమవాప్నుయాదితి ప్రాక్తనశేషః॥
౯॥ నానాపర్థైరర్థైర్నానార్థైః పృథక్కృతస్య. అకృత్వా నేకవిధ ధనస్యేత్యర్థః.
కృతస్యేతి పాఠే అర్థైర్నానాకృతస్య వినాకృతస్యేత్యర్థః. యుక్తస్య
ఉద్యుక్తస్య. సంగత్యా సంఘీభూయ పశ్యతేత్యన్వయః. సంగత్యా ఇతి పాఠే,

గుజ్జుకోడెల జట్టిగొని ప్రీతి, లంకించి యుండ, లంకియతోన గండుమీ
టి। పాఱెనకోడెయుల్ పడియున్న చనువల్లొట్టె నుంటపై, వదియొగసి
పఱవ। నుభయపార్శ్వంబు లనురివోసి నష్టవి ్రేలిచద్విన్నఁ, జూచివి

ష్టనమ్॥౧౦॥ ఉద్యమ్యోద్యమ్యమేవస్మా విషమేణైవ గచ్ఛతి। ఉ
త్క్షిప్య కాకతాలీయ ముత్పథే నైవధావతః॥౧౧॥ మణీవోష్ట్రస్య ల
మ్బేతే ప్రియావత్సతరౌ మమ। శుద్ధంహి దైవమేవేదం హఠేనైవా

వాహా॥ ఉద్యమ్యేతి॥ ఉద్యమ్యోద్యమ్య ఉత్ప్రగతి వేగాత్ ఉత్ప్లుత్యోత్ప్లుత్య- వి
షమేణోచ్చైః ప్రదేశేన గచ్ఛతః- కాకతాలీయం దైవకృతం సంగమం ఉత్క్షిప్య ఉ
త్పథే నైవధావతః- ఉత్ప్రస్యేత్యగ్రిమేణ సంబన్ధః- ఉన్మాథే నైవజమ్బుక మిత్యపిపా
ఠః- తాలః కరతలయోశ్శబ్దజనకః సంయోగః- తస్మిన్ క్రియమాణే ఉత్పతతా కాకో
ద్వివాత్తత్రి తాలాధ్యా హతోభూత్- తదేతత్కాకతాలీయ మిత్యుచ్యతే- కా
కస్పర్శనమకాలంతాళ్ళఫలస్య తాలత్వాత్ స్యవా పతనం తదిత్యన్యే- మేషయోర్యుధ్య
తోః పరస్పరశిరస్సంఘట్టఉన్మాథః- తేన దైవాన్నిహత్య త్రివిషా జమ్బుకో తిపీడనాన్మృ
తః- తదపి కాకతాళీయానాత్సమేతః- తథైవమిత్యర్థః॥౧౧॥ మణీవేతి వాశబ్ద ఇవార్థః-
హఠేనైవ ధావత సబలాన్న నైవపౌరుషమస్తి- నతువిద్వద్భిః ప్రేత్యర్థః- నైవేతి పదవి

సంగత్యాప్యపూర్వ దైవసంబన్ధ నప్రాప్త ముపపన్నమిత్యన్వయః॥౧౦॥ మోవిమ్యా
ఉద్యమ్యోద్యమ్య ఉత్క్షిప్యోత్క్షిప్య విషమేణ గమనే నైవ గచ్ఛత్యుష్ట్రః- గచ్ఛతి
క్వచిత్పాఠే ఉద్యమ్యోద్యమ్య ఉష్ట్రగత్యనుసారేణోద్ధత్యోద్ధత్య విషమేణ గమనేనై
వమేవస్మా గచ్ఛతి ఇత్యన్వయః- ఏవం కాకతాళీయ ముపతర్కిత సంభవం
ధావతి తదా తమ్యాం ఉత్క్షిప్య ఉత్పథేన ఉమార్గేణైవ ధావ
త్యుష్ట్రః- ధావతఇతి పాఠే కాకతాళీయ ముపతర్కిత సంభవ ముత్క్షిప్య
ఉద్యామ్యత్యవమ్యా ధావతఇత్యన్వయః- యథాకశ్చిత్కాకస్పృష్టమార్గేణ గచ్ఛతి తత
తస్త్రిఫలస్యమార్గే పతితో పృథు ఫలమితి ఏవమ్యా గావనే ఉత్తిష్ఠం ఉష్ట్రస్య
కణ్ఠే లగ్నో మృత్యావితిష్ఠమాన దాష్ట్రాన్తికః- కాకతాళీయ మిత్యత్ర
సమానాచ్ఛత్వప్రయాదితిచ్ఛః ॥౧౧॥ మణీ- అంగశాన్తానావిషా- యద్యార్తత్వా ఇ
వ- తిష్ఠతే ఉలిఙ్గరే మూత్రకాదస్త్రీ పుంభయోర్మణీః। అత్రాగతస్య నేచా
పీతిత్రి కాణ్డకోశః- మణీఇవేతి పదచ్ఛేదశ్చతి కాకాకారః- త్రైయటావయ స్తుత
స్త్రీవం వపభురత్యర ఇత్యత్రేవ- శబ్దే, వాహ్యత్వేకల్యా తదుయోరిత్యురో కాష్ఠ
వాశబ్దావా ఇవార్థేశ్రోత్రబోధ్యశత్యాహుః- ఇదం దైవమేవశుద్ధమ్- కాష్ఠసా
ధనవిషయే పశ్చిమిత్యర్థః॥ హఠేబలాత్కారేణాపి పౌరుషంనాస్తి దైవమత

ప్రుడుడల్ల। రత్నములఁ బోని వత్సతరంబు లకట। వ్రేలుచున్న విలోకించు
వెంటఁబడగల। యనుచు నిర్వేదనముఁ బొంది పనియెఁదన్నుఁ। దయిత
తోడఁగలుంగొనునదులతోడ॥౪౦॥గీ॥ సారమతిఁ బరికింపఁగ, జీవుకుఁ
బు। కింట దైవంబుముఖ్యంబు కార్యసిద్ధి। కనుక నేమియుఁ జేయమ మ

తిపౌరుషమ్॥౧౨॥ యదివాప్యుపపద్యేత పౌరుషంనామకర్హిచిత్। అన్విష్యమాణం తదపిదైవ మేవావతిష్ఠతే॥౧౩॥ తస్మాన్నిర్వేదపవే హాగన్తవ్య స్సుఖమిచ్ఛతా। సుఖంస్వపితినిర్విణ్ణో నిరాశశ్చార్థసాధనే॥౧౪॥ అహోసమ్యక్ఛుకేనోక్తం సర్వతఃపరిముచ్యతా। ప్రతిష్ఠతా మహారణ్యం జనకస్యనివేశనాత్॥౧౫॥ యఃకామా నాప్నుయాత్సర్వాన్యశ్చైనాన్ కేవలాంస్త్యజేత్। ప్రాపణాత్సర్వకామానాం పరిత్యాగోవిశిష్యతే॥౧౬॥ నాన్తంసర్వవిధిత్సానాంగతపూర్వోఽస్తికశ్చన। శరీరేజీవితేచైవ తృష్ణామన్దస్యవర్ధతే॥౧౭॥ నివర్తస్వ విధిత్సాభ్యః శామ్యనిర్విద్యకాముక। అసకృచ్చాసినికృతోనచ నిర్విద్యసే తతః॥౧౮॥ యదినాహంవినాశ్యస్తే యద్యేవంరమసేమయా। మా మాంయోజయలోభేన వృథాత్వం విత్తకాముక॥౧౯॥ సంచితంసం

---

భాగో వా॥౧౨॥ ఉ- ఉపపద్యేత యదిలోకదృష్ట్యాస్తే సపౌరుషాస్తిత్వంయుజ్యేత, అర్థాన్వ యవ్యభిచారాత్తు ఏకః [illegible] పునస్తదేవోపపద్యతే, నస్వాతన్త్ర్యేణేత్యర్థః॥ ౧౩॥ నిర్వేద మితిపాఠే క్లీబత్వమార్షమ్- వైరాగ్యం కర్తవ్యమనుసర్తవ్యమ్- నిరాశః నిరస్తాశః- అ ర్థశ్చేతత్సాధనం చేతి సమాహారద్వన్ద్వః॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ విధిత్సానాం ధనాద్యర్థ, ప్ర వృత్తీనామ్- గతపూర్వః- పూర్వంగతః ప్రాప్తః, గతపూర్వః॥౧౭॥ హేకాముక, కా మాదిధర్మవత్, కాముకః- కామనేత్యపిపాఠః- నిర్విద్య వైరాగ్యం ప్రాప్య, శామ్య శ మంగచ్ఛ- నికృతః వఞ్చితః, ప్రవృత్తివైఫల్యాత్॥౧౮॥౧౯॥ మాంస్వనేత్యస్య

---

కార్యసాధకం న పౌరుషమిత్యర్థః॥౧౨॥ననుకేవలపౌరుషస్య కార్యకరత్వం దృ శ్యత ఇత్యాశఙ్క్యాహ॥ యదివేతి॥౧౩॥ తస్మాత్- పౌరుషస్య నిరర్థకత్వా- ని ర్వేదో వైరాగ్యమేవ- గన్తవ్యః ఆశ్రయితవ్యః- నిర్విణ్ణో నిర్వేదమాపన్నః అర్థా నాం ప్రయోజనానాం సాధనే విషయే నిరాశస్తృష్ణారహితశ్చ సుఖం శేతే- నిర్విణ్ణ స్యైవ సుఖం భాష్యమితి ఉక్తం॥౧౪॥ శుకేన వ్యాస[illegible] జనకస్య [illegible]॥౧౫॥ కేవలాన్- కృత్స్నాన్- యః కామానా యశ్చాపి [illegible], తయోర్మధ్యే [illegible] త్యక్త్వా యో నిత్యం కామా[illegible]॥ ప్రాపణాదితి॥ ప్రాపణం ప్రాప్తిః॥౧౬॥ విధిత్సా [illegible] ణ్యా- తృష్ణా ఆశా॥౧౭॥ శామ్యేతి లోణ్మధ్యమైకవచనమ్- నిర్విద్యేతి ల్యబన్తః కాముకే ప్రకృతి నేకః- కాముకేతిపాఠే మదనసంబోధనమ్- నికృతః నిరాకృతః ప్రాప్తైః కా మైః- ప్రవృత్తీనాం నిష్ఫలత్వాత్ అసకృచ్చాసి నికృత ఇతి పాఠః॥౧౮॥౧౯॥

---

సకల మెసఁగె। నేని, నిదిదైవదత్తంబ, యింతనిజము ॥౭౧॥ వ॥ కావున ॥౭౨॥ క॥ మనమునకు సుఖము గోరెడు। జనులకు, నర్థాక్రియాపకారా[illegible] భంగుల్। పోనుపడ పడిచి, భరము లే। కునికియ, యూహించిచూడ, సు

చితంద్రవ్యం నష్టం తవ పునః పునః। కదా విమోక్ష్యసే మూఢ ధనేహాం ధనకాముక॥౨౦॥ అహో ను మమ బాలిశ్యం యో౽హం క్రీడనకస్తవ। కిం నైవ జాతు పురుషః పరేషాం ప్రేష్యతామియాత్॥౨౧॥ న పూర్వే నాపరే జాతు కామానామన్తమాప్నువన్। త్యక్త్వా సర్వసమారమ్భాన్ ప్రతిబుద్ధో౽స్మి జాగృమి॥౨౨॥ నూనం తే హృదయం కామ వజ్రసారమయం దృఢమ్। యదనర్థశతావిష్టం శతధా న విదీర్యతే॥౨౩॥ జానామి కామ త్వాం చైవ యచ్చ కించిత్ప్రియం తవ। తవాహం ప్రియమన్విచ్ఛన్నాత్మన్యుపలభే సుఖమ్॥౨౪॥ కామ జానామి తే మూలం సంకల్పాత్కిల జాయసే। న త్వాం సంకల్పయిష్యామి సమూలో న భవిష్యసి॥౨౫॥ ఈహా ధనస్య న సుఖా లబ్ధ్వా చిన్తా చ భూయసీ। లబ్ధనాశో యథా మృత్యుర్లబ్ధం భవతి వా న వా॥౨౬॥ పరేభ్యో౽పి న లభతే తతో దుః

నీ॥౨౦॥ క్రీడనకః క్రీడామృగః, జాతు కదాచిత్, ప్రేష్యతాం దాస్యమ్. కామానాం పిత్రాదిభిరపి ప్రేష్య కామ్యాదిత్యర్థః॥౨౧॥ అన్తం నాప్నువన్ అతో౽హం త్యక్త్వా॥౨౨॥౨౩॥ ప్రియం జానామి॥౨౪॥ సమూలో న భవిష్యసి వినశిష్యసి॥౨౫॥ ఈహేతి స్పష్టేచ్ఛా తదా ధనస్య ధనార్జనేచ్ఛా లబ్ధే చిన్తా నాశభయం యథా మృత్యుస్తథా దుఃఖకృత్ కిముత విఫలం సందిగ్ధమ్॥౨౬॥ అంతర్యాగే దేహస్య పరస్వత్వాపాదనేపి న లభతే మార్గయతి మృగయతే పరేభ్యో౽పి న లభత ఇతి పాఠః, పరస్య

యో౽హం తవ క్రీడనకః క్రీడోపకరణం జాతస్తస్య మే బాలిశ్యం కిం ను జాతు కదాచిదపి, నేయాత్ అతో౽హం పరద్రవ్యప్రేష్యత్వతో విముక్త ఇతి భావః॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥ ఇచ్ఛన్ ఆత్మని తిష్ఠేతః॥౨౪॥ కామో విషయాన్ భుక్త్వా స్థాతుం శక్తిః సంకల్ప ఇచ్ఛా॥౨౫॥ మృత్యుర్యథా మృత్యురివ॥౨౬॥ పరేభ్యో౽పి దేహేభ్యః పరత్వాగే న లభత ఇతి

రు వెబ్బుంగిన ॥౪౩॥ వ॥ అని పలికి, యుద్దామంబైన కామంబు విడువు వాడకున్న౯ చిత్తంబునకు నివృత్తి గలుగునే, యను విచారంబు పుట్టి, తదీయాకారంబూహించి, యాచిత్తధర్మంబు నుద్దేశించి॥౪౪॥ క॥ నీమూలంబే నెఱుఁగితిఁ। గామమ, సంకల్పమునఁ గలిగెదు, సంక। ల్పమర్మరహితముగఁ జే। తోముద్రం దాల్తు నేను, దుదియఁ దినీకు౯॥౪౫॥ వ॥ అని, కామంబనునది గోరిక గావునఁ, గోరిక యొప్పమి తేటపఱుపం దలంచి॥౪౬॥ గీ॥ సొమ్ముగోరినఁ జింత నసుఖము గలుగు,। దదియుపార్జింపఁగా సిద్ధియగుట నిజమె,। కలిగెనేని ననేకచింతల నొనర్చుఁ,। జెడుట చావుతోఁ

తరంగమేకమ్। నచతువ్యతిలబ్ధైన భూయఃపవచమాగతి॥౨౭॥ అనుతప్తజ
లపానార్థా పాన్వదుగాఙ్గమివోదకమ్। మద్విలాపనమేతత్తు ప్రీతిబుద్ధ్యో
ప్సి సంత్యజ॥౨౮॥ యదిమంమామకం దేహం భూతగ్రామసమా
శ్రితః। సయాత్వితోయథాకామం వసతాం వాయథాసుఖమ్॥౨౯॥ న
యుష్మాస్వహమేప్రీతిఃకామలోభానుసారిషు। తస్మాదుత్సృజ్యకామా
నైవసత్యమేవాశ్రయామ్యహమ్॥౩౦॥ సర్వభూతాన్యహం దేహే ప
శ్యనా మనసిచాత్మనః। యోగేబుద్ధింశ్రుతేసత్త్వం మనోబ్రహ్మణి ధార
యన్॥౩౧॥ విహరిష్యామ్యనాసక్తః సుఖీలోకాన్నిరామయః। య
థామాంత్వం పునర్నైవం దుఃఖేషు ప్రణిధాస్యసి॥౩౨॥ త్వయాహి
మేపణున్నస్య గతిరన్యానవిద్యతే। తృష్ణాశోకశ్రమాణాంహి త్వం

---

నైత్యయానేత్యాహ॥౨౭॥ అనుతర్షులః తృష్ణావ్యాధిక్యల్. మద్విలాపనం మన్నాశనం ము
తత్ తృష్ణావ్యాధోత్థత్వం ప్రీతిబుద్ధ్యోప్సి. అతోమాంసంత్యజ. పాశముక్తోభవః॥
౨౮॥ భూతగ్రామాయాతు స్వాగతం ప్రీతి-విశ్వాత్వమ స్విర్ధః॥౨౯॥ యుష్మా
సు అనాత్మను అహంకారాదిషు రాజసతామసేషు సత్యంసత్వగుణమ్. వన మే
కేతిపాఠ వనంబ్రహ్మపారివ్రాజ్యంవా॥౩౦॥ దేహాంతరాత్రివి మనసిచాత్మాన్యాత్మని సంప
శ్యన్. హేతౌశతృప్రత్యయః. ఐకాత్మ్యదర్శనాయేత్యర్థః. యోగేవిషయేబుద్ధింక
రిష్యామీతినిశ్చయం కుర్వన్ శ్రుతే శ్రవణాదౌ సత్వం ఏకాగ్రచిత్తం ధరయన్ మన
శ్చ బ్రహ్మణిలయనిరోధనాయయేనధారయన్ విహరిష్యామీత్యగ్రిమేణ సంబంధః॥౩౧॥
అనాసక్తో నిరామయః ఇతిరాగద్వేషరాహిత్యముక్తమ్॥౩౨॥ అన్యుపాంగేబుద్ధిమి

---

హాతేత్పృథ్యాదార్య కాష్ఠయాబుకాదిదానేమూలనవృద్ధిఁఘలపినలతవంశ్యర్థః॥౨౭॥
మధురంగజ్ఞోదకంపిబంస్త్స్మాధుర్యాతిశయేన [illegible]థాసవిరనుమిచ్ఛతి పుంఅథో
త్యనుతర్షులస్తృష్ణాజనకఏవ. అనుతర్షణఇత్యపిపాఠః. [illegible] ప్రీతిబుద్ధ్యోప్సి [illegible] తన్మ
ద్విలాపనం మత్స్వరూపనాశనం సంత్యజ॥౨౮॥ భూతగ్రామః [illegible] సంఘా
తః. సమాశ్రితః. ఉపాదానత్వేన॥ సయాత్వితి॥ దేహాస్థిత్వం [illegible] నాయాత్వి
త్యర్థః॥౨౯॥ యుష్మాస్వితియుతా మృద్విభోర్వచ్యతే. కామముద్దిశ్యైవ బంధు. వనం
వా॥౩౦॥ సర్వభూతాన్యహం దేహావశ్యన. సర్వభూతదేహ. మద్దేహతుల్యాన్
పశ్యన్నిత్యర్థః. సర్వానాత్మనశ్చ మనసిమత్తుల్యాన్ పశ్యన్. ప్రీతేన్యాయమ్. శా
స్త్రీయాద్ధ్యాత్మబుద్ధిమ్॥౩౧॥ యథా, నప్రీతిరాత్యన్తః [illegible], తథా[illegible]మిత్యర్థః
త్యన్వయః॥౩౨॥ త్వయాకామేన, ప్రేరణ [illegible], అన్యాగతిః, పురుషా
ర్థాన్తరోపాయః నవిద్యతేనసంఘటతే- [illegible] ధనానాం [illegible] తృష్ణా [illegible]

---

దుల్చ్య,మయ్యెడుమ శేల॥౨౭॥వ॥ ఇచ్ఛానిరసనంబు సుఖంబనుచు, వెం
డియు॥౨౮॥కి॥ శోకశ్రీమత్సృష్ణలతూరా। నీకలిమియుమూలమగుట, నీక

కామప్రభవస్సదా ॥౩౩॥ ధననాశేధికం దుఃఖం మన్యే సర్వమహత్తరమ్। జ్ఞాతయోహ్యవమన్యన్తే మిత్రాణిచధనాచ్చ్యుతమ్॥౩౪॥ అవజ్ఞానసహస్రైస్తు దోషాఃకష్టతరాధనే। ధనేసుఖకలాయాతు సాపిదుఃఖైర్విధీయతే॥౩౫॥ ధనమస్యేతిపురుషం పురానిఘ్నన్తిదస్యవః। క్లిశ్నన్తి వివిధైర్దణ్డై ర్నిత్యముద్వేజయన్తిచ॥౩౬॥ అర్థలోలుపతా దుఃఖమితి బుద్ధంచిరాన్మయా। యద్యదాలమ్బసేకామ తత్తదేవానురుధ్యసే॥౩౭॥ అతత్త్వజ్ఞోసి బాలశ్చ దుస్తోషో పూరణోనలః। నైవ త్వం వేత్థసులభం నైవత్వం వేత్థదుర్లభం॥౩౮॥ పాతాలమివదుష్పూరో మాందుఃఖై ర్యోక్తుమిచ్ఛసి। నాహమద్యసమావేష్టుం శక్యఃకామ పునస్త్వయా॥౩౯॥ నిర్వేదమహమాసాద్య ద్రవ్యనాశాద్యదృచ్ఛయా। నివృత్తిం పరమాంప్రాప్యనాద్యకామాన్ విచిన్తయే॥౪౦॥ అతిక్లేశాన్ సహామీహ నాహంబుద్ధ్యామ్యబుద్ధిమాన్। నికృతో ధననాశేన శ

---

[illegible] కనాశ్య॥౩౩॥౩౪॥ అథనేఇతిశ్చేదః-[illegible]ధిరార్థః॥౩౫॥ ధనమస్యేతి॥ ౩౬॥౩౭॥ అతత్త్వజ్ఞ ఇతేత్యర్థః॥౩౮॥౩౯॥౪౦॥ సహామిఇతః పూర్వం సోధవా

---

[illegible] తరన్తకలాభాదినాశోక॥౩౩॥౩౪॥ ధనేవిద్యమానేపి [illegible] అవజ్ఞానైస్సహ [illegible] కష్టతరాదోషాభవన్తి ధనేసతి యాసుఖలేశస్య [illegible] దుఃఖపరిచరకమనసుఖం ధనినఇత్యర్థః॥౩౫॥ ధనినస్సుఖస్య దుఃఖపరిచరత్వ [illegible] [illegible]॥ధనవన్తంహి పురుషమితి॥ ధనమస్యేతి పురుషమితివాతే ధనమ[illegible]స్యేతి [illegible]నేత్యర్థః॥౩౬॥౩౭॥ [illegible] అతత్త్వ[illegible] [illegible] అపూరణః [illegible] పూరయితుమశక్యః [illegible]॥౩౮॥ ౩౯॥నివృత్తింసుఖమ్-నివృత్తిమితిపాఠేవై రాగ్యమిత్యర్థః॥౪౦॥ సహామిబుద్ధ్యామీతి పరస్మైపదే ఆర్షః- పూర్వార్థేన పూర్వావస్థా ఉత్తరార్ధేన ప్రస్తు

---

గపడువాఁ। డేకతఱవ్వముగానం,। డోకామమ, నిన్నుఁ దొరఁగి యుండెద, సుఖినై॥౪౯॥౪॥ నీవాసపలుపధనములు। గావించెదఁబో, వినాశకమునుడుపంగా। నీవశమె,కామమా,చెడ,। వేఎగపుఱ లేదు,పెనుపవేదైన్యంబుఱ॥౫౦॥చ॥ సులభమొదుర్లభంబొయని చూడనెఱుంగవు, గన్నదానిపై। నలముదు, గామమా, యుడుములందఁగఁజేయుమ, నిండుశ్రేమిటం। గలుగదునీకు, నీ తెఱంగ గాధరసాతలభంగి, నీవుచ। న్పొలమునఁ బోవకుండి, నినుఁబుచ్చెదఁ బచ్చెనరూపుపోకలఱ॥౫౧॥గీ॥ ధ

యే సర్వాఙ్గపిజ్వరః॥౪౧॥ పరిత్యజామి కామత్వాం హిత్వా సర్వ మ
నోగతీః। న త్వం మయా పునః కామ వత్స్యసే న చరంస్యసే॥౪౨॥ క్షమి
ష్యే క్షిపమాణానాం న హింసిష్యే విహింసతః। ద్వేష్యముక్తః ప్రియం
వక్ష్యామ్యనాదృత్య తదప్రియమ్॥౪౩॥ తృప్తః స్వస్థేన్ద్రియో నిత్యం
యథాలబ్ధేన వర్తయన్। న సకామం కరిష్యామి త్వామహం శత్రుమా
త్మనః॥౪౪॥ నిర్వేదం నిర్వృతిం తృప్తిం శాన్తిం సత్యం దమం క్షమామ్।
సర్వభూతదయాం చైవ విద్ధి మాం సముపాగతమ్॥౪౫॥ తస్మాత్కామ
శ్చ లోభశ్చ తృష్ణా కార్పణ్యమేవ చ। త్యజన్తు మాం ప్రతిష్ఠన్తం స
త్త్వస్థో హ్యస్మి సాంప్రతమ్॥౪౬॥ ప్రహాయ కామం లోభం చ సుఖం ప్రా
ప్తోఽస్మి సాంప్రతమ్। నాద్య లోభవశం ప్రాప్తో దుఃఖం ప్రాప్స్యామ్యనా
త్మవాన్॥౪౭॥ యద్యత్త్యజతి కామానాం తత్సుఖస్యాభిపూర్యతే। కా
మస్య వశగో నిత్యం దుఃఖమేవ ప్రపద్యతే॥౪౮॥ కామానుబన్ధం నుద

---

నప్తి॥౪౧॥ మనోగతీః మనసో వృత్తీః ఏతేన మమ భిమనస్థా సాన్యమిత్యుక్తం భవతి ॥ త్రై
సర్వకామానాం ॥౪౨॥ క్షిపమాణానాం ధిక్కుర్వతాం ॥౪౩॥ సకా
మం లబ్ధం మనోరథం కామ ॥౪౪॥ నిర్వృతిం సుఖమ్. తృప్తిం పూర్ణకామ
తాం ॥౪౫॥ ప్రతిష్ఠన్తం మామ్ ఆగచ్ఛన్తమ్॥౪౬॥౪౭॥౪౮॥ ప్రవర్తకో గుణః.
తచ్ఛ కామా న నుబధ్నాతీతి కామానుబన్ధమ్. దుఃఖాదికం చ కామాద్యనుబన్ధమ్. అత

కామస్థానోక్తి॥౪౧॥ సర్వాన్ మనోగతీః. సర్వాన్ యేషు మనః ప్రచారాన్॥౪౨॥ క్షి
పమాణానాం తిరస్కుర్వతాం ... యానాన్॥౪౩॥ న కామం పూర్ణమనోరథ మిత్య
ర్థః॥౪౪॥ నిర్వేదం వైరాగ్యమ్. నిర్వృతిం సౌఖ్యమ్. తృప్తిం నైరాశ్యమ్. శాన్తిమ్ ఆ
... ధూతి ... శ్రమ ... వైః పీడ్యమాన స్యాపి
... కాలత్రయం ... దుఃఖప్రహాణేచ్ఛా॥౪౫॥ కామో విషయాభిలాష
భోగా ... లోభ ... అలబ్ధ ... తృష్ణా ఆకాం
క్షా ... దైన్యమ్ ప్రతిష్ఠన్తమ్ ... ॥౪౬॥ అనాత్మవాన్ ధైర్యహీనః
దుఃఖం ప్రాప్స్యామి ... ॥౪౭॥ కామానాం ... కామస్య ...
తావత్సుఖం ... ॥౪౮॥ కామమనుబధ్నాతీతి కామానుబన్ధః. కామ
జనక ... ఇతి హిత
మ. కామానుబన్ధం ... పురుషః ధుమతి ...

---

నను చేటున విసివి నానా నను నిన్ను। నెడల విడిచెను, గామము, యేను
శాంతి। శాంతి సత్య క్షమా భూత దయులం జెందు। నాండ, లోభాదులాం

తేయతిర్ం ధిత్పురుషోఽజః। కామక్రోధోద్భవందుఃఖమహ్రీరతిరేవచ॥
౪౯॥ త్యక్త్వాకామం భయంక్రోధం లోభంమోహంచ మత్సరమ్। ప
వబ్రహ్మ ప్రవిష్టోస్మి గ్రీష్మే శీతమివహ్రదమ్। కామ్యామిపరిని ర్వా
మి సుఖంమామేతి కేవలమ్॥౫౦॥ యచ్చకామసుఖంలోకే యచ్చది
వ్యం మహత్సుఖమ్। తృష్ణాక్షయ సుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీంకళా
మ్॥౫౧॥ ఆత్మనాసప్తమంకామం హత్వాశత్రుమివోత్తమమ్। ప్రా
ప్యావధ్యంబ్రహ్మపురం రాజేవస్యామహంసుఖీ॥౫౨॥ ఏతాంబుద్ధింసమా
స్థాయ [illegible] నిర్వేద [illegible]। [illegible] పరిత్యజ్య ప్రాప్యబ్రహ్మ

---

[illegible] ॥౪౯॥ కామ్యామి [illegible] ఉపరతింగచ్ఛామి। [illegible] సుఖం [illegible] కేవలంనిర్వృతః [illegible]॥౫౦॥
౫౧॥ [illegible] కామః [illegible] పాత్ర [illegible] ప్రాప్తాః [illegible] బ్రహ్మపురం [illegible] [illegible]॥౫౨॥
[illegible]

---

[illegible] దుఃఖం కామక్రోధోద్భవమ్। హ్రీర [illegible] అరతిరప్రీతిః [illegible] కామక్రోధోద్భవా॥౪౯॥ [illegible] వ్యాఖ్యాతౌ। ఇష్టానిష్ట వియోగసంయోగ [illegible] దుఃఖం [illegible] మోహోఽజ్ఞానమ్। [illegible] బ్రహ్మ ప్రవిష్టోస్మి। భగవత్ప్రాప్తి సాధనానుష్ఠానే [illegible] కేవలందుః ఖాభావం [illegible] సుఖం [illegible] సుఖమస్మీచ కేవలమితిపాఠే కేవలంసుఖం [illegible] ॥౫౦॥ లోకేషహం దివ్యంస్వర్గాదిభవమ్। [illegible] [షోడశ] కళా॥౫౧॥ ఆత్మనా [illegible] కామమ్। [illegible] హత్వా [illegible] బ్రహ్మపురం భగవత్ప్రాప్తి [illegible] ॥౫౨॥ సుఖం [illegible] బ్రహ్మప్రాప్తేరిత్యర్థః। ప్రాప్యేతిపాఠే స్థితఇతిశేషః॥

---

దవునన్నునిం౪॥౫౨॥ గీ॥ కామసుఖదివ్యసుఖములు, కాంక్షదొరంగు। మే
లిషోడశాంశంబునం బోలలేవు,। గానం,గామము, నిసుశత్రుకగణిం(జంపి,।

మహాత్మకమ్॥౫౩॥ దమ్యనాశకృతే మఙ్కిరమృతత్వం కిలాగమత్ ॥ అ
చ్ఛిన్నాత్మా మహామూలం స తేన ప్రాప పరాం గతిమ్॥౫౪॥

భీష్మః॥ అస్మిన్నర్థే పురాగీతం శ్లోకం మోక్షోప సంగతే। గీతం విదే
హరాజేన జనకేన ప్రశామ్యతా॥౧॥ అనన్తం బత మే విత్తం యస్య మే
నాస్తి కించన। మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న మే దహ్యతి కిఞ్చన॥౨॥ అ
త్రైవోదాహరన్తీమ మితిహాసం పురాతనమ్। నిర్వేదం ప్రతి విన్యస్తం

---

[illegible] ॥౫౩॥ తాం మహామూలమవిద్యామ్॥౫౪॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తి పర్వణి మోక్షధర్మ
పర్వణి [illegible] ఽధ్యాయః॥

మఙ్కి [illegible] మిత్రే వేత్యుక్తమ్। తేనైవ [illegible] సిద్ధిం సర్వస్థానస్థా మా
నః అస్మిన్నిత్యాదినా॥౧॥ అనన్తం దేశతః కాలతః వస్తుతశ్చాపరిచ్ఛిన్నం విత్తమివ
[illegible] మేవ [illegible] మేవ [illegible]।
అత ఏవ సర్వస్య [illegible] కల్పితత్వాచ్చ [illegible] న కించన। అ
త ఏవాహ॥ మిథిలాయామితి॥ న ఖల్వధ్యస్తదోషైరధిష్ఠానం స్పృశ్యతే, మరీచిజలాద్య

---

॥౫౩॥ [illegible] గతిం ప్రాప। ఉపాసనద్వారా పరమపదం ప్రాపేత్యర్థః। ప్రాప సు
మహత్సుఖమిత్యపి పాఠః॥౫౪॥

మోక్షోపసంగతే అస్మిన్నర్థే నిర్వేదవిషయే। పురాతనమపదేశకేన గీతః
పూర్వం విదేహరాజేన గీతం శ్లోకం శృణ్విత్యన్వయః। అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహా
సం పురాతనమితి స్వయం దృష్టాన్తః॥౧॥ యస్య మే నాస్తి కిఞ్చనేత్యపి పాఠః। మే విత్తమనన్త
మితి [illegible] మయా [illegible] అపి నాస్తీతి మ
న్యతే। అతో [illegible] మిథిలాయాం దహ్యమానాయామపి మమ న కిం
చిద్దహ్యత ఇత్యనాభినివేశః। అత్రాహుః। [illegible] జనక
రాజా [illegible] గురుః సర్వదా జనకరాజస్య ముఖమేవ పశ్య
న్నవతిష్ఠతి। తచ్చ జనకరాజాభిముఖ్యం [illegible] మితి మన్యమానా
నాం తేషామృషీణాం మధ్యే [illegible] గురుః జనకరాజయోగ్యతావిష్కరణాయ
విదేహనగరీ [illegible] దహ్యత ఇతి సర్వేషాం ప్రతిభాసమ [illegible]
[illegible] కమణ్డల్వాదికం [illegible]
[illegible] జనకరాజస్తు [illegible]
మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న కిఞ్చన్మమ దహ్యత ఇత్యేవమాదీదితి॥ అయం చ గు
రుః [illegible] ఇతి చాపరే। [illegible] [౧౦౩అ॥] [illegible]
[illegible] జనకరాజేనోక్తత్వేన దృశ్యతే॥౨॥ ఇతిహాసం పురాతన మిత్యత్రాపో

---

బ్రహ్మపురమున నుండెడు, రాజువోలె॥౫౩॥ వ॥ అనిపలికి, మంకి, కోడె
లుసచ్చినంబుట్టిన నిర్వేదంబున, సకల కామంబులం బరిత్యజించి

తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥౩॥ బోధ్యం శాన్తమృషిం రాజా నాహుషః పర్యపృచ్ఛత। నిర్వేదాచ్ఛాన్తిమాపన్నం శాస్త్రప్రజ్ఞానతర్పితమ్॥౪॥ ఉపదేశం మహాప్రాజ్ఞ శమస్యోపదిశస్వ మే। కాం బుద్ధిం సముపాస్థాయ శాన్తశ్చరసి నిర్వృతః॥౫॥ బోధ్యః॥ ఉపదేశేన వర్తామి నానుశాస్మీహ కించన। లక్షణం తస్య వక్ష్యేఽహం తత్స్వయం పరిమృశ్యతామ్॥౬॥ పిఙ్గళా కురరస్సర్పస్సారఙ్గాన్వేషణం వనే। ఇషుకారః కుమారీ చ షడేతే గురవో మమ॥౭॥ భీష్మః॥ ఆశా బలవతీ రాజన్నైరాశ్యం పరమం సుఖమ్। ఆశాం నిరాశాం కృత్వా తు సుఖం స్వపితి పిఙ్గళా॥౮॥ సామిషం కురరం దృష్ట్వా వధ్యమానం నిరామిషైః। ఆమిషస్య పరిత్యాగాత్ కురరస్సుఖమేధతే॥౯॥ గృహారమ్భో హి దుఃఖాయ న సుఖాయ కదాచన। సర్పః పరకృతం వేశ్మ ప్రవిశ్య సుఖమేధతే॥౧౦॥ సుఖం జీవన్తి మునయో భైక్షవృత్తిం సమాశ్రితాః। అద్రోహేణైవ భూతానాం సారఙ్గా ఇవ పక్షిణః॥౧౧॥ ఇషుకారో నరః కశ్చిదిషావాసక్తమానసః। సమీపేనాపి

---

పిఙ్గళాభూమేరార్ద్రత్వాత్ [illegible] ॥౨॥ [illegible] శాన్తమ్॥౪॥౫॥ అస్యోపదేశస్య లక్షణం [illegible]॥౬॥ సా- [illegible] కురరః- తస్యాన్వేషణం [illegible]॥౭॥ [illegible] దుపాస్తం [illegible] భీష్మః॥ఆశేతి॥ హే రాజన్ యుధిష్ఠిర॥౮॥౯॥ పిఙ్గళా వత్ కురరవచ్చ ఆశాం గృహాదిన [illegible] కథం జీవేదిత్యాశ [illegible] సిద్ధిమాహ॥ గృహేతి ద్వాభ్యామ్॥౧౦॥౧౧॥ ఏవమాదిభ్యస్తర [illegible] తేన

---

తన్నిబోధేతి- ఉపశమం చయ ఇత్యపిపాఠః- ఉపశమం చయం [illegible]॥౩॥ శాన్తమిత్యపిపాఠః- నాహుషః నహుషవంశ్యో [illegible]॥౪॥ [illegible] శమస్యేతి పాఠే శమస్యోపదేశమిత్యన్వయః- సముపాస్థాయ సమవలమ్బ్య- సమనుధ్యాయన్నితి పాఠే అనుసంధానాత్- అనుధ్యాయేతి ల్యబన్తపాఠో వ్యస్తః॥౫॥ ఉపదేశేన- గురూపదిష్టార్థేన వర్తామి ప్రవర్తే- పరస్మై ఉపదేశార్థమ్- తస్య ముక్తరూపస్య [illegible] సూచకమ్- తత్ ఫలితం స్వయం విమృశ్యతామ్- పరిమృశ్యతామిత్యపిపాఠః॥౬॥ పిఙ్గళా పూర్వోక్తా వేశ్యా- సారఙ్గో మధుకరః- తస్య యదన్వేషణం మధుమార్గణమ్॥౭॥ పిఙ్గళావ్యాపారేణ నైరాశ్యం పరమం సుఖమితి జ్ఞాతమిత్యాహ॥ఆశేతి॥ బలవతీ కష్టేత్యపిపాఠః కష్టా దుఃఖకరీ॥౮॥ ఆకిఞ్చన్యం సుఖకరమితి కురరాచ్ఛిక్షితమిత్యాహ॥ సామిషమితి॥ నిరామిషైర్వధ్యమానం సామిషం కంచిత్కురరం దృష్ట్వా అన్యః కురరః ఆమిషస్య స్వగృహీతస్య పరిత్యాగాత్సుఖం యథా తథా ఏధతే వర్ధతే॥౯॥ అనికేతత్వం సుఖకరమితి సర్పాచ్ఛిక్షితమిత్యాహ॥ గృహేతి॥౧౦॥ భైక్షవృత్తిస్సుఖక

గచ్ఛన్తం రాజానం నావబుధ్యతే ॥౧౨॥ బహూనాం కలహో నిత్యం ద్వయోస్సంకథనం ధ్రువమ్। ఏకాకీ విచరిష్యామి కుమారీశంఖకో యథా॥౧౩॥

ఇతిశ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గతమోక్షధర్మపర్వణి పింగళగీతాసమాప్తిర్నామాష్టాదశోఽధ్యాయః

అదితఏకనవత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

యుధిష్ఠిరః॥ కేనవృత్తేన వృత్తజ్ఞ వీతశోకో మహీంచరేత్। కించకుర్వ

న్నరోలోకే ప్రాప్నోతి గతిముత్తమామ్ ॥౧॥

---

తిష్ఠన్తం శాకగ్రీవం తత్రైకస్య సంపాదనీ ఇమిత్యాహ॥ ప్రశ్వేతి॥౧౨॥ ఏకాగ్ర్యమే వ శిష్యస్య వసిధ్యతీత్యాహ ॥బహూనామితి॥ కాచిత్కుమారీ పిత్రాదిభిః వరణకాలే గతా న స్థితేషు వ్రీడయన్నం ఖండయితుం కుచ్ఛంపీ వ్రీహీనవహస్తుం తాని శంఖాని తస్యాః ప్ర కోష్ఠస్థశంఖానాం కుర్వతః పాపరేషాం సాధనామా ఘాదతిశబ్దాన్ సర్వాన్ భగ్నా ఏకైకమవశేషితవతీతి శ్రీమద్భాగవతే దత్తాత్రేయాఖ్యానే ప్రసిద్ధం వ్యాఖ్యాతం॥౧౩॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

కేనేత్యాస్త్వేవతః. కేన వృత్తేన వీతశోకో భూత్వా మహీంచరేత్- నతామ్బరం వృ త్తమస్తీత్యర్థః॥ అతిః సర్వస్య రక్తవృత్త్యా గృహాహారసంపాదనేపి ప్రతిపక్షబాహు ళ్యం దృశ్యతే- ద్విపనిహితభిక్షుకా భిక్షుకాన్తరం స్వాధ్యాసితస్థానాగతమ్- అ

---

రీతి మధుకరేభ్యశ్చిక్షితమిత్యాహ॥ సుఖమితి॥ అత్ర భాగవతమ్- స్తోకం స్తోకం గ్రసే ద్గ్రాసం దేహో వర్తేత యావతా। గృహానహింసన్నాతిష్ఠేద్ వృత్తిం మాధుకరీం మునిరితి॥ ౧౦॥ ఏకమనేకశాస్త్రేభ్యః కారా భిక్షుక ఇత్యాహ॥ఇష్విత్యాహ॥ ఆహిత మన స్కత్వే పిపాసా:- ఇషుసముజ్జాకణానోదత్తచిత్త ఇతి పాదద్వయోఽర్థః॥౧౨॥ కుమారీశంఖవలయవ్యాత్తేన శిక్షితమర్థమాహ॥బహూనామితి॥ సంకథనం వార్తా- సంఘర్షణమితిపాఠే వాక్కలహ ఇత్యర్థః. కుమారీశంఖకో యథా కుమార్యాః హస్తశంఖవలయమివ- అత్ర, క్వచిత్కుమారీ త్వాత్మానం వృణ్వానాన్ గృహమాగ తాన్। స్వయం తానర్హయామాస క్వాపి యాతేషు బన్ధుషు॥ తేషామభ్యవహారార్థం శాలీన్ రహసి పార్థివ। అవఘ్నన్త్యాః ప్రకోష్ఠస్థాశ్చక్రుశ్శంఖాస్స్వనం మహా త్॥సా తజ్జుగుప్సితం మత్వా మహతీ వ్రీడితా తతః। బభఞ్జైకైకశశ్శంఖాన్ ద్వౌద్వౌ పాణ్యోరశేషయత్॥ ఉభయోరప్యభూద్ఘోషో హ్యవఘ్నన్త్యాస్స్మశంఖయోః। తత్రాప్యేకం నిరభిదదేకస్మాన్నాభవద్ధ్వనిరితి భాగవతశ్లోకా అనుసన్ధేయాః ౧౩॥ ఇతిశ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ష్టాదశోఽధ్యాయః

వృత్తేన అనుష్ఠానేన. పరమాంగతింపరమపదమ్ ఉత్తమాంగతిమిత్యపిపాఠః॥౧॥

---

దేవనముండై యుండెనని చెప్పినదిని, పాండవాగ్రజుం, డేమివర్త నంబున నరుండు వీతశోకుండగుచుఁ జరించు, నెద్దానంజేసి పరమగతి

స్వరోలోకే ప్రాప్నోతిపరమాంగతిమ్॥౧॥ భీష్మః॥ అత్రాప్యుదాహర న్తీమమితిహాసంపురాతనమ్। ప్రహ్లాదస్యచ సంవాదంమునేరాజగర స్యచ॥౨॥ చరన్తం బ్రాహ్మణంకంచిత్కల్యచిత్త మనామయమ్। పప్ర చ్ఛరాజన్ ప్రహ్లాదోబుద్ధిమాన్ బుద్ధిసంమతమ్॥౩॥ ప్రహ్లాదః॥ స్వస్థశ్శ క్తో మృదు దాన్తో నిర్వివిత్సోఽనసూయకః। సువాగ్బహుమతోలోకే ప్రాజ్ఞశ్చరసిబాలవత్॥౪॥ నైవప్రార్థయసేకంచిన్నాలాభేష్వనుశో చసి।నిత్యతృప్త ఇవబ్రహ్మన్నకించిదవమన్యసే॥౫॥ స్రోతసాహ్రియమా ణా సుప్రజాసువిమనా ఇవ। ధర్మకామార్థ కార్యేషు కూటస్థ ఇవల

---

తః ఏకాకిత్వ (ప్రాగ్ర్య) యోశ్చ ప్రబంధః- ఉత్పద్యమానా ధనాశావియోగస్యాప్రియ స్య కర్తవ్యాదితిభావః- అతః- కించ తాదృశ ఉపాయాన్తరం హింసాశూన్యముత్త మగతి ప్రాప్తుమిచ్ఛామి ఇత్యర్థః॥౧॥ ఉత్తరమాహ॥ అత్రేతి॥ ఆజగరస్య అజగరవృత్త్యా జీవతః॥౨॥ కల్యచిత్తం దృఢచిత్తమ్- అనామయం రాగద్వేషానువిద్ధమ్॥౩॥ స్వ స్థః ప్రకృతిస్థః శక్తః- ఉద్ధత్యాదిహీనః- మృదురద్రయవాన్- దాన్తో జితేన్ద్రి యః- నిర్వివిత్సో నిరాకాంక్షః- అనసూయకః పరదోషదర్శీ- సువాక్ ప్రియవాక్- ప్రాగల్భ్యః ప్రతిభానవాన్- మేధావీ ఊహాపోహకుశలః- ప్రాజ్ఞో జ్ఞాతతత్త్వః॥౪॥ అవమన్యసే ఇష్టత్వేనా నిష్టత్వేన వా- అవమన్యస ఇతి పాఠే విచక్షణో నేత్యర్థః॥౫॥ స్రోతసా కాలాది వేగేన విమనాః చిత్తనిశ్చలః స్థాణురివ కూటస్థో నిర్వ్యాపారః

---

పతనప్రత్యయం లోకే సంచరసి- కల్యచిత్తమనరోగమనస్కమ్- అనామయమ్ శరీర రోగరహితమ్- ప్రహ్లాదో గాఢరాగాసురః- శాంతరాగద్వేషాదయః- స్వబుద్ధ్యా స్వం మతమిష్టమ్- బుద్ధిసంగతమితి పాఠే స్వబుద్ధ్యనుసారేణేత్యర్థః॥౩॥ స్వస్థః స్వస్మిన్ స్థితః ఆత్మ... పరిశ్రమః- శక్తః ప్రియంవదః శుద్ధ ఇతి పాఠే శుచిః- మృదురశఠిన స్వభావ జన సంశ్లేషార్హః- దాన్తః నిగృహీతేన్ద్రియః- నిర్వివిత్సో నిస్పృహః అనసూయకః- గుణేష్వవిదోషారోపణమసూయా- సువాక్ ప్రాతహితవచనః- అతఏవ లోకే బహుమతః- సువాక్ప్రగల్భో మేధావిత్యపిపాఠః- ప్రగల్భః ప్రతిభాన్వితః- మేధావీ ధారణావతీబు ద్ధిర్మేధా- ప్రాజ్ఞః పరావరతత్త్వయాథాత్మ్యజ్ఞానవాన్- బాలవచ్చరసి- బాల్యేనతిష్ఠా సేదితిహిశ్రుతిః॥౪॥ నిత్యస్వాత్మన్యేవతృప్తః- బ్రహ్మా బ్రాహ్మణ- నకించిదవమన్యస ఇతి ప్రతికూలాభావఉచ్యతే॥౫॥ ప్రజాసులోకేషు- స్రోతసా కర్మ ప్రవాహేణ- అవిమనా విమనాః ఖిన్నమనస్కా ఇవలక్ష్యసే- కూటస్థో నిర్వ్యాపారః- ధర్మకామార్థ కార్యేష్వపి త

---

వడయు, ననుటయు, ననిమిషనదీతనయుం, డజగరచరితంబనునితిహా సంబువినుము, దానవీయడిగినయర్థంబుదేటపడు, దానిం జెప్పెద, నాజగరనామధేయుండగు నొకబ్రాహ్మణుని, ప్రహ్లాదుండు, శమప్ర కారంబుపదేశింపుమని యర్థించిన, నతండతనికిట్లనియె ॥౫౪॥క॥ అ

త్యసే॥౬॥ నానుతిష్ఠసి ధర్మార్థౌ న కామం నానుతిష్ఠసి। ఇన్ద్రియార్థాననాదృత్య ముక్తశ్చరసి సాక్షివత్॥౭॥ కా నుప్రజ్ఞా శ్రుతం వా కిం వృత్తిర్వా కా ను తే మునే। క్షిప్రమాచక్ష్వ మే బ్రహ్మన్ శ్రేయో యదిహ మన్యసే॥౮॥ భీష్మః॥ అనుయుక్తస్స మేధావీ లోకధర్మవిధానవిత్। ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రహ్లాదమనపార్థయా॥౯॥ బ్రాహ్మణః॥ పశ్య ప్రహ్లాద భూతానాముత్పత్తిమనిమిత్తతః। హ్రాసం వృద్ధిం వినాశం చ న ప్రహృష్యే న చ వ్యథే॥౧౦॥ స్వభావాదేవ సందృశ్య వర్తమానాః ప్రవృ

అతిఘనా ఇతి పాఠే వ్యాకులచిత్తః॥౬॥ కూటస్థ ఇవాహ। నేతి। ఇన్ద్రియార్థాన్ గన్ధరసాదీన్ అనాదృత్య చరసి। త్వన్నిత్యాహ ముక్తశ్చేతి। ఆత్మని సాక్షివన్ముక్తః ఇత్యర్థః ఇత్యాదినా॥౭॥ ప్రజ్ఞా తత్త్వదర్శనమ్। శ్రుతం తజ్జ్ఞాపకం శాస్త్రమ్। వృత్తిస్తదర్థానుష్ఠానమ్। శ్రేయో ఉక్తమితి శేషః॥౮॥ అనుయుక్తః పృష్టః। లోకస్య ధర్మో జన్మజరాదిస్తస్య విధానం కారణమవిద్యాకామకర్మాది। తదభిజ్ఞః లోకధర్మవిధానవిత్॥౯॥ భూతానాముత్పత్త్యాదికమనిమిత్తతః కారణహీనాత్ ఏకాద్వితీయాదితి శ్రుత్యాలోచయ శ్రుతియుక్తిభ్యామ్। శ్రుతిస్తావత్ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదశూన్యాదేకరసాద్వస్తునో జగదుత్పత్తిమాహ। యుక్తిరపి కూటస్థాజ్జగదుత్పత్త్యయోగాత్ అచేతనానాం ప్రధానపరమాణ్వాదీనామధిష్ఠాతారమన్తరేణ సంఘాతకర్తృత్వాయోగాద్వికరణస్యైశ్వరస్యాధిష్ఠాతృత్వాయోగాత్ సంసారస్య స్వాభావికత్వే ముక్త్యయోగాత్స్వప్నమాయేన్ద్రజాలవదవిద్యాకల్పితత్వమవశ్యం వాచ్యమ్। అవిద్యానాశస్య చ సర్వతన్త్రసిద్ధత్వాదవిద్యామిథ్యా, అనాదిభావత్వే సత్యనిత్యత్వాత్, వ్యతిరేకే ఆకాశవదిత్యవిద్యామిథ్యాత్వసిద్ధౌ శకాద్వితీయాదేవ జగదుత్పత్తిం సాధయతి। తతశ్చాస్మదన్యం నాస్తికస్తాత్త్వికో భావ ఇతి ప్రతీతేరాత్మజ్ఞస్య మమాద్వితీయాభావాన్న హర్షవ్యథే భవతః

హిత ఇతి యావత్॥౬॥ కూటస్థత్వమేవ వివృణోతి॥ నానుతిష్ఠసీతి॥ ముక్తో నిస్సఙ్గః ౭॥ ప్రజ్ఞా జ్ఞానమ్। శ్రుతం శ్రవణమ్। వృత్తిరనుష్ఠానమ్। ఇహ అస్మిన్ లోకే శ్రేయ ఇతి యన్మన్యసే తాదృశం ప్రజ్ఞాదికమాచక్ష్వేత్యర్థః। సాధనేన సహితమ్॥౮॥ అనుయుక్తః పృష్టః। లోకధర్మవిధానవిత్। లోకానాం జనానాం యే ధర్మాస్తద్విధానవిత్ తత్ప్రజ్ఞః। అనపేతయా ప్రత్యవకారాద్యర్థరహితయా। అనపార్థయేతి పాఠే సంగతార్థయేత్యర్థః॥౯॥ అనిమిత్తతః। జ్ఞాతనిమిత్తం వినా। హ్రాసమపచయమ్। ఉత్పత్తిం వృద్ధిం హ్రాసం వినాశం చేతి క్రమః। న ప్రహృష్యే న చ వ్యథే। కార్యస్య నిర్హేతుకత్వ... కర్త్రాధీనత్వేనాస్మదుద్యోగానుద్యోగయోః అకార్యకరత్వాదితి భావః॥౧౦॥ స్వ

నిమిత్తము భూతంబుల। జననం, బవిరూపు సెడుట, సంపన్నములై। యు
నికి విషాదము మోదం। బును జేయంగలే, వనిత్యములుగ నెఱింగిన

త్త్వయః। స్వభావనిరతా స్సర్వాః పరితుష్యేన్న కేనచిత్॥౧౧॥ పశ్యన్
వ్రిష్టోదసంయోగాన్ విప్రయోగపరాయణాన్। సంచయాంశ్చ వినా
శాన్తాన్నక్వచిద్విదధే మనః॥౧౨॥ అన్తవన్తి చ భూతాని గుణయుక్తాని
పశ్యతః। ఉత్పత్తినిధనజ్ఞస్య కిం కార్యమవశిష్యతే॥౧౩॥ జలజానామపి

---

౧ ॥ ఏకస్యాకేవాద్వితీయాత్మస్వ న ఉత్పత్తిముక్త్వా తత్త్రైస్థితిలయావప్యాహ॥స్వే
తి॥ స్వభావాత్ స్వస్వభావః స్వభావః స్వరూపమాత్రా- తత ఏవ వర్తమానాః ప్రవృత్త
యాపి సంధ్యాత్యాః సమ్యక్ప్రవృత్తాః- స్వభావ ఏవ నిరతాః సర్వాః ప్రజాః తాసామ
తాసాం స్వభావాన్యత్వరాయణం నాస్తీత్యర్థః- తస్మాదేవంజానన్ కేశవిద్య ప్రాప్త
లోకైశ్వర్యలాభనాపినతుష్యేత్ - తుచ్ఛమైతద్వ్యర్థమితి విజానీయాదిత్యర్థః॥౧౧॥
ఏవంతత్త్వదృష్ట్యా స్వాస్థ్యముపపాద్య బాహ్యదృష్ట్యాపి లోకస్యానిత్యత్వ మప
పాదయతి॥ పశ్యతి॥ ప్రస్తావసంయోగా నక్వచిద్విప్రయోవిదధేవిచారయామి తద్వి
నాశే శోకోత్పత్తిం జానన్- యద్వా అశాన్తయోః ఆరభ్య సం
భూతవాతయోరపి జగదనిత్యత్వమస్తీతి స్వాస్థ్యమపోదితమిత్యాహ॥పశ్యతి॥౧౨॥ ఏ
తమాదీన్యశాన్తాని మతానిదూషయతి-॥ అన్తవన్తీతి॥ భూతాని పరమతే నిత్యసిద్ధాని
పరమాణు ప్రధానాదీనీతి పక్షనిర్దేశః-జరాయుజాదశరీరాణి దృష్టాన్తావాం-అనిత్యత్వం
సాధ్యమ్-గుణయుక్తత్వం హేతుః-యత్సంఘటాదితదనిత్యమ్-పరమాణ్వాదయ
శ్చ గుణగుణిభావేన ప్రధానం చ గుణత్రయాత్మత్వేన సంహతాఇ- ధ్రువమనిత్యాః-
తస్మాత్పూర్వోక్తం ఉత్పత్తినిధనహేతుభూతం వస్తుజానతః కింకార్యం కర్తవ్యమవ
శిష్యతే- నకిమపీత్యర్థః- తథాచశ్రుతిః- ఏతద్ధస్మవైతద్విద్వాంసః పూర్వేమహాశాలా
మహాశ్రోత్రియా అగ్నిహోత్రం నజుహవాం చక్రిరే॥౧౩॥ పామగదృష్ట్యాపిజగ

---

భావః ప్రకృతివాననేతి గీతాసు[౫అ॥౧౪ శ్లో]భాషితమ్- వర్తమానాః ప్రవర్త
మానాః ప్రవృత్తయః కర్మాణిస్వభావాదేవ ప్రకృతి సంసర్గజనితతత్తదాత్మాభిమా
నజనితవాసనాకృతాన్యేవేతి సంధ్యర్థమత్వా,సర్వాః ప్రవృత్తయస్స్వభావ నిరతా
ఇతి కేనచిదపి న పరితుష్యేన సంతుష్యామి- ఏతదుపేలక్షణం వ్యథాభావస్యాపి ॥౧౧॥
విప్రయోగో వియోగః, పరం,పౌనఃపునికమ్,అయనంగతిర్యేషాం తథాభూతాన్-
సంచయాన్ సంభూతాన్ ॥౧౨॥ గుణయుక్తాని సత్త్వరజస్తమోయుక్తాని
భూతాన్యన్తవన్తి అనిత్యానీతిపశ్యతః- ఉత్పత్తినిధనజ్ఞస్య ఉత్పత్త్యవస్థాభావ
నిధనమితిజ్ఞానవతః- కింకార్యమవశిష్యతే- సర్వత్ర స్థిరత్వజ్ఞానవతః కస్మిం
శ్చిదపి ప్రవృత్తిర్నభవతీతిభావః ॥౧౩॥ జలజానాంమహతాం భూతానామ్, స

---

॥౫౫॥గీ॥ వఱదఁగాష్ఠముల్గూడిన వడువుబంధు।సంగమం బవివాసిన
చాడ్పుతద్వి।యోగ మింతచూచినవానినుమ్మలికము।వొరయ నేగదు,
దానవవరతనూజ॥౫౬॥వ॥ ఈ తెలుంగులే నెఱుంగుదు, నాదెసఁగ్రౌ

హ్యన్తం పర్యాయేణోపలక్షయే| మహతామపికాయానాం సూక్ష్మాణాంచ మహోదధౌ||౧౪|| జఙ్గమస్థావరాణాంచ భూతానామసురాధిప| పార్థివానామపివ్యక్తం మృత్యుంపశ్యామిసర్వశః||౧౫|| అన్తరిక్షచరాణాంచ దానవోత్తమపక్షిణామ్| ఉత్తిష్ఠతే యథాకాలం మృత్యుర్బలవతామపి ||౧౬|| దివిసంచరమాణాని హ్రస్వానిచ మహాన్తిచ| జ్యోతీంష్యపి యథాకాలం పతమానానిలక్షయే||౧౭|| ఇతి భూతానిసంపశ్య న్ననుషక్తానిమృత్యునా| సర్వసామాన్యగోవిద్వాన్ కృతకృత్యస్సుఖంస్వపె||౧౮|| సుమహాన్తమపిగ్రాసం గ్రసేలబ్ధం యదృచ్ఛయా| శయేపునరభుఞ్జానో దివసానిబహూన్యపి||౧౯||ఆశ్రయత్యేవమామన్నం పునర్బహుగుణంబహు|| పునరల్పంపునస్స్తోకం పు

---

[illegible]వినాశిత్వమాహ|| జలజానామిత్యాది పఞ్చభిః||౧౪|| పార్థివానాం పృథివీస్థానామ్||౧౫||౧౬||౧౭|| సర్వసామాన్యం సత్తా- ఘటత్వాదిసామాన్యం ఘటాదిభ్యో [illegible] వృత్తమ్- పృథివీత్వసామాన్యం [illegible] తదుపాదానత్వాత్- ఏవం [illegible] సర్వేభ్యో [illegible] భేదేన [illegible] సర్వోపాదానం సత్తా సామాన్యమ్- నతు తార్కికాభిమతం [illegible]- తస్య సత్తా [illegible] దిభ్యో వ్యావృత్తత్వేన సర్వసామాన్యత్వాభావాత్- తచ్చ [illegible] ద్బంబ్రహ్మ- తద్గతః సర్వసామాన్యగః- సర్వసామాన్యతో పద్యన్నిత్యపి పాఠః||౧౮||అజ గరీవృత్తింవక్ష్యయతి, సుమహాన్తమిత్యాదినా- సుమహాన్తం రసాధిక్యాత్ ||౧౯|| ఆశయన్తి భోజయన్తి- అల్పం రసాల్ప[illegible]||౨౦|| [illegible]సూక్ష్మం [illegible]-

---

[illegible]జాతానాం తిమిఙ్గిలాదిమహాజన్తూనామపి- మహతామపికాయానామిత్యపిపాఠః- [illegible]దాదశతుం[illegible]||౧౪||జఙ్గమానుష్యాదయః- స్థావరావృక్షాదయః- సర్వం సర్వత్ర- సర్వశ ఇత్యపిపాఠః||౧౫||దానవోత్తమేతిసంబుద్ధిః- ఉత్తిష్ఠతే- ఉద్భవసమర్థో భవతి [illegible]||౧౬||దివీతి|| యథాకాలం కాలమనతిక్రమ్య||౧౭|| సర్వసామాన్యగః- సర్వవిషయేషు సామాన్యబోధన వాన్- చేతనాచేతనరూపం భూతజాతం సర్వం మృత్యునాక్రాన్తమితి జ్ఞానవాన్- కృతకృత్యః- సిద్ధసాధ్యః- కర్తవ్యహీనః||౧౮|| ఏవం జ్ఞానమభిధాయానుష్ఠాన మాహ|| సుమహాన్తమితి|| యదృచ్ఛయా ప్రయత్నంవినా||౧౯|| అన్నం మామాశ్రయతి ప్రాప్నోతి- ఆశయన్తీతిపాఠే అన్నదాతారః మాం భోజయన్తి జనా ఇతిశేషః- అల్పమ్-

---

శాంతిగనికాదే, నీవుశమోపదేశంబఠించితివి, వినుము||౫౭||క|| మే లఠించపను,గీదున|జాలింబడితోలఁగఁద్రోవన?,దూష్ణింభా| వాలంబిమ నసుఁడనై|యాలంబుగఁజేసి, నడుతు, న్యయిరు దెలఁగుల్||౫౮||క||

నవైరం వోపపద్యతే॥౨౦॥ కణాన్కదాచిత్ఖాదామి పిణ్యాకమపిచగ్రసే। భక్షయే శాలిమాంసాని భక్షాంశ్చోచ్చావచాన్పునః॥౨౧॥ శయేకదాచిత్పర్యంకే భూమావపి పునశ్శయే। ప్రాసాదేపిచ మే శయ్యా కదాచిదుపపద్యతే॥౨౨॥ ధారయామిచ చీరాణి శాణక్షౌమాజినానిచ। మహార్హాణ్యపి వాసాంసి ధారయామ్యహమేకదా॥౨౩॥ నసన్నిపతితం ధర్మ్యముపభోగం యదృచ్ఛయా। ప్రత్యాచక్షేనచాప్యేన మనురుధ్యేసుదుర్లభమ్॥౨౪॥ అచలమనిధనం శివంవిశోకం శుచిమతులంవిదుషాం మతేనివిష్టమ్। అనభిమతమసేవితం విమూఢైర్వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥౨౫॥ అవసితమతిరచ్యుతః స్వధర్మాత్పరిమితసంస

ణ్యాకంతిలఖలమ్॥౨౧॥౨౨॥క్షౌమాణిం-క్షుమాఅతసీతత్సూత్రమయాని॥౨౩॥ధర్మ్యంధర్మాదనపేతమ్- ఉపేక్షేచరణౌ తత్త్వవిదామపిశ్వసూకరాదితుల్యతాం ... ॥౨౪॥ అచలంస్థిరమ్ అనిధనం ... శుచిం ... విదుషాంమతే బుద్ధౌనివిష్టం తత్ప్రతిపాదకత్వాదిత్యర్థః- అనభిమతత్వాదేవాసేవితంమూఢైః- ఆజగరం అజగరో ... నైవజీవతి-తస్యేదమ్॥౨౫॥ కషాయః క్రోధాద్యావేశః ... రాగద్వేషాదయో॥౨౬॥ అనియతమ్ ... ఫలాదియత్ర-విధిరవ్యష్టంత ... శ్వతః

అల్పఘనమ్॥౨౦॥కణాన్ ... ధాన్యంకాన్ (తె-నూకలు) పిణ్యాకంతిలకల్కమ్-విస్తామిలస్యే-భా దామిత్యపి పాఠః-భక్షాన్, భక్ష్యానితి పాఠద్వయమ్॥౨౧॥౨౨॥ చీరాణి తరువల్కలాద్యుపాదానకాని-శాణాని శణనూత్రరచితాని-మహార్హాణి ... ణి ... ధారయామి॥౨౩॥ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతమనిషిద్ధవ్యావృత్తిః॥౨౪॥అచలమ్-అ లాభ్యభిచారీత్యర్థః-అనిధనమ్-నాశానాపాదకమిత్యర్థః-శివం శ్రేయస్కరమ్-అ తులమద్వితీయమ్-విదుషాంమతేనివిష్టమ్-విద్వత్సంమతమ్-విదుషాంమతేప్రవిష్టమితిపా ఠః-అనభిమతంవిమూఢానామేవ-ఆజగరం అజగరసంబన్ధి- అజగరవృత్తి ... శ్చరామిత్యర్థః-అజగరస్యేవక్రియాకలాపో యస్య తత్ ... మ్॥౨౫॥ అవసితమ

సరసాన్నముఁబిణ్యాకము। నరిగాఁగభుజింతు మృదులశయ్యాతలమున్। ధరణియుశయనరుదికినా। కరయంగానొక్క రూప, యసుర ప్రవరా॥౭౯॥గీ॥ నారచీరయేనిఁ, జారుచీనాంబరం। బైనఁ, గట్టుకొనినయపుడు హృదయ। మొప్పదొప్పునకయుండు, రూపొందుల। నలమికొనవుచతురాదికములు॥౮౦॥వ॥ అని వెండియు॥౮౧॥గీ॥ చలనమేది, పుట్టుఁ జావునుంబిరువెట్టి,। యామిషార్థిజనుల నపహసించు। నెలమితోడ, లేమి కలిమివాటింపనీ। రమణను నికియజగరవ్రతంబు॥౮౨॥గీ॥అనియతం

రణః పరావరజ్ఞః। విగతభయకషాయలోభమోహో వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥ ౨౬॥ అనియతఫలభక్ష్యభోజ్యపేయం విధిపరిణామవిభక్తదేశకాలమ్। హృదయసుఖమసేవితంకదర్యై ర్వ్రతమిదమాజగరంశుచిశ్చరామి|౨౭॥ ఇదమిదమితితృష్ణయాభిభూతం జనమనవాప్తధనం విషీదమానమ్। నిపుణమతి నిశమ్యతత్త్వబుద్ధ్యా వ్రతమిదమాజగరంశుచిశ్చరామి॥౨౮॥ బహువిధమనుదృశ్య చార్థహేతోః కృపణమిహార్య మనార్య మాశ్రియన్తమ్। ఉపశమరుచిరాత్మవాన్ ప్రశాన్తో వ్రతమిదమాజగరంశుచిశ్చరామి ॥౨౯॥ సుఖమసుఖమలాభమర్థలాభం రతిమరతిం మరణంచజీవితంచ। విధినియతమవేక్ష్యతత్త్వతోహం వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥౩౦॥ అపగతభయరాగమోహదర్పో ధృతిమతిబుద్ధిసమన్వితఃప్రశాన్తః। ఉపగతఫలభోగినోనిశమ్య

---

ఋజుపాఠః- తేనైవదేశకాలవ్యవస్థయా ప్రాపితమ్- కదర్యైః విషయలుబ్ధైః ॥౨౭॥ ధన ప్రాప్తౌ కర్తా కారణం న పౌరుషమితి నిశమ్యాలోచ్య॥౨౮॥ అర్థహేతోరనార్యం నీచమార్యం స్వామినమాశ్రయతి యః కృపణః దీనజనస్తమనుదృశ్య ఉపశమరుచిరాత్మవాన్ జితచిత్తః॥౨౯॥ విధినియతం ప్రారబ్ధమ్॥౩౦॥ ధృతిః ధైర్యమ్- మతిరాలోచనమ్- బుద్ధిర్నిశ్చయః- ఉపగతం సమీపాగతం ఫలం ప్రియం యేషాం తాన్ భోగినః సర్పాన్ అజగరాన్నిశమ్య దృష్ట్వా- ఫలభోగిన ఇతి కాకపాఠః పాదివత్ మధ్యమ

---

నిశ్చితబుద్ధిః- అచలితమతిరితి పాఠే స్థిరబుద్ధిః- [illegible] సంసారః నియతవృత్తిః- [illegible] చరామి ఇత్యపి పాఠః కషాయః- [illegible]॥౨౬॥ భక్ష్యం ఖాదనీయం [illegible] భోజ్యమన్నమ్- విధిపరిణామవిభక్తదేశకాలమ్- దేశకాలవ్యవస్థాపితమిత్యర్థః- హృదయస్య సుఖమ్ సుఖకరమ్- కదర్యైః క్షుద్రైః॥౨౭॥ ఇదం లప్స్యే ఇదం లప్స్యే ఇతి- నిపుణా మతిర్యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా భవతి తథా- నిపుణమనునిశమ్యేత్యపి పాఠః॥౨౮॥ అర్థహేతోర్ధనార్థం అనార్యం [illegible] ఆశ్రయన్తమార్యం కృపణమనుదృశ్యేత్యన్వయః- ఉపశమేన తృష్ణావిరహేణ రుచిః- ఉపశమరుచిరితి పాఠే ఉపశమే రుచిరభిలాషో యస్య- ఆత్మవాన్ ఆత్మజ్ఞానవాన్- ప్రశాన్తః నిగృహీతేన్ద్రియః॥౨౯॥౩౦॥ భయాదీని వ్యపగతాని- మతిర్మననమ్- బుద్ధిర్జ్ఞానమ్- ఉపగతఫలేనైవ భోగినో భోగవన్తః- ఉప

---

ముహైన యాహారవిహారణ|శయనముల, విధాతృసంవ్రీయుక్త| భంగిఁ, బరఁగు, నంతరంగనిర్భరవ| ర్తనము కలిమి,యజగరవ్రతంబు॥ ౮౩॥
సీ॥ నిత్యతృప్తిశౌచనిరతితాల్మిసమత్వ| మారఁగలిగి, చిత్సుఖానుభవము|

వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥౩౧॥ అనియతశయనాసనః ప్రకృ
త్యా దమనియమవ్రత శౌచసత్యయుక్తః। అపగతఫలసంచయః ప్రహృ
ష్టో వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥౩౨॥ అభిహత మసుఖై రిహార్థ
నాశై రుపగతబుద్ధిరవేక్ష్య చాత్మసంస్థమ్। తృషితమనియతం మనోనియ
న్తుం వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥౩౩॥ న హృదయమనురుధ్యతే
మనో వా ప్రియసుఖదుర్లభతామనిత్యతాం చ। తదుభయ ముపలక్షయ
న్నివాహం వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥౩౪॥ బహుకథితమిదం
హి బుద్ధిమద్భిః కవిభిరభిప్రథయద్భిరాత్మవిద్భిః। ఇదమిదమితి తత్ర

తలాః॥౩౧॥ ప్రకృత్యా స్వభావాదిషు యుక్తః సిద్ధత్వాత్ న తు సాధకత్వేన అప
గతఫలసంచయః త్యక్తయోగఫలసమూహః॥౩౨॥ ఇహ నార్థ రిచ్ఛావిషయై రూ
పాదిభిః ఏష నాశవిషయైర్వా ప్రతిపత్త్యాదిభిర్వా సుఖైరసుఖార్థం పరితాపేదుఃఖార్థ ముప
గతమ్ ఆత్మనః పరాఙ్ముఖం తృషితం మని యతం చ మనో వేక్ష్య ఉపగతమతిః లబ్ధాలో
కః ఆత్మని సంస్థాపనమాప్తిర్యస్య తత్ తథా నియన్తుం వ్రతం చరామి అభిహతమసుఖై
రిహార్థనాశైరిత్యన్యః పాఠః॥౩౩॥ హృదయం తాత స్థాల్ బుద్ధిః మనశ్చ తాభ్యాం తద్ధ
ర్తాః కర్తృత్వభోక్తృత్వే కామసంకల్పాదయో లక్ష్యన్తే తాన్ అననురుధ్య ప్రేక్ష్య
పాతాన్తరేణ అనురుధ్య ఇతి కుర్వన్ అపి ఏవార్థః తత్ తత్ బుద్ధ్యా సుఖదుర్లభ
తాం సుఖానిత్యతాం చోభయము పలక్షయన్నివాహజనా॥౩౪॥ ఇదమాజగరం వ్రతం
కార్యం వాదవల్లభయుక్త్యా బహ్వతి గహనత్వాత్ తత్త్వం తర్కాగోచరమపి తత్ర తత్ర
శాస్త్రే హస్తేనాలోచనే ఇదమిదమితి స్వమతైః పరమతైశ్చ తర్కయద్భిరున్నయ

నతఫలదాతా ప్రసుఖదాతార ఇత్యర్థః తాదృశాన్ నిశమ్య దృష్ట్వా॥౩౧॥ అసంస్థి
తః అశన ఇత్యపి పాఠః ప్రకృత్యా స్వభావేన నియమాశ్చాచాదయః వ్రతాని చా
ర్ద్రాయణాదీని ఆజగరమేవ అపగతఫలసంచయః ఫలాభిసంధిరహితః ప్ర
హృష్టో నిత్యతుష్టః॥౩౨॥ ఉపగతబుద్ధిర్లబ్ధజ్ఞానోఽహమసుఖైర్దుఃఖకరైరర్థనా
శైః నిత్యపి న ధనానుష్ఠానే అసిద్ధైః ఫలైః అభిహతమపి తృషితమ్ అత ఏవానియతం
మనః అవేక్ష్య తదాత్మసంస్థం ఆత్మనిష్ఠం యథా భవతి తథా నియన్తుమ్ ఉపగత
సు...ర్థమీహానాశైరితి పాఠే ఇచ్ఛావిషయైః ప్రాప్తం దుఃఖరూపం ప్రయోజనముపేక్ష్యే
త్యర్థః॥౩౩॥ హృదయం తాత్స్థ్యాదాత్మా మనో వా అన్తఃకరణం చ వా వికల్పవచా
యోః న హృదయే మనసి వై జానన్తి ప్రియాణి ఇష్టాని సుఖం చ ప్రియసుఖాని తేషాం
దుర్లభతాం దుఃఖేన లబ్ధుం శక్యతామ్ అనిత్యతామస్థిరత్వం చ నానురుధ్యతే న దానాతి
శ్యర్థః ఇవేతి వాక్యాలఙ్కారే॥౩౪॥ బుద్ధిమద్భిర్జ్ఞానిభిః కవిభిర్ఋషిభిః అభిప్రథయద్భిః
ప్రఖ్యాపయద్భిః ఆత్మవిద్భిరాత్మజ్ఞైః అభిప్రథయద్భిరాత్మకీర్తిమిత్యపి పాఠః

వ్రతమిది మగుట, యజగరవ్రత, మది విను, । మజ్జమదుర్లభంబు, ప్రాజ్ఞభూ

తత్రతత్రస్వపరమతైర్గహనం ప్రతర్క్య యద్భిః ॥౩౫॥ తదహమనునిశ
మ్యవిప్రపాతం పృథగభిపన్నమిహాబుధైర్మనుష్యైః। అనవసితమన
న్తదోషపారం నృషువిహరామి వినీతరోషతృష్ణః॥౩౬॥ భీష్మః॥ అజగర
చరితవ్రతం మహాత్మా య ఇహనరోనుచరేద్వినీతరాగః। అపగతభయమ
న్యులోభమోహః స్సఖలుసుఖం విహరేదిమం విహారమ్॥౩౭॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మ పర్వణి
ప్రహ్లాదాజగర[illegible] సంవాదో నామైకోనవింశోధ్యాయః.
ఆదితో ద్వినవత్యధిక శతతమోధ్యాయః.

---

ద్భిః- తథాహి- [illegible] తజ్ఞానస్వరూపాజడో [illegible] గుణహీనః స్వరూపవత్త్వం [illegible] అన్యతజడదుఃఖాది వ్యావృత్తమేక [illegible] దానస్థాన స్వరూపం [illegible] వాదినాం వికల్పా అత్యన్తవ్యస్తా. తథాపి సర్వేషాం [illegible] తత్త్వదర్శనా యాజగరం వ్రతమేవోపేయమితిభావః। ౩౫॥ తదిదమితి॥ ఇదమి తివ్రిక్త [illegible] ప్రకారం జగత్ - అబుధైః పృథక్ ఆత్మాతిరిక్తత్వేనాభిపన్నం కల్పి తం నత్ విప్రపాత. విశిష్టః ప్రపాతో భృగుః తద్వన్నాశకరమితి అనునిశమ్యా ప్రతియుక్తిభ్యా [illegible] వ్యస్తమవిహరామి- కింతర్హి జగతస్తత్త్వం [illegible] తదాహ-అనవసితమ్ నాస్తి కాలతః గుణతః దేశతశ్చఅవసితం అవసానః [illegible] యస్యతత్తథా అనన్తదోషపారమ్. అనన్తానాశః దోషః [illegible] హేతుత్వేన [illegible] దిః పారః దేశవంశ్చ [illegible] తత్తథా॥౩౬॥ [illegible] విహారం ఇమ మజగరవ్రత [illegible] నుచరేత్, సుఖేవిహరేదితి సమ్బన్ధః॥౩౭॥ ఇతినీలకణ్ఠీయే శాన్తి పర్వణి మోక్షధర్మే షష్టోఽధ్యాయః-

---

గహనం [illegible] తర్క్య యద్భిరూహయద్భిః- వికల్పయద్భిరితిపాఠే తత్త్వనిర్ణయా య వాదం కుర్వద్భిరిత్యర్థః- ఏతాదృశైర్బుధైరాజగరవ్రతం బహుశఃకథితమిత్యన్వయః॥ ౩౫॥ తత్పూర్వోక్తమాజగరవ్రతం అనునిశమ్యేత్యన్వయః- అబుధై ర[illegible] మనుష్యైరభిపన్నం ప్రాప్తమ్, అనవసితం అవిశిష్టమ్, తత్త్వమానమిత్యర్థః- అనన్తదో షాణాం [illegible] అనన్తదోషపారక ఇత్యర్థః- ఏతాదృ శం చ, విప్రపాతం వినిపాతం చ, అనునిశమ్యేత్యన్వయః- నృషు మనుష్యేషు విషయే, వి నీతరోషతృష్ణః క్రోధలోభరహితో విహరామి సంచరామి. విచరామీత్యపిపాఠః॥౩౬॥ అనుచరేత్ అనుతిష్ఠేత్- మన్యుశ్శోకః- విహారమిహలోకసంచారమ్ సుఖమితిక్రియా విశేషణమ్ సుఖేఇత్యపిపాఠః॥౩౭॥ఇతి వ్యాసతాత్పర్యదర్శియే మోక్షధర్మే ఏకోనవింశోధ్యాయః-

---

మి॥౬౪॥ వ॥ ఇదిశమప్రకారంబనియొసని చెప్పి, భీష్ముండు॥౬౫॥క॥ అజ గరవరితముదనకును। నిజముగనలవఱుపనేర్చు నిర్మలమతికిన్,। వృజినభ యమన్యుశోకము। లజేయములుగావు, మోక్షమాయత్తమగున్॥౬౬॥

యుధిష్ఠిరః॥ బాన్ధవాః కర్మ విత్తం వా ప్రజ్ఞా వేహ పితామహ। నరస్య కా ప్రతిష్ఠా స్యాదేతత్పృష్టో బ్రవీహి మే॥౧॥ భీష్మః॥ ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠా భూతానాం ప్రజ్ఞాలాభః పరో మతః। ప్రజ్ఞా నైశ్శ్రేయసీ లోకే ప్రజ్ఞా స్వర్గస్సతాం మతః॥ ప్రజ్ఞయా ప్రాపితార్థోఽభూద్బలిరైశ్వర్యసంక్షయే। ప్రహ్లాదో నముచిర్మఙ్కి స్తస్యాః కింవిద్యతే పరమ్॥౩॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహాసం పురాతనమ్। ఇన్ద్రకాశ్యప సంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥౪॥ వైశ్యః కశ్చిదృషిం తాత కాశ్యపం సంశితవ్రతమ్। రథేన పాతయామాస దృప్తశ్శ్రీమాం స్తపస్వినమ్॥౫॥ ఆర్తః స పతితః క్రుద్ధస్త్యక్త్వాత్మానమథాబ్రవీత్। మరిష్యామ్యధనస్యేహ జీవితార్థో న విద్యతే॥౬॥ తథా ముమూర్షుమాసీన మకూజన్తమచే

అవిగతప్రియరూపాం స్వావస్థ్యలక్షణాం ప్రతిష్ఠాం కిం బాన్ధవ శబ్దేన లక్షితా జ్ఞాతిరేవ సమర్థయతి పక్షిణామాకాశగమనవత్, కిం కర్మ యజ్ఞాదిసాధనాది, కిం విత్తం విత్తసాధ్యం యజ్ఞాది, ఉత ప్రజ్ఞైవేతి ప్రశ్నః॥౧॥౨॥౩॥ ప్రజ్ఞాహీనః స్వాత్మనాపి నిరుక్తేన నశ్యతి, ప్రజ్ఞావాం స్తు న కదాపి నశ్యతీ॥ అశ్రో॥౪॥ రథేన రథారూఢేన॥౫॥ ఆత్మానం ధైర్యం త్యక్త్వా- ఆత్మా బుద్ధౌ ధృతౌ దేహే ఇతి కోశః- జీవితార్థః జీవిత ప్రయోజనమ్॥౬॥ అకూజన్తం మూర్ఛయా నిశ్శబ్దమప్రత్యుకూజన్తమితి

ప్రతిష్ఠా స్థితి హేతుః- బ్రవీహి త్వమహం వదస్వేతి పాఠే తథాప్యనాపసంతాపజ్ఞాన విముక్త్యర్థమన్వితాని ఇత్యాత్మనేపదమ్॥౧॥ ప్రజ్ఞా ప్రకృష్టం జ్ఞానం- నైశ్శ్రేయసీ మోక్షసాధనీభూతా- స్వర్గః- స్వర్గసదృశా- ప్రసన్నస్థానత్వాదపి సుఖరూపేత్యర్థః॥౨॥౩॥౪॥ ఋషింమార్గే ఇతి ఋషిం తాతేతి చ పాఠః- సంశితం సుతీక్ష్ణం వ్రతం యస్య సః- శ్రీమత్త్వం ప్రత్యేతవ్యమిత్యర్థః॥౫॥ ఆత్మానం శరీరం త్యక్త్వా- అనపేక్ష్య॥౬॥ ముమూర్షుం మర్తుమిచ్ఛన్తం-

॥వ॥ అనిన విని యజాతశత్రుండు బంధుమమత్వకర్మవృత్త ప్రజ్ఞలయందెయ్యది నరునకు సుప్రతిష్ఠం జేయునని యడిగిన నాపగాతనయుం డతనికిట్లనియె॥౬౭॥ క॥ ప్రజ్ఞయ ప్రతిష్ఠలాభము। ప్రజ్ఞయ నాకం బనంగఁ బ్రజ్ఞయ చువ్వే। ప్రజ్ఞయ కైవల్యంబును బ్రజ్ఞా సాధ్యములు గాని పనులుం గలవే॥౬౮॥ వ॥ బలి ప్రహ్లాద మంకి ప్రభృతులు ప్రజ్ఞనకాదె సమాధానసంపన్నులైరి, కాశ్యప నామధేయుండగు ధరణీసురసత్తముం డొకఁడు యుద్ధత పురుషుని రథంబు దాఁకి, పడి, తదవమానదూయమానమానసుండై, యసుపరిత్యాగపర వ్యవసాయుండగుటయు, నింద్రుండు సృగాలరూపంబున

తనమ్। ఇన్ద్రస్సృగాలరూపేణ బభాషే ద్విజసత్తమమ్॥౭॥ సృగాలః॥ మా
నుషీం యోనిమిచ్ఛన్తి సర్వభూతాని సర్వదా। మనుష్యత్వే చ విప్రత్వం స
ర్వ ఏవాభినన్దతి॥౮॥ మనుష్యో బ్రాహ్మణశ్చాసి శ్రోత్రియశ్చాపి కా
శ్యప। సుదుర్లభమవాప్యైతన్న దోషాన్మర్తుమర్హసి॥౯॥ సర్వే లాభా
స్సాభిమానా ఇతి సత్యవతీ శ్రుతిః। సన్తోషణీయరూపోఽపి లోభాద్యదభి
మన్యసే॥౧౦॥ అహో సిద్ధార్థతా తేషాం యేషాం సన్తీహ పాణయః। అ
తీవ స్పృహయే తేషాం యేషాం సన్తీహ పాణయః॥౧౧॥ పాణిమద్భ్యః
స్పృహాఽస్మాకం ధనవద్భ్యో యథా తవ। న పాణిలాభాదధికో లాభః కశ్చ
న విద్యతే॥౧౨॥ అపాణిత్వాద్వయం విప్ర కీటకాన్ నోద్ధరా
మహే। జన్తూనుచ్చావచానఙ్గే దశతో న కషామ చ॥౧౩॥ అథ యే
షాం పునః పాణీ దేవదత్తౌ దశాఙ్గులీ। ఉద్ధరన్తి కృమీనఙ్గాద్దశతశ్చ
కషన్తి చ॥౧౪॥ వర్షాతపహిమానాం చ పరిత్రాణాని కుర్వతే। చేల

---

పాఠే బ్రహ్మణోఽప్యవమన్తా॥౭॥ సర్వే దేవాదయోఽపి అభినన్దతి విప్రత్వమభిలష్య
న్తి॥౮॥ శ్రోత్రియః అధీతవేదః. ఏతత్ మనుష్యత్వాదిత్రయమ్. దోషాత్ మా
ర్త్యాత్॥౯॥ సాభిమానాః పరోపకారధనం లబ్ధమిత్యభిమాన ఏవ ధనలాభః. న ధనవ
న్తః కస్యాపి ధనేన సంబన్ధోఽస్తి. మా గృధః కస్యస్విద్ధనమితి శ్రుతేః. గృధః కర్ధలో
భం మా కార్షీః. [illegible] సన్తోషణీయం రూపం త్వం స్వస్యాభిమన్యసే మరిష్యామీ
తి నిర్బన్ధేన నాశయసే ఇతి. యదివా ఏనమభిమన్యస్వ [illegible] ఇత్యభి[illegible]
[illegible] సార్థత్వ[illegible]నాత్. యన్నాభిమన్యసే ఇతి పాఠః స్పష్టార్థః॥౧౦॥
౧౧॥౧౨॥ నకషామ న నాశయామః॥౧౩॥ నికషన్తి కణ్డూయనేన॥౧౪॥౧౫॥ అధిష్ఠా

---

ఆరూఢస్య మ్ ఆత్మత్యాగం కుర్వన్తమ్. అకేతనమితి, [illegible]మితి చ పాఠః
॥౭॥౮॥౯॥ ఆభి అభిమన్యేత మనసా అభిమానః ప్రాప్తేత్యర్థః. సర్వే ఉపిలా
భా[illegible] సహితా ఏవేతి శ్రుతిః సత్యవతీ యథార్థా. సత్యేతి వేదశ్రుతి
రిత్యపి పాఠః. ఏషా శ్రుతిస్సత్యవతీ [illegible] సత్యేత్యర్థః. యద్యప్యాత్మసంతోషణీయ
రూపోఽపి [illegible] లోభాత్ [illegible] అభిమన్యసే. ధన
మపేక్షసే ఇత్యర్థః. సర్వే లాభాస్సాభిమానా ఇతి పాఠే సర్వే జనా ఇత్యర్థః॥
౧౦॥౧౧॥౧౨॥ బ్రహ్మన్నితి, విప్రేతి చ పాఠద్వయమేకార్థమ్. బ్రహ్మవిప్రేత్యర్థ
ః. కీటకాన్ దంశాదీన్. కణ్టకమిత్యపి పాఠః. [illegible] నకషామ
॥౧౩॥ దేవదత్తావితి, విన్యస్తే చేతి చ పాఠః. దేవదత్తా [illegible]
[illegible] ఇతి
[illegible] ఉత్కషన్తి [illegible] నికషన్తి చేత్యపి పాఠః॥౧౪॥ పరిత్రా
ణాని నివారణానీత్యర్థః. చేలం వస్త్రమ్. సుఖం, సుఖకరమన్నపానమ్. సు

ప్రసన్నం సుఖం శయ్యాం నివాతం చోపభుఞ్జతే ॥౧౫॥ అధిష్ఠాయ చ గాం లోకే భుఞ్జతే వాహయన్తి చ। ఉపాయైర్బహుభిశ్చైవ వశ్యానాత్మని కుర్వతే॥౧౬॥ యే ఖల్వజిహ్వాః కృపణా అల్పప్రాణా అపాణయః। సహన్తే తాని దుఃఖాని దిష్ట్యా త్వం న తథా మునే॥౧౭॥ దిష్ట్యా త్వం న సృగాలో వా న క్రిమిర్న చ మూషికః। న సర్పో న చ మణ్డూకో న చాన్యః పాపయోనిజః॥౧౮॥ ఏతావతాపి లాభేన తోష్టుమర్హసి కాశ్యప। కిం పునర్యోఽసి సర్వేషాం భూతానాం బ్రాహ్మణోత్తమః॥౧౯॥ ఇమే మాం ఖాదన్తి క్రిమయస్తేషాముద్ధరణాయ వై। నాస్తి శక్తిరపాణిత్వాత్పశ్యావస్థామిమాం మమ॥౨౦॥ అకార్యమితి చైవేహ నాత్మానం సంత్యజామ్యహమ్। నాతః పాపీయసీం యోనిం పతేయమధమామితి॥౨౧॥ మధ్యే వై పాపయోనీనాం సార్గాలీ యామహం గతః। పాపీయస్యో బహుతరా ఇతోఽన్యాః పాపయోనయః॥౨౨॥ సన్తి కేచిత్ సుఖతరాః సన్త్యన్యే భృశదుఃఖితాః। నైకాన్తసుఖమేవం హి క్వచిత్పశ్యామి కస్యచిత్॥౨౩॥ మనుష్యా హ్యాఢ్యతాం ప్రాప్య రాజ్యమిచ్ఛన్త్యనన్తరమ్। రాజ్యాద్దేవత్వమిచ్ఛన్తి దేవత్వాదిన్ద్రతామపి॥౨౪॥ భవేస్త్వం యద్యపి త్వా

---

యేఽధిష్ఠాయ- గాం పృథివీం బలీవర్దాదీం వా- ఆత్మన్యాత్మభోగనిమిత్తమ్॥౧౬॥ అల్పప్రాణాః అల్పబలాః॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥ అదన్తి భక్షన్తి॥౨౦॥ అకార్యమితి। ఆత్మత్యాగస్య పాపహేతుత్వాత్ అతోఽపి నికృష్టాం యోనిం ప్రాప్స్యామీతి భావః॥౨౧॥ మధ్యస్థితామ్- ఇతోఽన్యా అతినీచా ఇత్యర్థః॥౨౨॥ ఏకే దేవాదయః- అన్యే పశ్వాదయః- ఏకాన్తమత్యన్తం సుఖం కస్యాపి నాస్తి- తృష్ణాయా నిరవధిత్వాత్॥౨౩॥ తదేవాహ॥ మనుష్యా ఇత్యాదినా॥

---

సుఖమితి క్రియావిశేషణం వా- నివాతం స్థానం నిర్వాతమ్- ఉపభుఞ్జతే అనుభవన్తి॥౧౫॥ గాం భూమిమ్- ఆత్మని వశయే॥౧౬॥ అజిహ్వాః- వాగ్రహితా ఇత్యర్థః- అల్పప్రాణాః స్వల్పక్రియా అపర్యాప్తప్రాణాః- స్వల్పబలా వా- అపాణయః- నఖత్రిభిర్వర్జితాః॥౧౭॥ సృగాలో వై సృగాలోఽసీత్యపి పాఠః॥౧౮॥ యోనిజానాం సర్వేషామిత్యపి పాఠః॥౧౯॥ ఇమే మాం క్రిమయోఽదన్తి పాఠే అదన్తి ఖాదన్తి॥౨౦॥ ఆత్మానమ్- శరీరమ్- చైవేమమిత్యపి పాఠః- పతేయమధమామితి ఇత్యపి పాఠః॥౨౧॥ పాపయోనీనాం మధ్యే యాం యోనిమహం గతవాన్ యోనిం సార్గాలీం సృగాలత్వం బంధనవై- అన్యాః పాపయోనయ ఇతోఽపి బహుతరాః పాపీయస్యః- ఇతోఽన్యా ఇత్యతోఽన్యా ఇత్యపి పాఠః॥౨౨॥ జాత్యైవైకే సుఖతరా ఇత్యపి పాఠః॥౨౩॥౨౪॥ యద్యప్యత్యాఢ్యో భవేరితి సంబంధః నాయాంలి

ఽహం న రాజా న చ దైవతమ్। దేవత్వం ప్రాప్య చేన్ద్రత్వం నైవ తుష్యేస్తథా సతి॥౨౫॥ న తృప్తిః ప్రియలాభేన తృష్ణా నాద్భిః ప్రశామ్యతి। సంప్రజ్వలతి సా భూయః సమిద్భిరివ పావకః॥౨౬॥ అస్త్యేవ త్వయి శోకో వై హర్షశ్చాస్తి తథా త్వయి। సుఖదుఃఖే తథా చోభే తత్ర కా పరిదేవనా॥౨౭॥ పరిచ్ఛిన్ధ్యేవ కామానాం సర్వేషాం చైవ కర్మణామ్। మూలం బుద్ధీన్ద్రియగ్రామం శకున్తానివ పఞ్జరే॥౨౮॥ న ద్వితీయస్య శిరసశ్ఛేదనం జాతు విద్యతే। న చ పాణేస్తృతీయస్య యన్నాస్తి న తతో భయమ్॥౨౯॥ న ఖల్వప్యరసజ్ఞస్య కామః క్వచన జాయతే। సంస్పర్శాద్దర్శనాద్వాపి శ్రవణాద్వాపి జాయతే॥౩౦॥ న త్వం స్మరసి వారు

---

॥౨౪॥ త్వయాఽశోచ్యమానాత్వా బ్రాహ్మణత్వాత్ న రాజాఽభవః నాపి దైవతమ్ యదా దా తిత్వే తథాపి న తుష్యేః రతిరాజ్యమ్ గచ్ఛేరద్వైత... ఇతి పాఠే రాజాఽపి ... ఖసీతి సంబన్ధః॥౨౫॥౨౬॥ అస్తీతి॥ శోకాదికం త్వయ్యేవాస్తి అతః స్వగతైనైవ ... శోకం ... పరిదేవనేత్యర్థః॥౨౭॥ హర్షాదీ... కారణానా॥ పరీతి॥ కామాదీనాం మూలం బుద్ధీన్ద్రియగ్రామం, పఞ్జరే శకున్తానివ ... పఞ్జరే పరిచ్ఛిన్ధ్యాసేతి ... నాస్తీత్యుత్తరేణ సంబన్ధః॥౨౮॥ తయా ... ద్వైతాదర్శనాత్ ద్వైతాభావాద్వ ... ద్వైతాభావే ... ముఖే నాహ॥ నేతి॥ యదా ద్వితీయస్య శిరసః తృతీయస్య పాణేర్వా స్వరూపేణ భావా ... దా ఛేదనం నాస్తి, తజ్జం దుఃఖం చ నాస్తి, తస్మాన్న బిభేమీతి ద్వైతాభావ ... దుఃఖప్రతీతిస్తు ... ఇతి నక ... ॥౨౯॥ నను ... శీతోష్ణాదిభయం ... భయం నాస్తీతి ... నేతి॥ స్పర్శసుఖాభిజ్ఞస్యైవానుభూతే విషయే కామో జాయతే బుద్ధ్యాది నిరోధే ... విషయే కామో న జాయతే ... బుద్ధ్యాది కృతం శీతోష్ణాద్యపి తన్నిరోధనాస్త్యేవేత్యర్థః॥౩౦॥ అరసజ్ఞస్య కామో న జాయత ఇత్యత్ర దృష్టాన్త ... ॥నేతి॥ వారుణ్యాం ... ఖ్య

---

త్ తథాపి న రాజాఽభవసి న చ దైవతం భవసి దేవత్వం రాజత్వస్య ... తతః క్రమేణ రాజత్వం దేవత్వమిన్ద్రత్వం ప్రాప్య ... తథా సత్యపి నైవ తుష్యేః ... భవసీతి భావః॥౨౫॥ ప్రియస్య ఇష్టస్య లాభేన ధనలాభేనేతి పాఠే ... లాభేనేత్యర్థః లాభేనేత్యపి పాఠః సా తృష్ణా॥౨౬॥ ౨౭॥ సర్వేషాం కామానాం కర్మణాం చ మూలం బుద్ధీన్ద్రియ ... పరిచ్ఛిన్ధి నియచ్ఛ ... పరిచ్ఛిన్ధ్యేవేతి పాఠే ... ఇతి శేషః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ అరసజ్ఞస్య కామో న జాయతే రసజ్ఞాన సాధనాని సంస్పర్శాదీని ॥౩౦॥ వారుణీ

ణ్యా లబ్ధ్వాకారాణాంచ పక్షిణామ్। తాభ్యాంచాభ్యధికో భక్ష్యో న కశ్చిద్విద్యతే క్వచిత్॥౩౧॥ యాని చాన్యాని భూతేషు భక్ష్యభోజ్యాని కాశ్యప। యేషామభుక్తపూర్వం తే తేషామస్మృతిరేవ తే॥౩౨॥ అప్రాశనమసంస్పర్శ మసందర్శనమేవచ। పురుషస్యైష నియమో మన్యే శ్రేయో న సంశయః॥౩౩॥ పాణిమన్తో ధనవన్తో బలవన్తో న సంశయః। మనుష్యా మానుషైరేవ దాసత్వముపపాదితాః॥౩౪॥ వధబన్ధపరిక్లేశైః క్లిశ్యన్తేచ పునః పునః। తే ఖల్వపి నహన్తేచ రుదన్తి చ హసన్తి చ॥౩౫॥ అపరే బాహుబలినః కృతవిద్యా మనస్వినః। జుగుప్సితాం సుకృపణాం పాపాం వృత్తిముపాసతే ఉత్సహన్తేచ తే వృత్తిమన్యాముపసేవితుమ్॥౩౬॥ స్వకర్మణా తు నియతం భవితవ్యం హి తత్తథా॥౩౭॥ న పుల్కసో న చణ్డాల ఆత్మానం త్యక్తుమిచ్ఛతి। అసంతుష్ట

---

ఇక్షూణాం జాత్యాదికర్మణి షష్ఠీ- త్వం న స్మరసి- బ్రాహ్మణత్వేన లబ్ధ ద్విజత్వాభావాత్- భక్ష్యేషు స్వేషు విషయేషు భక్ష్యమన్యో నవిద్యతే- తథాపి త్వం తత్స్వాదం న స్మరసి॥౩౧॥ కస్యచిదాక్షేపాదేః- యేషాం యాన్యభుక్తపూర్వాణి- తేష్వయం॥౩౨॥ ఉపసంహరతి- అప్రాశనం ప్రాశనాది వర్జనం నియమ ఏవ పురుషస్య శ్రేయః॥ ౩౩॥ దైవాధీనత్వాత్ సుఖాదేర్న త్వయా శోకః కర్తవ్య ఇత్యాహ॥ పాణిమన్త ఇత్యాదినా॥ దాసత్వం వధబన్ధనాదికం హీన వృత్తిః స్వత్యపి సాముర్థ్యేతదత్యాగః చాణ్డాలాది నీచాస్వపి త్యక్తమనిష్టమపి దైవబలాత్కారా దేవ ప్రాణినాం ప్రవృత్తి రితి శ్లోకచతుష్టయతాత్పర్యార్థః॥౩౭॥ తదభ్యుత్తరా పేక్షయా దైవమనుకూలం మనస్యాధాయ

సురాలబ్ధాకారాః పక్షివిశేషాః- తథయం బ్రాహ్మణస్యనిషిద్ధమ్- కథఞ్చనాయమిత్యపి పాఠః- మాం స్మరతీతి కర్మణి షష్ఠీ పక్షిత్వవిశిష్టయా అధికభక్షకయోః కాంక్షణీయమా త్రేణపక్ష్మీ॥౩౧॥ అభుక్తపూర్వమ్- పూర్వం భోజనాభావ ఇత్యర్థః- యేషాం విషయే పూర్వం తత్ భోజనాభావః తాదృశాని యాన్యన్యాని భక్ష్యజాతాని తేషామస్మృతిరేవ తే ఇత్యన్వయః- కాశ్యపేత్యత్ర కస్యచిదిత్యపి పాఠః- భక్ష్య భోజ్యానీతి పాఠే, భవిష్యత్ భక్ష్యత్వం భక్ష్యమ్, అన్యద్భోజ్యమితి వివేకః॥౩౨॥ అసంస్పర్శనం స్పర్శాభావః- అదర్శనాభావః- ఇతి లోకే ఆలంబనియమ ఏవ శ్రేయోహేతురిత్యర్థః॥౩౩॥ పాణిమన్తః ప్రాశనాద్యర్థం దాసత్వాది కర్తవ్యమిత్యాహ॥ పాణిమన్త ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥౩౪॥ కదాచిత్ క్లేశితా అపి న హసన్తీత్యర్థః- పునరుదన్తి హసన్తి చ॥౩౫॥ జుగుప్సితాః అన్తః కరణహీనాశ్చ- జుగుప్సితాం సుకృపణామిత్యపి పాఠః- పాపామ్ పాపకరీమ్- ఉత్సహన్త ఇతి బహువచనమ్- ఇదం స్వకీయవృత్తి విషయమ్- అన్యాం నియతత్వేన స్వవృత్తి రుపసేవితే॥౩౬॥ తచ్చ పూర్వకర్మాధీనమితి మత్వా నాశో చనీయాః॥ స్వకర్మణేతి॥౩౭॥ పుల్కసశ్చణ్డాలవిశేషః- మాయామ్ ప్రి

ష్వయాయోన్యా మాయాంపశ్య త్వమీదృశీమ్॥౩౮॥ దృష్ట్వాకుబేర
పత్తుహతాన్ మనుష్యానామయావినః। సంతోషణీయరూపశ్చ ల
బ్ధలాభోఽసికాశ్యప॥౩౯॥ యదిబ్రాహ్మణదేహస్తే నిరాతఙ్కోఽనిరామ
యః। అజ్ఞానిచ సమగ్రాణి నచ లోకేషు ధిక్కృతః। నకేనచి
త్ప్రివాదేన సత్యేనేవాపహారిణా। ధర్మాయోత్తిష్ఠ విప్రర్షే నా
త్మానం త్యక్తుమర్హసి॥౪౧॥ యదిబ్రహ్మన్ శృణోష్యే తచ్ఛ్రద్దధా
సిదమేవచ। సుఖం ఫలమవాప్స్యసి వేదోక్తస్యచ కర్మణః॥౪౨॥
స్వాధ్యాయమగ్నిసంస్కారమప్రమత్తోఽనుపాలయ। సత్యం దమంచ దానంచ
స్పర్ధిష్ఠా మాచ కేనచిత్ ॥౪౩॥ యెవాప్యధ్యయనంప్రాప్తాః ప్రాప్తా
యజనయాజనమ్। కథం తే తాత శోచేయు ధ్యాయేయుర్వాప్యశోభ
నమ్। ఇచ్ఛన్తస్తే విహారాయ సుసుఖం మహదాప్నుయుః॥౪౪॥ ఉపా
యాతాస్సునక్షత్రే సుతిథౌ సుముహూర్తజాః। యజ్ఞదాన ప్రజే

---

జా॥ దృష్ట్వేతి॥ కుబేర ... పత్తుహతాన్ ఆధార్త్వే వాతాదినా
నష్టాన్-ఆమయావినో రోగార్తాన్- అధికదుఃఖాన్ అన్యాన్ దృష్ట్వాస్వ
యమాత్మానం సుఖినం మన్యస్వేత్యర్థః॥౩౯॥౪౦॥ ప్రివాదేనకలహేన అపహారిణా పా
ఖండకరేణ॥౪౧॥ ముఖ్యం వివేకం చిత్తశుద్ధిం వా॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥ విహారాయస్వా
ర్థేన యజ్ఞాదినావిహర్తుమ్ సునక్షత్రే పుష్యాదౌ- సార్ధశ్లోకః॥౪౫॥ ౧ఆను

---

కృతిమ్॥౩౮॥ కుబేర కుత్సితకరపరిష్టాన్- నిరస్యఙ్గానితి కేచిత్- పత్తుహతాన్-
పత్తుహతాఖ్యవాతరోగ విశిష్టాన్- ఆమయో రోగ ఏషాం సన్తీత్యామయావినః- ఆ
మయస్యైవ సంఖ్యానం దీర్ఘశ్చేతి ఏనిః- ఏతాదృశాన్ దృష్ట్వాస్థితైర్జనైస్త్వం
తోషణీయరూపః- అతో లబ్ధలాభోఽసి- సుఖం పూర్ణం స్వస్యేయాయోన్యేతి పాఠా
న్తరమ్॥౩౯॥ నిరాతఙ్కః నిర్భయః- సత్యేనేవస్థితేన-అసత్యేనేత్యర్థః అపహారిణా
అపవాదకేన నదూషిత ఇతిశేషః- ధర్మాయ ధర్మార్థమ్- శరీర
త్యాగత్వధర్మో భవతీతిభావః॥౪౧॥ ఏతన్మేవచః- వేదోక్తస్య కర్మణస్సుఖం
సుఖరూపం ఫలమవాప్స్యసి- వేదోక్తస్యైవ ధర్మస్యఫలం ముఖ్యమవాప్స్యసి
త్యపిపాఠః॥౪౨॥ అగ్నిసంస్కార మగ్నిహోత్రాదికమ్- అగ్నిసంస్కారమిత్యపి
పాఠః- మాస్పర్ధిష్ఠాస్స్పర్ధాం మాకార్షీః॥౪౩॥ యేకేచనస్వాధ్యయ
మాపురితి యేకేచనస్వాధ్యాయిన ఇత్యపి పాఠః- తాతపూజ్యం- కథం శోచేయుః
కిం నానుశోచేయురితిచ పాఠః- ఇచ్ఛన్తేదవిహారాయేతిపాఠే అత్రైవ...
... పృథులంసు సుఖంశోభనం సుఖమ్- సుఖంమహదాప్నుయురితిపా
ఠః॥౪౪॥ ఉపాయాతా ఆగతాః- జాతా ఇతి యావత్- ఉపజాతా ఇత్య

హోయాం యత స్తేశక్తిపూర్వకమ్॥౪౫॥ నత్వత్రిలోకేషు సురేష్వన్యేషు స్థితౌ దుష్కృతహతాత్మజాః। సంపతన్త్యశుభాం యోనిం యజ్ఞప్రసవవర్జితాః॥౪౬॥ అహమాసం పణ్డితకో హైతుకో వేదనిన్దకః। ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యామనురక్తో నిరర్థికామ్। హేతువాదప్రవదితా వక్తా సంసత్సు హేతుమత్॥ ఆక్రోష్టాహం ద్విజాతీనాం బ్రహ్మాజ్ఞాయేత్వై ద్విజాః। నాస్తికస్సర్వశఙ్కీ చ మూర్ఖః పణ్డితమానికః॥౪౮॥ తస్యేయం ఫలనిర్వృత్తిస్సృగాలత్వం మమ ద్విజ॥౪౯॥ అపి జాతు తథా తత్స్యాదహోరాత్రశతైరపి। యదహం మానుషీం యోనిం సృగాలః ప్రాప్నుయాం పునః॥౫౦॥ సంతుష్టశ్చాప్రమత్తశ్చ యజ్ఞదానత

శేషు మూలాశ్రేష్ఠదమ॥౪౬॥ పణ్డితకః కుత్సితః పణ్డితః హైతుకః అనారబ్ధప్రవృత్త్యాదిత్యాది హేతుభిరాశాదరపనిత్య వ్యాఘదపరః వేదనిన్దకః అతోఽన్య దార్థ్యమితిత నిత్యత్వ ప్రతిపాదకస్య వేదవ్యాప్రామాణ్యకర్తా ఈక్షా ప్రత్యక్షమ్ తామనువృత్తా ఈక్షా అన్వీక్షా ధూమాదదర్శనేన వహ్న్యాద్యనుమానమిత్యన్వీక్షా సాధిమాన్వీక్షికీం తర్కవిద్యాం కణభక్షాక్షచరణాదిప్రణీతం శాస్త్రం నిరర్థకాం పురుషార్థచతుష్టయశూన్యామ్ శ్రుత్యేకగమ్యస్య తత్త్వస్యాగ్రహణాన్న్యాయమాను పరాయిగిణీ॥౪౭॥ ప్రవదితా ప్రకర్షేణ వదితా శ్రుతేరనుమానాద విరోధే నైవ ప్రామాణ్యం తస్యాఙ్గీకార్యమితి వదితా సనునాస్తి [illegible] వృత్త్యపవృత్తుం యుక్తమ్ యుక్తిబలేనైవ వేదాప్రామాణ్యవాదినాం తేషాం నిరసనీయత్వాదతి నాయం దోష ఇత్యర్థః॥ సంసత్సు జనాధీనేషు సాధుష్వపి హేతుమదేవ వక్తా నశ్రుతిమత్ ఆక్రోష్టా పరుషవాక్ అభివక్తా అతిప్రత్యక్షవక్తా బ్రహ్మవాక్యేషు వేదవాక్యేషు విచార్యమాణేషు॥ ౪౭॥ నాస్తికః వేదప్రామాణ్యనిన్దకః సర్వశఙ్కీ స్వర్గాదృష్టాద సద్భావేపి శఙ్కా స్వభావవాదేన అదృష్టవాదేన వా కథిత ఆత్మప్రత్యయమాణో నవస్తిత ఇత్యర్థః మూర్ఖత్వాదన్యవేదమార్గప్రవర్తయాన్స్థ [illegible] త్వమితి భావః॥౪౮॥ మమతుపాత్ర అత్యన్తం ప్రార్థ్యమిత్యాహ॥ అపీతి॥ అతిహీనయోనిత్వాత్ ముక్త ఇతి శేషః॥౫౦॥౫౧॥౫౨॥

[illegible] ప్రజార్థా ఈశ్వా ప్రజేశా గాఙ్గా స్వేమిత్యర్థః॥౪౫॥ అశుభాం యోనిమ్ చ [illegible] లాదయోనిమ్ ప్రసవోఽభ్యనుజ్ఞానమ్ యజ్ఞాధికారరహితా ఇత్యర్థః॥౪౬॥ పణ్డితకః కుత్సితః పణ్డితః యుక్తిబలేన సర్వత్ర సంశయ కరీ హైతుకః తర్కవాద్యమితి వైశేషికాదసాధారణ ఆన్వీక్షికీం న్యాయశాస్త్రం [illegible] నిష్ప్రయోజనం [illegible] అనురక్తః వాదవినియోజనం వినా జల్పవితణ్డాయాం రతః ఇత్యర్థః హేతువాదప్రవదితా వక్తా సంసత్సు హేతుమదిత్యైహైతుక ఇత్యస్య వివరణమ్ హేతువాదానామేవ వదితా హేతుమదేవ వక్తా [illegible] ద్విజాః బ్రహ్మజ్ఞః తేషాం ద్విజాతీనామాక్రోష్టా అభివక్తా సర్వశఙ్కీ సర్వశయ [illegible] పణ్డితమానీ పణ్డితమానిత్వం [illegible] కుత్సితః॥౪౭॥౪౮॥ ప్రా

పౌరతః। జ్ఞేయజ్ఞాతాఖవేయం వై వజ్యేవర్ణయితా తథా॥౨౧॥ భీష్మః॥ తతస్స మునిరుత్థాయ కాశ్యపస్తమువాచ హ। అహో బతాసి కుశలో బుద్ధిమాంశ్చేతి విస్మితః॥౨౨॥ సమవేక్ష్య చ తం విప్రో జ్ఞానదీర్ఘేణ చక్షుషా। దదర్శ చైనం దేవానాం దేవమిన్ద్రం శతక్రతుమ్॥౨౩॥ తతస్సంపూజయామాస కాశ్యపో హరివాహనమ్। అనుజ్ఞాతశ్చ తేనాథ ప్రవివేశ స్వమాశ్రమమ్॥౨౪॥

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
సృగాలకాశ్యపసంవాదో నామవింశోఽధ్యాయః.
ఆదితస్త్రినవత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః

యుధిష్ఠిరః॥ యద్యస్తి దత్తమిష్టం వా తపస్తప్తం తథైవ చ। గురూణామపి శుశ్రూషా తన్మే బ్రూహి పితామహ॥౧॥ భీష్మః॥ ఆత్మనానర్థయు

---

క్తమవేక్ష్య చేతి॥ దివ్యజ్ఞానవతాం కాశ్యపాదీనామపి దేహాభిమానావేశాద్ విత్తశీబుద్ధిర్భవతి కిముత ప్రాకృతానామితి, దేహావేశోఽనర్థ ఇతి భావః- యథోక్తం దేహావేశాత్ప్రవృత్తి॥౨౩॥ హరివాహనమిన్ద్రమ్॥౨౪॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే సప్తమోఽధ్యాయః-

అజగరవ్రతలాభే ప్రత్యక్షదేహావేశనివృత్తిద్వారేణ హేతురిత్యుక్తమ్- తత్రైవ ప్రజ్ఞాబుద్ధః పరితాపవిశేషః- సచ క్షీరదధివత్స్వభావాదేవ కాలక్రమేణ నిష్పత్తిరితి తత్ప్రాకర్త్యేయర్థ్యం మన్వానశ్శఙ్కతే॥ యదీతి॥ శరణాగత సంత్రాణం భూతానామవ్యహింసనమ్। బహిర్వేదిచ యద్దానం తద్దత్తమిత్యభిధీయతే- అగ్నిహోత్రం తపస్సత్యం వేదానాంచానుశాసనమ్। ఆతిథ్యం వైశ్వదేవంచ ఇష్టమిత్యభిధీయతే। తత్తేష్టైగృహస్థస్యధర్మః- తపో వానప్రస్థస్య- గురుశుశ్రూషణం బ్రహ్మచారిణః- యది దత్తాదికం శుభాదృష్టోత్పాదనద్వారా కాలాన్తరీయప్రజ్ఞాహేతుర్భవతి- తర్హి మెమ [illegible] ప్రయాసేనేతి బ్రూహి- నో చేత్స్వభావ ఏవ శరణం మేత్యర్థః॥౧॥

[illegible] ఇత్యపి పాఠః॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥ జ్ఞానదీర్ఘేణ చక్షుషా- యోగదృష్ట్యా॥ శతక్రతుమిత్యత్ర శచీపతిమిత్యపి పాఠః॥౨౩॥ హరివాహనం కపిలవర్ణాశ్వయుక్తమిన్ద్రమ్॥౨౪॥ ఇతి వ్యాసభావదీపే మోక్షధర్మే ఏకవింశోఽధ్యాయః.

దత్తాదికం కర్మ అస్తి యది ఫలోత్పాదనే నాస్తి వర్త తే యది తత్సుకర్మఫలం మే బ్రూహి. దత్తం దానమ్- ఇష్టం యజ్ఞః॥౧॥ అనర్థ- పూర్వపాప

---

నమ్మహాద్విజుని పాలికివచ్చి, ప్రజ్ఞాసంపాదకంబగు సంవాదంబునం జిత్తప్రసాదంబు గావించె వనివిందు, మెల్లభంగులఁ బ్రజ్ఞయుత్తమాధికారంబని నృపధర్మతనయుండు॥౨౯॥ క॥ నరవర, దానము దపమును గురుశుశ్రూషయును యజ్ఞకోటియు వెలై। పరిణ [illegible]

త్త్వేనహా పెనివిశతే పునః। స్వకర్మఫలమంకృత్వా దుఃఖే మహతి ధార్యతే॥ ౨॥ దుర్భిక్షాద్దేవ దుర్భిక్షం క్లేశాత్ క్లేశం భయాద్భయమ్। మృతే భ్యః ప్రమృతం యాన్తి దరిద్రాః పాపకారిణః॥ ౩॥ ఉత్సవాదుత్సవం యాన్తి స్వర్గాత్స్వర్గం సుఖాత్సుఖమ్। శ్రద్దధానాశ్చ దాన్తాశ్చ ధనాఢ్యాశ్శుభకారిణః॥ ౪॥ వ్యాళకుఞ్జర దుర్గేషు సర్పచోరభయేషు

---

వ్యథావవాదేన సర్వేషాం ధార్మికానాముత్పత్త్యాదౌ ఏకరూపైవ సామగ్రీ- తథా చ తాసాం స్వదీర్ఘసాధ్యసాధు సుఖదుఃఖాది వైచిత్ర్యం జగతి దృశ్యమానం నోపపద్యతే- అతస్తత్రావశ్యం కర్మజన్యమదృష్టం కారణమభ్యుపేయమితి మత్వా పుణ్యా వైచిత్ర్యేణ కర్మణాం విపాకః పాపేన, బుద్ధిః కర్మానుసారిణీతి శ్రుతిస్మృతిసిద్ధం కర్మణాః శుభాశుభత్వే జ్ఞానహేతుత్వమాహ॥ ఆత్మనేతి॥ ఆత్మనా బుద్ధ్యా- అనర్థః కామక్రోధాదిః- తద్యుక్తేన- కృచ్ఛ్రే దుఃఖే నరకాదౌ విధీయతే భోక్తుమధిక్రియతే॥ ౨॥ మృతేభ్యః మరణేభ్యః- ప్రమృతం మరణాన్తరమ్- అవిలమ్బేన పునః పునర్మ్రియన్త ఇత్యర్థః- అత్రైతయోః శ్లోకయోః కర్మణశ్చ నతానివానిత్యదారిద్ర్యస్య దావర్తినీతి శ్రుతేః॥ ౩॥ ౪॥

---

సుఖరూపం దుఃఖమ్- తద్యుక్తేన, సో నభవః పూర్వకర్మ ఫలమిత్య జానతా, తన్నివారణార్థం దుర్వ్యాపారాన్తర కరణేన సో నివిశతే ప్రవర్తతే-అతః కలుషం పాపాత్మకం స్వకర్మకృత్వా పునర్మహతి దుఃఖే ధార్యతే స్థాప్యతే॥ ౨॥ పూర్వజన్మపాపకానాం తదరిద్రాణ్యప్యహో, దుర్భిక్షాదీన్ లబ్ధవన్తో ఽపి తస్య కర్మఫలత్వమజానానాః పునర్దుర్భిక్షాద్యాపాదకాన్యేవ కర్మాణి కుర్వన్తి తే మర్భిక్షాదిభ్యో దుర్భిక్షాదికం ప్రాప్నువన్తి- మృతేభ్యో యాతితేభ్యో ఽతిశయేభ్యో వా మృత్యుమలభమానాః ప్రమృతం కృషివ్యాపారం కుర్వన్తి ప్రాప్నువన్తి - అగ్రథగవామరణః- మృతం తు యాచితం ప్రమృతం కర్షణం స్మృతమితి॥ ౩॥ ౪॥ నాస్తికాః తత్తత్స్థాదీనాం ఫలం నాస్తీతి మన్వానాః వ్యాళైః శ్వాపదైః- వ్యాళో దుష్టగజే సర్పే శ్వాపదే పుమానితి వైజయన్తీ- కుఞ్జరైః గజైశ్చ దుర్గేషు దుర్గమేషు సర్పాణాం చోరాణాంచ భయం యేషు తథాభూతేషు మార్గేషు హస్తావాపేన హస్త

---

త్తేఱఁగు, తెల్లముగవినవలతుర॥ ౭౦॥ వ॥ అనుటయు, దేవవ్రతుం డన్నరపుదేవోత్తమున కిట్లను, మేలను సంధింప మేలు, నట్లకీడునునను స్యూతంబయి తొడరు, వాకణీంపుము॥ ౭౧॥ క॥ కలవు పయిఁగలవు పొరయుచు,। వెలవుపయిన్ వెలవు దోఁప, విడువని యిడుమం। దొలఁగమిపైఁబురుషుఁడిడుమఁ। దొలఁగమిఁ జేడ్పడుచు, నడచు దుష్కర్మములన్॥ ౭౨॥ వ॥ అనిమఱియును ॥ ౭౩॥ గీ॥ ఉత్సవంబుమీఁదనుత్సవం బందుచు,। సుఖముమీఁదసుఖముచొచ్చిలంగ, పుణ్యపదముమీఁదఁబుణ్యపదంబున। కరుగు, నరుఁడు సుకృతి

చ। హస్తావాపేన గచ్ఛన్తి నాస్తికాః కిమతః పరమ్॥౫॥ ప్రియదేవాతి
థేయాశ్చ వదాన్యాః ప్రియసాధవః। క్షేమ్యమాత్మవతాం మార్గమా
స్థితా హస్తదక్షిణమ్॥౬॥ పులాకా ఇవ ధాన్యేషు పుత్తికా ఇవ పక్షిషు। తద్వి
ధాస్తే మనుష్యేషు యేషాం ధర్మో న కారణమ్॥౭॥ సుశీఘ్రమభిధావ
న్తం విధానమనుధావతి। శేతే సహ శయానేన యేన యేన యథా కృతమ్॥౮॥
ఉపతిష్ఠతి తిష్ఠన్తం గచ్ఛన్తమనుగచ్ఛతి। కరోతి కుర్వతః కర్మ ఛాయేవానువి

---

హస్తావాపో వ్యతే అస్మిన్నితి హస్తావాపో హస్తనిగడః- తేన నిగడితా స్సన్తో నాస్తికాః, రా
ష్ట్రాద్దూరీకృతాః, వ్యాలాదియుక్తేషు వనేషు గచ్ఛన్తి- నిగడితహస్తత్వాచ్చ వ్యాలాదీన్
వారయితుమశక్తా అత్యన్తముద్వేగం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః- వ్యాలో దుష్టగజః॥౫॥ అతి
థేయం అతిథిహితమిష్టాన్నదానాది- ఆత్మవతాం జితచిత్తానాం యోగినాం మార్గం
దేవయానమ్- హస్తదక్షిణం హస్తే దక్షిణేన తత్పూర్వేణ వా నానాదినా కర్మణా దక్షిణ
మనుకూలమ్॥౬॥ పులాకాః గర్భేష్వేవ శుష్కనిర్ధనస్తుష్టబీజభావాః- పులాతిధాన్యమితి
యావత్- పుత్తికాః మశకాః- కారణం సుఖాదిహేతుః॥౭॥ ఉద్ధవప్రజ్ఞాహేతురపి ధ
ర్మ ఏవ చేత్తత్ప్రాప్తిరపి పూర్వకర్మాయత్తేతి కిం పురుషకారేణేత్యాశఙ్క్యాహ॥
సుశీఘ్రమితి॥ విధానం ప్రాక్కర్మ- ధావన్తం యతమానమనుధావతి ఫలప్రదానే
నానుసరతి- అన్వయముక్త్వా వ్యతిరేకమాహ॥ శేత ఇతి॥ యేన యేన యథా కృతం
తం ప్రతి తథా ప్రాక్కర్మ ఫలదమఫలదం చ భవతి॥౮॥ కర్మ ప్రాచీనం ఛాయేవానువిధ

---

సంకోచేన గచ్ఛన్తి- వ్యాళాది సంకులేషు మార్గేషు (ఆయుధగ్రహణాది హస్త
వ్యాపార మనాదృత్య గచ్ఛన్తి) తుల్యా నాస్తికా ఇత్యర్థః- కిమతః పరం వక్తవ్యమ
స్తి॥౫॥ అతిథేయా అతిథిము సాధవోన్నపానాదయః- పథ్యతిథివసతిస్వపతేర్ఢఞ్-
దేవా అతిథేయాశ్చ ప్రియా యేషాం తే- వదాన్యా ఉదారాః- సాధవస్సజ్జనాః ప్రి
యా యేషాం తే- ఏవం భూతా ఆస్తికాః క్షేమం సాధుం క్షేమ్యం శుభకరం హస్తేన దక్షి
ణం సరలం మార్గమాస్థితా అవలమ్బితవన్తః॥౬॥ వ్యాక్ప్రులా
కస్తుచ్ఛధాన్య ఇత్యమరః- పుత్తికాః మత్త్కికాఖ్యా మధుమక్షికావిశేషః- పుత్తి
కా సమాఖ్యాయైత కుత్సితపక్షిత్వమవగమ్యత ఇతి బోధ్యమ్- కారణం ప్రయోజన
మ్॥౭॥ యేన యేన యథా కృతం తద్విధానం కర్మ తత్ప్రయాణః॥౮॥ కార్యం కుర్వతః-

---

యైన నధిప॥౧౪॥ క॥ పులుఁగులలోఁ బూత్యండజ। ములు, సారముల్లేని ధా
న్యములలోఁ బలబొల్లలుఁ, బోలెను జూవె, మను। ష్యులలో ధర్మరహితా
త్ములుర్వీనాథా॥౧౫॥ క॥ చనినఁ జను, నున్న నుండు, న్మనుజుఁ డొక
టి సేయఁ జేయు నరనాయక, తో। డనె తగిలి, నీడవోలెను। వినుచేసి

ధీయతే||౯|| యేన యేన యథా యద్యత్పురా కర్మ సమాచితమ్। తత్త దేవ నరో భుఙ్క్తే నిత్యం విహితమాత్మనా||౧౦|| స్వకర్మ ఫలనిక్షేపం విధానపరిరక్షితమ్। భూతగ్రామమిమం కాలస్సమన్తాత్పరికర్షతి||౧౧|| అచోద్యమానాని యథా పుష్పాణి చ ఫలాని చ। స్వం కాలం నాతివర్తన్తే తథా కర్మ పురాకృతమ్||౧౨|| సంమానశ్చావమానశ్చ లాభాలాభౌ జయాజయౌ। ప్రవృత్తా వినివర్తన్తే విధానాన్తే పునః పునః||౧౩|| ఆత్మనా విహితం దుఃఖమాత్మనా విహితం సుఖమ్। గర్భశయ్యాముపాదాయ భుజ్యతే పౌర్వదేహికమ్||౧౪|| బాలో యువా చ వృద్ధశ్చ యత్కరోతి శుభాశుభమ్। తస్యాం తస్యామవస్థాయాం భుఙ్క్తే జన్మని జన్మని||౧౫|| యథా ధేను సహస్రేషు వత్సో విన్దతి మాతరమ్। తథా పూర్వకృతం కర్మ కర్తా

---

యతే- పురుషేణ స్వస్యానుకూలం క్రియతే- అనాదౌ సంసారే అనన్తానాం సుకృతదుష్కృతానాం వా కర్మణాం ఇదం పూర్వమిదం పూర్వమితి స్పర్ధయా స్వస్వఫలదానాయ ఉపస్థితానాం యదేవ కర్మ ప్రబలః పురుషకారోఽనుగృహ్ణాతి తదేవ ప్రథమం ఫలతీత్యర్థః|| ౯|| యేనేతి|| భుఙ్క్తే ఇతి వర్తమానార్థకలట్ప్రయోగేణ ఐహికభోగ ఏవ ప్రాక్కర్మణః ప్రాబల్యం న త్వాముష్మికభోగార్థాయాం ప్రవృత్తౌ- ప్రతిషేధశాస్త్రానర్థక్యప్రసఙ్గాదిత్యర్థః- నిత్యముపసంహార్యమ్||౧౦|| స్వకర్మణః ఫలం స్వర్గపశ్వాది తదేవ నిక్షేపరూపమ్- విధానేన కర్మజన్యాదృష్టేన రక్షితం గాఢం కర్మ భూతం భూతగ్రామం ప్రతి కాలః సమనుకర్షతి||౧౧||౧౨||౧౩||౧౪||౧౫||౧౬|| సమున్నం జాతే

---

కర్తాపి కరోతి- ఉపకరణాని సంపాదయతీత్యర్థః- అనువిధీయతే- అనువర్తత ఇత్యర్థః|| ౯|| సమాచితం సంపాదితమ్- సమీహితమిత్యపిపాఠః- విహితమాత్మనేతి పురాకర్మ సమాచితమిత్యస్యైవానువాదః||౧౦|| స్వేషాం కర్మణాం యత్ఫలం తదేవ నిక్షేపో నిధానం యస్య తథాభూతమ్- విధానేన కర్మణా పరిరక్షితమాత్మకమిమం భూతగ్రామం ప్రాణిజాతం కాలస్సమన్తాత్పరికర్షతి- జీవః కర్మానుసారేణ సర్వలోకేషు ఉత్తరోత్తరేషు సంచరతీత్యర్థః||౧౧|| అచోద్యమానాని అప్రేర్యమాణాన్యపి||౧౨|| సంమానాదయః పునః పునః ప్రవృత్తాస్సన్తః విధానాన్తే కర్మణః సమాప్తౌ నివర్తన్తే జయాజయావిత్యత్ర ఇత్యపిపాఠః||౧౩|| గర్భశయ్యాముపాదాయ గర్భవాసమారభ్య స్వవిహితే ఏవ సుఖదుఃఖే అనుభూయేతే||౧౪|| పూర్వజన్మని బాల్యావస్థాయాం కృతం కర్మ అస్మిన్ జన్మని బాల్యావస్థాయామేవానుభూయతే- ఏవం యౌవనాద్యవస్థాకృతాన్యపి తత్తదవస్థాయామేవానుభూయన్తే- భుఙ్క్తే జన్మని జన్మనీత్యత్ర తత్ఫలం ప్రతిపద్యత ఇత్యపిపాఠః

---

న కీడు మేలు విడువదు వానిఁ ||౭౬|| క|| సమయంబైనను గుసుమఫలములెట్టులు దాఁ జుఁదరువు లందఁ జెలితోఁ గర్మమునం బొందము గా సుఖదుఃఖ

రమనుగచ్ఛతి॥౧౬॥ సమున్నమగ్రతో వస్త్రం పశ్చాచ్ఛ్రయతి వారిణా। ఉ
పవాసోపతప్తానాం దీర్ఘం సుఖమనన్తరమ్॥౧౭॥ దీర్ఘకాలేన తప
సా సేవితేన మహావనే। ధర్మనిర్ధూతపాపానాం సంపద్యన్తే మనోర
థాః॥౧౮॥ శకునానామివాకాశే మత్స్యానామివ చోదకే। పదం య
థా న దృశ్యేత తథా జ్ఞానవిదాం గతిః॥౧౯॥ అలమన్యైరుపాలమ్భైః కీ
ర్తితైశ్చ వ్యతిక్రమైః। పేశలం చానురూపం చ కర్తవ్యం హితమాత్మ
నః॥౨౦॥

ఇతిశ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మ
పర్వణి కర్మమూలోనామైకవింశోఽధ్యాయః

సన్నిన్నమ్- సంయుక్తమితి పాఠేఽపి సేనేతి శేషః- సంస్పృష్టమితి పాఠే స్వేదేన మలినమ్- ర్మణాఽఽశనేన- ఉపవాసః విషయత్యాగః- అనన్తరం సుఖం మోక్షః॥౧౭॥ మనోర థాః జ్ఞానలాభవిషయాః॥౧౮॥ ప్రాప్తజ్ఞానాః కార్యబ్రహ్మలోకంగచ్ఛన్తి- కింతు నత స్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్త్యత్రైవ సమవలీయన్త ఇతి తత్త్వవిదః ప్రాణాదీనాం ప్రల యశ్రుతేర్ద్వా ప్రాప్య గన్తృత్వేన శ్రావణాత్- అత్రాపి పదభ్రష్టుం యోగ్యయిత్వా శయేనా ణా॥ శకునానామితి॥ జ్ఞానవిదాం బ్రహ్మవిదాం గతిః పరాయణం బ్రహ్మైవేత్యర్థః- బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతీతి శ్రుతేః॥౧౯॥ ఉపాలమ్భైః ఆక్షేపవాక్యైః- వ్యతిక్రమైః అపరాధైః- అలమ్ ఉక్తైః పర్యాప్తమ్- పేశలం కౌశలయుక్తం యథా స్యాత్తథా- వా క్యార్థః సద్యాసనోదయాత్ బుద్ధిప్రజ్ఞానముదేతీతి భావః॥౨౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శా

తః॥౧౭॥౧౬॥ సమున్నమగ్రం- సంసిక్తమిత్యపి పాఠః- యథా వస్త్రం సంస్పృష్టం మలం సమున్నమేన శిథిల సంసర్గం భవతి తథా ఆత్మసంస్పృష్టం కర్మ తపసా శిథిలసంసర్గం భవ తీతి భావః- వారిణేత్యత్ర క్రమణేత్యపి పాఠః- భావనా దిశ్యా కారణేత్యర్థః అనన్తర మవ్యవహితం భవతి॥ అనన్తకమిత్యపి పాఠః॥౧౭॥ మహావన ఇత్య త్ర తపోవన ఇత్యపి పాఠః- సంపద్యన్త ఇత్యత్ర సమృధ్యన్త ఇత్యపి పాఠః॥౧౮॥ శకునా నాం పక్షిణామ్- శకునీనామిత్యపి పాఠః- అనేకేషు శబ్దేషు యము పమా- శరైరుస్త్రైరపోఢ ఛ్యానుద్ధరిష్యన్తి హానివేతి పర్॥౧౯॥ అన్యైరన్యేషాముపాలమ్భైరన్యేషాం వ్యంగణైశ్చ నాస్తి ప్రయోజనమ్- పేశలం తు యుక్తం, అనురూపం, చాత్మనో హితం శ్రేయః, కర్తవ్యమి త్యేతావదేవోపదేష్టవ్యమ్॥౨౦॥ ఇతి వ్యాసవ్యాదయే శాన్తి పర్వణి మోక్షధర్మే ఏకవింశో

ములట్టు లనిప్పయత్నకలితో ద్భూతిన్ ॥౭౭॥క॥ తెలిసికొనంబడయ
రొక్కలా। ర్యులపోయుడి తెయవ్వ,ంరసియును జదలంబ।క్షులు,నీళ్లలోన
మీనం। బులు,జనియెడు త్రోవ, నెఱుగంబో లునెయధిపా ॥౭౮॥క॥
వినను గాఢనిరూపణ। మానసుడై,సూరిజనుల మహితవచనముల్ 1
వీనులనూనుచు:ధమణము। లై నవిసేయంగ, దప్పకగుదత్ఫలముల్ ॥౭౯॥

## అధితశ్చతుర్నత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః.

యుధిష్ఠిరః॥ కుతస్సృష్టమిదం సర్వం జగత్ స్థావరజఙ్గమమ్। ప్రళయే చ కమభ్యేతి తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥౧॥ ససాగరస్సగగనః సశైలస్సబలాహకః। సభూమి స్సాగ్నిపవనో లోకోఽయం కేననిర్మితః॥౨॥ కథం సృష్టాని భూతాని కథం వర్ణవిభక్తయః। శౌచాశౌచం కథం తేషాం ధర్మాధర్మవిధిః కథమ్॥౩॥ కీదృశో జీవతాం జీవః క్వ వా గచ్ఛన్తి యే మృతాః। అస్మాల్లోకాదముం లోకం సర్వం శంసతు నో భవాన్॥౪॥ భీ

---

న్తిపర్వణి మోక్షధర్మే అష్టమోఽధ్యాయః.

ఏవమష్టభిరధ్యాయైః క్రమాత్ ఆశాం జిత్వా పూర్వస్మిన్నేవ ప్రదేశే నిష్పరిగ్రహో నిరీహః ఆజగరీం వృత్తిమాస్థితః ప్రజ్ఞావాన్ సుకృతీ బ్రహ్మవిద్యాధికారీ నిరూపితః. తత్ర ప్రజ్ఞాత్రయం తత్స్వరూపేణాత్మతత్త్వం చ నిరూపితమ్. యథాజగరే అనవసితమనస్త్వ ఘటపారమార్థ్యేన. ఆకాశస్యేవ నిత్యత్వాద్విభుత్వాచ్చాత్మనః కాలతో దేశతశ్చ పరిచ్ఛేదాభావః పరేషాం సమ్మతః. అస్మాకం త్వాత్మని త్రివిధ భేదరూపోఽపి వస్తుపరిచ్ఛేదో నాస్తి. యథా పరేషామాత్మాన్తరస్య పృథివ్యాదేరాత్మగత బుద్ధ్యాదిగుణానాం చ పృథక్త్వేన ఆత్మని సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదరూపో వస్తుపరిచ్ఛేదోఽస్తి. న తథాస్మాకమిత్యఖణ్డైకరసమాత్మా ద్వితీయం కూటస్థం వస్తు నిర్దిష్టమ్. తథాన్యగాలీయే సద్వృత్తి యస్య శిరశ్ఛేదనం విద్యతే వ్యదత్। సచ పాణిసన్ప్రతియస్య యన్నాస్తి సతత్ ధయమితి. ఆత్మాతిరిక్తస్య ద్వితీయస్య శిర ఆదివదత్యన్తాసత్త్వముక్త్వాతదేవ దృఢీకృతమ్. తథాశకునానామివాకాశే మత్స్యానామివచోదకే। పదం యథా న దృశ్యేత తథా జ్ఞానవిదాం గతిం పిబ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవ భవతీతి చ ప్రతిపాదితమ్. ఇతశ్చపరాం కారణాన్వేషా జగద్బ్రహ్మసంభవం మన్వానః పృచ్ఛతి। కుత ఇత్యాదినా। అత్ర కుత ఇతి కాలాదృష్టేశ్వరేచ్ఛాదినిమిత్త ప్రశ్నః. కమభ్యేతీతి ఉపాదాన ప్రశ్నః. తత్రైవ కార్యలయానియమాత్ ॥౧॥౨॥ కేనేత్యవాన్తరప్రశ్నః. కథమితి సృష్టిప్రకార ప్రశ్నః. విభక్తయో విభాగాః॥౩॥ జీవః కీదృశ ఇతి జీవతత్త్వప్రశ్నః. అమృతాః ముక్తాః క్వ అధిష్ఠానే లీయన్త ఇతి ముక్తప్రాప్యస్థప్రశ్నః. అస్మాల్లోకాదముం లోకం గత్వా, అముం లోకమ్. సర్వం చ పూర్వం పృష్టం నః అస్మభ్యం భవాన్ కథయతు॥౪॥౫॥౬॥

---

ధ్యాయః.

సబలాహకః సమేఘః॥౧॥ వర్ణానాం బ్రాహ్మణాదీనాం విభక్తయో విభాగాః॥

---

॥వ॥ అనినవిని కౌంతేయాగ్రజుండు శాంతనవునితో భూతసృష్టియెవ్వానివలన నెబ్భంగి నైననియెఱిఁగింపుమనవుడు, నతండదియునువలెయుఁ గొన్నియర్థంబు లును భరద్వాజుండునుగ భృగుండుచెప్పి నపరిపా

ష్మః॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీ మమితిహాసం పురాతనమ్। భృగుణాభిహి
తంప్రశ్నం భరద్వాజాయ పృచ్ఛతే॥౫॥ కైలాసశిఖరే దృష్ట్వా దీప్యమా
న మివౌజసా। భృగుంమహర్షిమాసీనం భరద్వాజోన్వపృచ్ఛత॥౬॥ భ
రద్వాజః॥ ససాగర స్సగగన స్సశైలస్సబలాహకః। సభూమిస్సాగ్నిప
వనో లోకోఽయం కేననిర్మితః॥౭॥ కథంసృష్టానిభూతాని కథంవర్ణవి
భక్తయః। శౌచాశౌచం కథం తేషాం ధర్మాధర్మవిధిః కథమ్॥౮॥ కీదృశో
జీవతాంజీవః క్వవాగచ్ఛన్తి తేమృతాః। పరలోకమిమంవాపి సర్వంశం
సితుమర్హసి॥౯॥ భీష్మః॥ ఏవంపృష్టస్తు భగవాన్ భరద్వాజేన సంశ
యమ్। మహర్షిర్బ్రహ్మసంకాశః సర్వంతస్మై తతోఽబ్రవీత్॥౧౦॥
భృగుః॥ నారాయణో జగన్మూర్తి రనన్తాత్మా సనాతనః। కూటస్థోఽక్ష
ర అవ్యక్తోనిర్లేపో వ్యాపకః ప్రభుః। ప్రకృతేః పరతోనిత్య ఇన్ద్రియై
రగోచరః। ససిసృక్షు స్సహస్రాంశా దసృజత్పురుషంద్విజ॥౧౧॥

౭॥౮॥ ॥౧౦॥ ౨.౧॥౧౧॥ పూర్వోక్త బ్రహ్మద్వార సిద్ధియుక్త [illegible] జగ [illegible] బ్ర

౨॥౩॥౪॥ అభిహిత మూచ్ఛరితం ప్రశ్నమ్. అభిహితం శాస్త్రి విత్యపి పాఠః॥౫॥ ఓ
జసా దీప్యమానం జ్వలన మివస్థితమ్. దీప్యమానంమహౌజసేత్యపి పాఠః॥౬॥౭॥ ౮॥
౯॥౧౦॥ జగత్ మూర్తిశ్శరీరం యస్యసః, ఏతేన యస్యాత్మాశరీరం యస్యపృ
థ్వీ శరీరమితి శ్రుతిః ప్రత్యభిజ్ఞాతా భవతి. అనన్తాత్మేతి దేశపరిచ్ఛేదాభావః.
సనాతనఇతి కాలపరిచ్ఛేదాభావః. కూటస్థః ప్రకృతివత్ వికృత వికారరహితః.
నక్షరతీత్యక్షరః. నిర్వికారస్వరూపః. నవ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తః. అనుమానాద్యప్ర
మాణాగోచరః. ఇన్ద్రియైరగోచరఇతి ప్రత్యక్షాగమ్యత్వంచోక్తం. అని
ర్దేశః రూపవర్ణాదిదేశరహితః. వ్యాపకః సర్వవ్యాపీ. ప్రభురీశ్వరః. ప్రకృ
తేః పరతస్థితః పరమపదస్థానః. నిత్యోనాశరహితః. ఏవంవిధోనారాయణః ని[illegible]
సృష్టింసంకల్పయన్. సహస్రాంశాత్ స్వశరీరసహస్రభాగాత్ శరీరాత్మాంశాత్
[illegible] విధాః ప్రజా ఇతిహి భగవాన్మనుః. పురుషమంతర శబ్దవాచ్యం ప్రకృతిశరీర
త మాత్మానమసృజత్. సృష్టయోవిభక్తవాన్ ౹౧౧॥ [illegible]

టియుపన్యసించెద, నాకర్ణింపుమ నియతనికిట్లనియె॥౮౦॥సీ॥కైలాసశై
లశిఖరమునఁ, దేజోవిరాజితుభృగు, భరద్వాజుఁడధిక। వినయంబుమైఁజే
రి, మునినాథభూతసృష్టిప్రకారము నాకుఁజెప్పుమనిన,। నమ్మహాత్ముఁ
డిట్లను, విను నారాయణుండవ్యయుం డనంతుండు, భూత। సృజనంబు
దలఁచి, ముస్సృజియించెఁ దనదుసహస్రాంశకమున, నవ్యక్తుఁడనఁగ।

న్మానసో నామ విఖ్యాతః శ్రుతపూర్వో మహర్షిభిః। అనాదినిధనో దే
వస్తథా భేద్యోఽజరామరః॥ అవ్యక్త ఇతి విఖ్యాతః శాశ్వతోఽథాక్షయో
వ్యయః। యతస్సృష్టాని భూతాని జాయన్తే చ మ్రియన్తి చ॥౧౪॥ సో
సృజత్ప్రథమం దేవో మహాన్తం నామ నామతః। మహాన్ససర్జాహం

---

స్యోపాదానత్వం ప్రతిపాదయిష్యన్, అనతోధమనో సృజత్, మనః ప్రజాపతి
స్సృజతి, త్రిధా తతః ప్రజా అసృజత్, తద్వా ఇదం మనస్యేవ ప్రతిష్ఠితం యదిదం
కించేతి, శ్రుతిమనుస్మరన్నుత్తరమాహ॥ మాన ఇతి॥ తత్త్వ సత్త్వాధ్యాయం విశ్వమ
మశక్యానజ్ఞానాన్మనసఉత్పన్నమ్. తచ్చ త్రివిధి ద్వివిశిష్టం మానసో నామ జగ
తో మూలకారణం సర్వశ్రుతి స్మృతి ప్రసిద్ధమ్. అనాదినిధనం జన్మలయశూన్యమ్.
తద్ధి నః. తత్కారణస్యానతో జ్ఞానస్యానిర్వచన స్వరూపేణానత్వాత్ మూలస్థ
స్యైవ శుద్ధబ్రహ్మణః తంచ్రిత్యనుపాదానతాల్. అభేద్యః భేత్తుమనర్హః. ఏక
త్వాత్. అజరామర ఇతి యఆత్మా పహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజి
ఘత్సోఽపిపాసః సత్యకామః సత్యసంకల్ప ఇతి శ్రుత్యుక్తానాం గుణానాం
సంగ్రహః॥౧౩॥ అక్షయోవ్యయ ఇతి అక్షయోపచయవృద్ధి జన్మహీనత్వముక్తమ్. అ
తఏవ శాశ్వతః. సదైకరూపః. అవ్యక్త ఇతి సంజ్ఞా మాత్రమ్. యోగినాం ప్రత్యక్ష
త్వేఽపి మూఢాన్ప్రత్యప్రకాశత్వాద్వా అవ్యక్తః. సృష్టానిజన్మవన్తి భూతాని
...కాదీని జాయన్తేఽభివ్యజ్యన్తే మ్రియన్తే భవన్తి. సృష్టానీతి విశేషణాదసృష్టా
శ్చేతనా న జాయన్త ఇతి వర్త్యనమ్ ॥౧౪॥ సః దహరోస్మిన్నన్తర ఆకాశః. ఆకాశో హ
వై నామరూపయోర్నిర్వహితేత్యాది శ్రుతిషు ఆకాశ ఇతి విఖ్యాతః సర్వమహా
న్తం సమష్టి లింగం హిరణ్యగర్భం బుద్ధిం వా అసృజదితి యోజనా. మహాన్
అపి అహంకారం హైరణ్యగర్భం మనః. సదాహం కారో భగవాన్ ఆ

---

త్మ్యప్సృష్టిమానసః. భగవతాతి సృష్టత ఇత్యర్థః. సోయం పురుష ఇతి విఖ్యాతః ప్రసి
ద్ధో వేదేషు. అతిఏతమహర్షిభిః ప్రశ్రుతపూర్వోఽధీతపూర్వః. అనాదినిధనః ఆద్య
న్తరహితః. దేవస్స్వయం ప్రకాశః. అభేద్యః అతిసూక్ష్మత యాభేదయితుమశ
క్యః. అజరామరః జరామరణరహితః. అవ్యక్తాఖ్య ప్రకృతి శరీరకత్వేనావ్యక్త
ఇతి విఖ్యాతః. శాశ్వతః కాలత్రయవర్తీ. అక్షయః అపక్షయరహితః. అవ్యయః
వికారరహితః జాయన్తే చ మ్రియన్తే చ. జాయన్తే యత్ర యన్తి చ తదపా
ర్థా॥౧౪॥ సోఽవ్యక్తః పురుషః మహాన్తం మహాతత్త్వం శరీరక మాత్మానమ
సృజత్. మహానహంకారం వైకారికతైజస భూతాది భేద భిన్నాకారం శరీరక
మాత్మానమసృజత్. సోయమహంకారోపి భగవానేవ. భగవచ్ఛరీరభూతఏవ స్య

---

మనసునన, యజరామరు ననుపమాను,। నతనివలనమహత్తత్త్వమావహి
ల్లె,।నతఁడు దివ్యతేజోమయుఁడైన పద్మ। మొకటి గల్పించు బ్రహ్మ

కారం సచాపి భగవానథ॥ ఆకాశమితి విఖ్యాతం సర్వభూతధరః ప్రభుః। ఆకాశాదభవద్వారి సలిలాదగ్నిమారుతౌ॥౧౬॥ అగ్నిమారుతసంయోగాత్తతస్సమభవన్మహీ। తతస్తేజోమయం దివ్యం పద్మం సృష్టం స్వయంభువా॥౧౭॥ తస్మాత్పద్మాత్సమభవద్బ్రహ్మా వేదమయోనిధిః। అహంకార ఇతిఖ్యాతః సర్వభూతాత్మభూతకృత్॥౧౮॥ బ్రహ్మా వై సను

---

కాశం శబ్దతన్మాత్రాత్ససృజత్. ఆకాశాదభవద్వారీత్యాది పాఠక్రమో న వివక్షితః. కింతు ఆకాశాద్వాయుః। వాయోరగ్నిః। అగ్నేరాపః। అద్భ్యః పృథివీతి క్రమ ఏవ వక్తవ్యః. అతో వాయ్వాది శబ్దైః పూర్వపూర్వతన్మాత్రగంధతన్మాత్రాది సూక్ష్మభూతసృష్ట్యర్థం భూతకారముచ్యతే॥౧౬॥ తతస్తేజోమయం లింగశరీరమ్. దివ్యం పరలోకగమనాదావుపయోగి. స్థూలభూతాని పంచీకృతాని తత్కార్యభూతం బ్రహ్మాండకరణాభిధేయం పద్మం చాసృజత్॥౧౭॥ బ్రహ్మా విరాట్, వేదమయో వేదప్రాణః, నిధిర్జ్ఞానైశ్వర్యాదీనామ్. భూతః సోఽహమిత్యగ్రే వ్యాహరత్ తతోఽహంనామాభవదిత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధః. సర్వభూతాని స్థూలసూక్ష్మదేహాః. తదాత్మా తత్ప్ర

---

ధానః. అపిశబ్దాత్ సర్వేశ్వరోఽపి భగవత్ప్రేరితస్సన్. తతోఽహంకారాత్ భూతాదిసంజ్ఞకాత్. ఆకాశమితి విఖ్యాతం భూతం తన్మాత్రావస్థాపూర్వకముత్పన్నమిత్యర్థః. భూతాదిస్తు వికుర్వాణశ్శబ్దతన్మాత్రకం తతః। ససర్జ శబ్దతన్మాత్రాదాకాశం శబ్దలక్షణమితి భగవత్పరాశరవచనాత్. తస్మాదాకాశాత్ వాయుస్తేజశ్చ, తేభ్యస్సలిలాత్ పృథివ్యభవత్. సలిలమయస్థానమిత్యర్థః. తావృశోఽగ్నిః, మారుతో వాయుశ్చోదపద్యేతామ్. ఆకాశాదితి పాఠక్రమం పరానాధారేణ హేతుత్వబోధకా వచనాత్ ప్రసంగతః. ఆకాశాద్వాయుః। వాయోరగ్నిః। అగ్నేరాపః। అద్భ్యః పృథివీతి శ్రుత్యుక్తక్రమోఽబోధ్యః॥౧౬॥ అగ్నిమారుతయోస్సంయోగః స్వాంగబద్ధః కారణపరంపరా గమ్యః తస్మాత్ జలాత్ మహీ పృథివీ సమభవత్. వక్ష్యమాణప్రకారాం సృష్టాం తస్మాత్పూర్వకత్వమేవేతి విష్ణుపురాణే స్పష్టమ్. తేజోమయం ప్రకాశమానమిత్యర్థః. పూర్వోక్తమేవ. స్వయంభువా నారాయణేన॥౧౭॥ బ్రహ్మా చతుర్ముఖః. వేదమయోనిధిః. వేదానామాశ్రయస్థానమిత్యర్థః. అహంకారఇతి ఖ్యాతః. ప్రసిద్ధోఽహంకార ఏవమూర్తిభూతఇత్యర్థః. సర్వభూతాత్మకాని పంచీకరణేన సర్వభూతకార్యాణి భూతాని తత్కృత్. సమష్టిసృష్టికర్తేత్యర్థః. ఏతేన సమష్టిసృష్టిశ్చతుర్ముఖద్వారకసృష్టిస్త్వసమష్టిద్వారకా, సృష్టిస్సృ

---

యుంచుద్భవించె॥౭౧॥ గీ॥ అతని తలఁపునఁ బ్రభవించె వాకసంబు,। దానియందు జలంబునుద్భవము నొందె.। సలిలమున నగ్ని మారుత జననమొనరె,। ననల పవనయోగమున మేదినిజనించె॥౭౨॥ వ॥ ఆబ్రహ్మ

హాతేజా యప తేపఞ్చ ధాతవః। శైలాస్తస్యాస్థిసంజ్ఞాస్స్యుః మేదోమాం
సంచ మేదినీ॥౧౯॥ సముద్రాస్తస్య రుధిరమాకాశ ముదరంతథా। పవ
నశ్చైవ నిశ్వాసస్తేజోఽగ్నిర్నిమ్నగాస్సిరాః॥౨౦॥ అగ్నీషోమౌతు చ
న్ద్రార్కౌ నయనే తస్య విశ్రుతే। నభశ్చోర్ధ్వం శిరస్తస్య క్షితిః పాదా
భుజాదిశః॥౨౧॥ మర్విజ్ఞేయో హ్యనన్తత్వాత్సిద్ధైరపి నసంశయః।
సఏవ భగవాన్ విష్ణురనన్త ఇతి విశ్రుతః॥౨౨॥ సర్వభూతాత్మ భూత
స్థో మర్విజ్ఞేయోఽకృతాత్మభిః। అహంకారస్య యః స్రష్టా సర్వభూతోద్భవా
య వై॥ తతస్సమభవద్విశ్వం పృష్టోఽహం యదిదం త్వయా॥౨౩॥ భరద్వా

టీకా:- సచాసౌ ... తశ్చ చతుర్విధభూతగ్రామస్రష్టా చేతి సమాసః-॥౧౮॥ యఏతేచ
పఞ్చ ... భూతగణకారణాః ... అగ్నిర్మూర్ధా
చక్షుషీ చన్ద్రసూర్యౌ దిశః శ్రోత్రే, వాగ్వివృతాశ్చ వేదాః। వాయుః ప్రాణో
హృదయం విశ్వమస్య పద్భ్యాం పృథివీ హ్యేష సర్వభూతాన్తరాత్మేతి శ్రుతౌ
వైశ్వరూప్యశ్రుతిం పాదకాం శ్రుతిముపబృంహయతి॥ శైలా ఇత్యాదిభిః॥
౧౯। ౨౦। ౨౧॥ ౨౨॥ సర్వభూతానామాత్మభూతో హంకారః- ... భూతభా
వాయ భూతోత్పత్తయే- స్రష్టాహఙ్కారస్యేతి సంబన్ధః- యతో విశ్వం సమభవ
త్తదేవ త్వయాహం పృష్టస్త్వత్ప్రశ్నముత్తరయతి ... ॥౨౩॥ ... విశ్వ

... ॥౧౮॥ అయం బ్రహ్మ నమహాతేజా నారాయణ ఏవ।
మహాతేజ ... నారాయణం విశ్వరూపేణ ... శైలా ఇతి॥ అ
స్థిసంజ్ఞామేదోమాంసంచ పాదః॥౧౯॥ నిమ్నగా నద్యః సిరాః ... ॥౨౦॥
అగ్నీషోమౌ చన్ద్రసూర్యౌ చ నేత్రే- నభఆకాశ, ... ఊర్ధ్వం ... ద్యౌ
... ఊర్ధ్వం ... శిరసి ... మపి ...
... ॥౨౧॥ అనన్తత్వాత్ పరిచ్ఛేదరాహిత్యాత్ - సిద్ధైరపి- దుర్విజ్ఞే
యోఽనన్తత్వాదిత్యపి పాఠః॥౨౨॥ సర్వభూతాత్మ భూతస్థః- సర్వభూతానామా
త్మా శరీరీ సన్ సర్వభూతేషు వ్యాప్తః- అకృతాత్మభిః- శ్రవణమననాద్యసంస్కృ
తాత్మభిః- సర్వభూతానాముద్భవాయ అహఙ్కారస్య యస్స్రష్టేత్యన్వయః- స
ర్వభూత భవాయేత్యపి పాఠః- త్వయాయ దహం పృష్టః, లోకాయం కేన నిర్మిత

యఖిలభూతాత్మకుం, డెట్లనిన, నతనికి శైలంబులస్థులు, మేదిని మేదో
మాంసంబులు, సముద్రంబులురుధిరం, బాకాశంబుదరంబు, పవనుండు
నిశ్వాసం, బగ్ని తేజంబు, సరిత్తులు సిరలు, రవిచంద్రులు నయనంబు,
లూర్ధ్వలోకంబు శిరంబు, పాతాళంబు పాదంబులు, దిశలుబాహువు,
లిట్లనంతాత్మకండగువాఁడు విష్ణుండ, యిత్తెరంగున విశ్వంబు విష్ణునివ

జః॥ గగనస్య దిశశ్చైవ భూతలస్యానిలస్య చ। కాన్యత్ర పరిమాణాని సంశయం ఛిన్ధి మేర్థతః॥ ౨౪॥ భృగుః॥ అనన్తమేతదాకాశం సిద్ధదైవతసేవితమ్। రమ్యం నానాశ్రయాకీర్ణం యస్యాన్తో నాధిగమ్యతే॥ ౨౫॥ ఊర్ధ్వం గతేరధస్తాచ్చ చన్ద్రాదిత్యౌ న దృశ్యతః। తత్ర దేవాః స్వయం దీప్తా భాస్కరాభాగ్నివర్చసః॥ ౨౬॥ తే చాప్యన్తం న పశ్యన్తి నభసః ప్రథితౌజసః। దుర్గమత్వాదనన్తత్వాదితి మే విద్ధి మానద॥ ౨౭॥ ఉపరిష్టోపరిష్టాత్తు ప్రజ్వలద్భిః స్వయంప్రభైః। నిరుద్ధమేతదాకాశమప్రమేయం సురైరపి॥ ౨౮॥ పృథివ్యన్తే సముద్రాస్తు సముద్రాన్తే తమః స్మృతమ్।

---

మితి ప్రశ్నస్యోత్తరం, బ్రహ్మాణ్డేశ సూర్యాదిరాద్యాప్తిని సంనివిష్టమస్తీత్యుక్తమ్. తత్ర కాకదిశే సూతకాత్స్యానేనావృతః. బహ్మాణ్డస్య కాపాన్తాః. విష్ణులక్ష్య తురీయావ్యాఖ్యాపః. నానాద్యః. కార్యస్య పరిచ్ఛిన్నత్వేన వ్యాప్తత్వాత్. బ్రహ్మాణ్డాపితశ్చేదాత్యన్తికః. తస్యాపినస్తత్తురీయావ్యాఖ్యాన ఇత్యేకస్యాతే॥ గగనస్యేతి॥ ౨౪॥ కార్యస్యానన్తస్య కారణానన్యత్వోపపాదయన్నాకాశస్యానన్త్యమాహ. అనన్తమేతదితి॥ ఆశ్రయాశ్చతుర్దశ భువనాని॥ ౨౫॥ గతేః సూర్యాదిగతేరపి ఊర్ధ్వం అధస్తాచ్చ చన్ద్రాదిత్యౌ న దృశ్యేతే. మధ్యమపరిమాణత్వాత్. అనన్తాకాశస్య వ్యాపకత్వాత్ ప్రకాశేనాదృశ్యేతే ఇత్యర్థః. స్వయం ప్రకాశాః॥ ౨౬॥ తేపి సూర్యాదిగతే ఊర్ధ్వస్థా అనన్తమేవాకాశమ్ పశ్యన్తి న తు పరిచ్ఛిన్నమిత్యాహ పద్యద్వయేనాప్యన్ధ॥ ౨౭॥ ఏవం తత్తదపేక్షయేత్యాహ। ఉపరిష్టేతి॥ అయం పర్వతోపరి ప్రజ్వలద్భిర్నక్షత్రాదిభిః॥ ౨౮॥ నిర్యత్ప్రమాణతోఽప్యనన్తత్వమాహ॥ పృథివ్యన్త ఇతి॥

---

త ఇతి, స్తోత్రకమ్ అస్య ప్రమథ దృశ్యమితి. గదితా వ్యయోస్యాపి పాఠః ౨౩॥ దిశ ఇతి ద్వాత్యేకవచనమ్. దిశాం చేత్యపిపాఠః. పరిమాణానీతి బహుత్వం గగనపరిమాణ దిక్పరిమాణాది రూపేణ. అర్థాత ఇతి త్వత ఇతి చ పాఠా కాకాధ్యా॥ ౨౪॥ నానాశ్రయాకీర్ణం మనేకాశ్రయోత్సర్గమ్॥ ౨౫॥ గతేః సూర్యస్య ప్రమార్గాదూర్ధ్వమధస్తాచ్చ. తత్ర కరిపని నావధియూర్ధ్వమధోభాగే చేత్యర్థః. న దృశ్యేతే ఇతి పరస్పరావిమాపనమ్. భాస్కరస్య ఆభేవ ఆభా యేషాం తథా భూతాశ్చ తే అగ్నివర్చసశ్చ॥ ౨౬॥ ఇతి కుత ఇతి పాఠే ఇత్యేవం రూపం సంబధనం బద్ధ్యత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఉపరిష్టోపరిష్టాత్. తత ఉపరిష్టాదుపరిష్టాదపి. అప్రమేయత్వం తేః సురైరప్యప్రమేయం సతనిరుద్ధమ్. అప్రమేయమితి పాఠే అజ్ఞేయం తదిత్యర్థః.

---

లనఁగలిగెననిన, విని, భరద్వాజుండాకాశాది భూతంబులేనింటి ప్రమాణంబులునడిగిన, భృగుండవి యనంతంబులు, దేవతలకుం గొలందివెట్ట రాకుండు, నొకచోట నిరూపించి యీభూతంబిఁతటనుండి యటలే

తమసోన్తేజలం ప్రాహుర్జలస్యాన్తేఽగ్ని రేవచ||౨౯||| రసాతలాన్తే సలిలం జలాన్తే పన్నగాధిపాః| తదన్తే పునరాకాశ మాకాశాన్తే పునర్జలమ్||౩౦||| ఏవమన్తం భగవతః ప్రమాణం సలిలస్య చ| అగ్నిమారుతతోయేభ్యో దుర్జ్ఞేయం దైవతైరపి||౩౧||| అగ్నిమారుతతోయానాం వర్ణాః క్షితితలస్య చ| ఆకాశసదృశా హ్యేతే భిద్యన్తే తత్త్వదర్శనాత్ ||౩౨||| పఠన్తి చైవ మునయః శాస్త్రేషు వివిధేషు చ| త్రైలోక్యసాగరే చైవ ప్రమాణం విహితం యథా||౩౩|| అదృశ్యాయ త్వగమ్యాయ కః ప్రమాణముదాహరేత్ ||౩౪||సిద్ధానాం దేవతానాం చ యదా పరిమితా గతిః||తదాగౌ

---

౨౯|||౩౦||| ఏవమన్తం పునః పునర్జలం పునరాకాశం పునర్జలమిత్యేవం రూపమన్తం సలిలాత్మకస్య భగవతః అనన్తం వేద్యం-- నతు జలాకాశరూపాణామిత్యర్థః-- తోయేభ్య ఇతి పఞ్చమ్యర్థే చతుర్థీ||౩౧|||అగ్నీతి|| వర్ణో రూపమ్-- తచ్చ స్పర్శస్యాప్యుపలక్షణమ్-- యథా రూపస్పర్శరహితం నభో ద్రవ్యం దేశతః కాలతశ్చానన్తం తథ్యత అగ్న్యాదయోఽపి-- తథా చ లక్షణభేదాభావాత్ ఆకాశానతిరిక్తా అపి తే కేవలం తత్త్వదర్శనాదేవ ఆకాశాత్పృథగివ గృహ్యన్తే-- ద్వితీయదర్శనాత్-- ఏవమాకాశాదయోఽపి పూర్వపూర్వస్మాత్ స్వకారణాదభిన్నా ఏవ మాయామాత్రం భవతీత్యర్థః||౩౨|||కథం తర్హి బ్రహ్మాణ్డజ్యోతిషికపౌరాణికాః త్రైలోక్యాదేః ప్రమాణం యథావిహితం పఞ్చాశత్కోటియోజనవిస్తారా భూరిత్యేవం ఉపపాదయన్తీతి శఙ్కాం తేషాం పఠన్తీతి||౩౩|||దూషయతి|| అదృశ్యాయేతి|| షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ-- బ్రహ్మాణ్డస్య ప్రమాణం అదృశ్యత్వాత్ అగమ్యత్వాచ్చాకాశాదివ దిగ్విభాగేన కారణాన్తర్భావాన్న తస్యాపి సిద్ధిః||౩౪|| సిద్ధానామితి|| గతిర్గమనమూర్ధ్వ ఆకాశాదౌ సోఽపి చేత్పరి

---

౨౯|||నమో దామోదరాయ, లోకాలోకపర్వతః పర్వతాద్బహిస్తమః-- తమసోన్తే జలమితి జలస్యాన్తేఽగ్నిరేవ చేతి అష్టావరణాన్తర్గతే జలతేజసీ ఉచ్యేతే||౨౯||| రసాతలాన్తే పాతాలాన్తే-- పన్నగాధిప ఇతి పన్నగాధిపా ఇతి చ పాఠః||౩౦|||ఏవమన్తమితి బహువ్రీహిః ప్రమాణవిశేషణమ్-- అగ్నిమారుతతోయేభ్యః దుర్జ్ఞేయమ్-- దుఃఖేన జ్ఞాతుం శక్యమ్||౩౧||| వర్ణాః త్వాకారాః-- ఆకాశస్యేవ వర్ణా ఇత్యన్వయః||౩౨||| ఉత్తరశ్లోకే పరమాత్మనా పరిచ్ఛిన్నత్వం వినశ్యతి అపి పృథివ్యాకాశజలయోః పృథివ్యాదయ ఇవ పరిచ్ఛిన్నయోరపి పరిచ్ఛిన్నత్వం బోధయితుం త్రైలోక్యసాగరయోః పరిచ్ఛిన్నత్వమాహ||పఠన్తీతి||౩౩||| పరమాత్మనా పరిచ్ఛిన్నత్వమాహ త్రిభిః శ్లోకైః|| అదృశ్యాయేతి ||౩౪|| మాధవస్త్రిభిః పరిచ్ఛిన్నః--

---

ధనరామ, పంచభూతంబులు నిరవధికంబు, లదియెట్టెఱంగనిన, విష్ణుని యంగంబై యనంతుండను నామంబు గలదుగాదె, విష్ణుండు జగన్మూర్తి, విష్ణుతనుభూతంబైన మహాభూతపంచకం బప్రమేయంబుగా

ణమనన్తస్య నామానస్తైతివిశ్రుతమ్। నామధేయానురూపస్య మాధవ
వ్యమహాత్మనః॥ ౩౫॥ యదాతుదివ్యంయద్రూపం ప్రహియతే వర్ధతేనచ।
కోన్యస్తద్వేదితుంశక్తో యోనస్యాత్తద్విధోపరః॥ ౩౬॥ తతఃపుష్కరతస్సృ
ష్టస్సర్వజ్ఞోమూర్తిమాన్ప్రభుః। బ్రహ్మాధర్మమయఃపూర్వం ప్రజాపతిరను
త్తమః॥ ౩౭॥ భరద్వాజః॥ పుష్కరాద్యదిసంభూతో జ్యేష్ఠం భవతిపుష్క
రమ్। బ్రహ్మాణంపూర్వజంప్రాహ భవాన్ సందేహఏవ మే॥ ౩౮॥ భృగుః॥
మానసస్యేహయా మూర్తిర్బ్రహ్మత్వం సముపాగతా। తస్యాసనవి

---

నిమితః స్యాత్త్వరిత్యాయమాణం పరమాత్మనో మానసాఖ్యస్యానన్త్యం గాఢమావ
హారికం స్యాత్ - తచ్చనయుక్తమ్ - అనన్తం బ్రహ్మేతి వేదపీఠా [illegible] సార్ధశ్లో
కః॥ ౩౫॥ దివ్యం ద్యోతమానం, యద్రూపం స్వరూపం, తదపి ప్రాప్నోతి సుషుప్త్యాం
యదా ఉపాధ్యుపరతే వర్ధతేచ - జాగ్రత్స్వప్నయో ర్వ్యక్తిః ఆవాప్నోతి యస్మాత్ప్రత
ర్తమానేపి అస్తీతి న్యాయేన సర్గకాలేవ్యక్తః జగతస్స్వరూపం తద్విధోపి బ్రహ్మ
భావంగతోపి కోన్యోవేదితుం శక్తః - నకశ్చిత్ - నహి [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

---

మానసస్య మహాత్మన ఇతి [illegible]॥ ౩౫॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

---

శతకమలనే, య. నియోగించెద॥ ౮౩॥ సీ॥ వినిభరద్వాజుండు, మునినా
థపుష్కరంబునఁ బుట్టెనన్నట్టి పుష్కరంబు। బ్రహ్మకు నాధినాఁబుట్ట
దెట్లు, నెట్లకో, నావుడు, విష్ణుమానసభవుండు। బ్రహ్మయాద్యుఁడు,పు

ధావార్థం పృథివీపద్మముచ్యతే॥౩౯॥ కర్ణికా తస్య పద్మస్య మేరుర్గగనముచ్ఛ్రితః। తస్య మధ్యే స్థితో లోకాన్సృజతే జగతః ప్రభుః॥౪౦॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
భృగుభరద్వాజసంవాదే ద్వావింశోఽధ్యాయః
ఆదితః షణ్ణవత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

భరద్వాజః॥ ప్రజావిసర్గం వివిధం కథం స సృజతే ప్రభుః। మేరుమధ్యే స్థితో బ్రహ్మా తద్బ్రూహి ద్విజసత్తమ॥౧॥ భృగుః॥ ప్రజావిసర్గం పూర్వం స మానసో మనసాఽసృజత్। సంరక్షణార్థం భూతానాం సృష్టం ప్రథమతో జలమ్॥౨॥ యత్ ప్రాణాః సర్వభూతానాం వర్ధన్తే యేన చ ప్రజాః। పరిత్యక్తాశ్చ నశ్యన్తి తేనేదం సర్వమావృతమ్॥౩॥ పృ

జగత్యం తరుబీజాదవ్యధికశక్తిమ[illegible] ఏవం మానసాఖ్యాదిశాస్త్రాణామపి సూక్ష్మ[illegible] విరాడ్రూపం విరాడనన్తరం [illegible] చతుర్ముఖ[illegible] మానసస్య శక్తి[illegible] అతస్స ఏవ పూర్వం విరాడాత్మకో [illegible] తథాపి [illegible] బ్రహ్మా [illegible] ఫలమిత్యర్థః॥౩౯॥ గగనం [illegible] బ్రహ్మా పద్మస్య మధ్యే [illegible] మేరుః- తస్య మధ్యే అధిష్ఠితః [illegible] తేన దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మ దహరోఽస్మిన్నన్తర ఆకాశ ఇత్యుపక్రమ్య ఉభే అస్మిన్ ద్యావాపృథివీ అన్తరేవ సమాహితే ఇత్యాదిశ్రుతేరర్థస్సంగృహీతః॥౪౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే నవమోఽధ్యాయః-

ప్రజావిసర్గమితి॥ ప్రజా జరాయుజాణ్డజస్వేదజోద్భిజ్జాః- తాసాం వివిధం సర్గమ్- మేరుమధ్య ఇతి తస్య [illegible] ప్రజానాం [illegible] పృథ్వీ [illegible] కథం [illegible]॥౧॥ చతుర్ముఖత్వం ప్రాప్తో మానస ఏవ మనసా [illegible] ప్రజావిసర్గమసృజత్- సంకల్పాదేవాస్య [illegible] సృష్టిసిద్ధి[illegible] ఇత్యాదిశ్రుతేః [illegible] సంకల్పైకసాధనత్వాత్॥౨॥ [illegible] జలమ్- తేన జలేన [illegible] త్రమిత్యర్థః ౩౭॥౩౮॥ పృథివీ మహాపృథివీ॥౩౯॥ కర్ణికా పద్మస్య కర్ణికేవ స్థితః॥౪౦॥ ఇతి వ్యాసవ్యాఖ్యాదిరూపే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ద్వావింశోఽధ్యాయః-

ప్రజావిసర్గం ప్రజాసృష్టిమ్- వివిధం దేవమనుష్యాదిసృష్ట్యాదిరూపేణానేకవిధమ్॥౧॥ మానసశ్చతుర్ముఖబ్రహ్మా సృష్టం ప్రథమతో జలమ్- ఏతేన జలపూర్వకా యా సృష్టిశ్చతుర్ముఖద్వారకత్వేన వ్యష్టిసృష్టిత్వం సృష్టిక్రియా ॥౨॥ ఇత్యాది॥ తేనజ

మహారముదదానన రూపముగఁ గల్పితంబయ్యె, మున్నుపిదప। ననునిశ్చయంబు లేకునికి పద్మజుఁడనవలసియుండెడు, నయ్యలఘుతేజుఁ। బద్మమదిభూతధాత్రి, యప్పద్మమునకు। గగనమూర్ధితమగు మేరునగము రుచిర। చామీకర్ణిక, యందుండి, సకలజంతు। సృజనధురంధరుఁ మహిమ, న

థివీ పర్వతా మేఘా మూర్తిమన్తశ్చ యేఽపరే। సర్వం తద్వారుణం జ్ఞే
యమాపస్తస్తమ్భిరే యతః॥౪॥ భరద్వాజః॥ కథం సలిలముత్పన్నం కథం చై
వాగ్నిమారుతౌ। కథం వా మేదినీ సృష్టా అత్ర మే సంశయో మహాన్॥
౫॥ భృగుః॥ బ్రహ్మలోకే పురా బ్రహ్మన్ బ్రహ్మర్షీణాం సమాగమే। లో
కసమ్భవ సన్దేహః సముత్పన్నో మహాత్మనామ్॥౬॥ తేఽతిష్ఠన్ ధ్యా
నమాలమ్బ్య మౌనమాస్థాయ నిశ్చలాః। త్యక్తాహారాః పవనపా ది
వ్యం వర్షశతం ద్విజాః॥౭॥ తేషాం ధర్మమయీ వాణీ సర్వేషాం శ్రోత్ర
మాగతా। దివ్యా సరస్వతీ తత్ర సమ్బభూవ నభస్తలాత్॥౮॥ పురాస్తిమి
తమాకాశం నిశ్శబ్దమచలోపమమ్। నష్టచన్ద్రార్కపవనం ప్రసుప్తమి

---

న॥౩॥ వారుణం వరుణదేవతాసమ్బన్ధి - ఆప్యమిత్యర్థః - మూర్తిమన్తో మనుష్య
పశ్వాదివిగ్రహాః - అవ్యక్తేషు, ఆపస్తస్తమ్భిరే ఘనీభూతాః - ఆపః స్తమ్భం ఘ
నీభావం పృథివ్యాదిరూపం ప్రాప్తాః - తద్యదపాం శర ఆసీత్। తత్సమహన్యత। సా
పృథివ్యభవదితి శ్రుతేః॥౪॥ ఏతదాక్షిపతి కథమితి॥ ధాతుః సృష్టా చేవ చతుర్ముఖ
స్యాధికారాభ్యుపగతానాం చ ప్రాగేవ సృష్టత్వాత్ తత్సంభవాసంభవాత్ తత్సృష్టిక్రమ
కే కథ్యతే పాపిప్రాయః॥౫॥ బ్రహ్మకల్పే బ్రహ్మలోకే కల్పాదావిత్యర్థః - లోకా
నాం సంభవ ఉత్పత్తిస్తస్మిన్ విషయే సందేహః - కథా - కాలస్స్వభావో నియతి
ర్యదృచ్ఛా భూతాని యోనిః పురుష ఇతి చిన్త్యమితి శ్వేతాశ్వతర పక్షోక్తన్యాయా
త్ - తత్ర కాల ఇతి జ్యోతిషికాః - స్వభావ ఇతి చార్వాకాః నియతిః కర్మ - నియతి
కర్మాదృష్టం కారణమితి మీమాంసకాః - యదృచ్ఛేతి తార్కికాః - భూతానీతి
భౌతికవాదినః - యోనిర్జగత్కారణం పురుష ఇత్యౌపనిషదాః॥౬॥ ఏవం సందేహే స
తి ధ్యానయోగ ఏవ శరణీకరణీయ ఇత్యాశయేనాహ॥ తేఽతిష్ఠన్నితి॥ ధ్యా
నం ధ్యేయమాలమ్బ్యేతి శ్రుత్యుక్తం హృదయపుణ్డరీక మాలమ్బ్యాలమ్బనీకృత్య మౌ
నం ధ్యానేన చిత్తవృత్తినిరోధరూపయోగమాస్థితాస్సన్తః అతిష్ఠన్॥౭॥ యద్యపి ప్ర
తీతి ధ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢామిత్యనుభవగ
మ్యో జగత్కారణత్వేనేశ్వరః, తథాపి సుఖవేభ్యో నాస్త్యేవ శ్రోతృసంశయాత్ ప్రతిరేవ ని
శ్చయమితి మాత్రమిత్యాశయేనాహ॥ తేషామితి॥ తత్రోదయపుణ్డరీకే నభస్త
లాదిహ వా, ఆకాశాత్ మూలావిశిష్టాత్ బ్రహ్మణః॥౮॥ సరస్వత్యువాచ॥ పురా
తి॥ హార్దాకాశమనుభాష్య సర్వాధిష్ఠానసజ్ఞేన దిక్సంవాదః - ప్రథమం
కిఞ్చిత్పునరేవ ప్రాప్తే మహదావరణమశబ్దమాకాశం పశ్యతి పశ్చాత్తమః

---

౩॥ కిం తు వర్ణేత్యపి పాఠః - ఆపస్తమ్భిరే పునరిత్యపి పాఠః॥౪॥౫॥ బ్రహ్మకల్పే పురేత్యపి
పాఠః॥౬॥ ధ్యానమేకాగ్రచిత్తానామ్॥౭॥ బ్రహ్మమయీత్యపి పాఠః - అతీతిచ - దివ్యా
సరస్వతీ - అశరీరిణీ వాక్, పురాస్తిమితమిత్యధ్యాయశేషః సనాతనార్థక వేదరూపా. న
భస్తలాత్ ఆకాశప్రదేశాత్॥౮॥ పురాస్పృష్టావా - ఆకాశమనన్తమిత్యపిపా

వ సంబభౌ॥౯॥ తతస్సలిలముత్పన్నం నభసీవాపరం తమః। తస్మాచ్చసలి
లోత్పీడా దుదతిష్ఠత మారుతః॥౧౦॥ యథా భాజనమచ్ఛిద్రం నిశ్శబ్దమి
వలక్ష్యతే। తచ్చామ్భసాపూర్యమాణం సశబ్దం కురుతేఽనిలః॥౧౧॥ త
తస్సలిలసంరుద్ధే తమసోఽన్తే నిరన్తరే। భిత్వార్ణవజలం వాయురుత్పపా
తసుఘోషవాన్॥౧౨॥ సఏషచరతే వాయు రర్ణవోత్పీడసమ్భవః। ర
సానాం స్థానమాసాద్య ప్రశాన్తిం నాధిగచ్ఛతి॥౧౩॥ తస్మిన్ వాయ్వ
మ్బుసంఘర్షే దీప్తతేజా మహాబలః। ప్రాదుర్భవత్యూర్ధ్వశిఖః కృత్వా
వితిమిరం నభః॥౧౪॥ అగ్నిః పవనసంయుక్తః ఖాత్సముత్క్షిపతే జలమ్।
సోఽగ్నిమారుతసంయోగాద్ఘనత్వముపపద్యతే॥౧౫॥ తస్యాకాశాన్నిపతి
తః స్నేహస్తిష్ఠతి యోఽపరః। ససంఘాతత్వమాపన్నో భూమిత్వముపగ
చ్ఛతి॥౧౬॥ రసానాం సర్వగన్ధానాం స్నేహానాం ప్రాణినాం తథా।
భూమిర్యోనిరిహజ్ఞేయా యస్యాం సర్వం ప్రసూయతే॥౧౭॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
భృగుభరద్వాజసంవాదే త్రయోవింశోఽధ్యాయః- ఆదిత
ష్షణ్ణవత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః-

---

శ్రీము ఖాదీనాం సంజ్ఞామాహ, అప్రకాశ్యాఖ్యనీహార రూపేణ తమః ధూమరూపేణ ధా
తి॥౯॥ తతః కిం తత్రాహ సోఽగ్నిమనుషిరముసన మాకాశం పశ్యతి- సం(త్రా)న్త ...
షాత్ ఇవభూత్వా జలంస్మరతి- తచ్చజలంతు తేన తమసా కాశం పూరయతి- త
యథాను చేజలేనాపూర్యమాణే శబ్దో వాయుశ్చాభివ్యజ్యతే తత్రైవ తత్ర శబ్దవాయూ
ఆవిర్భవతః- తతశ్చ తయోర్జల వాయ్వోరర(ణ్యో)రివ సంఘర్షాత్తేజ ఉత్పద్యతే- తే
న చ తదాకాశం నిస్తిమిరీకుర్వతా వాయునా సహ సంయోగమేత్య సలిలమాకా
శముత్క్షిప్తం తతో జలపవనసంపర్కాద్ ఘనీక్రియతే- సోయం త్రిభూతానాం సంఘా
తః పృథివీనామ భవతి- ఏవం భూతాని సృష్ట్వాభాతి తాన్యపి సృజతి- పునశ్చ తత్సర్వ మ
పసంహృత్య కేవలచిన్మాత్రేణ రూపేణ నిరుద్ధ సర్వవృత్తిస్తిష్ఠతీతి యోగినామనుభ
వస్సమః- తదుపరి ప్రమేకదేశేన ప్రతిరనువదతి- నీహారధూమార్కానిలానలానాం
ఖద్యోత విద్యుత్స్ఫటిక శశినామ్। ఏతానిరూపాణి పురస్సరాణి బ్రహ్మణ్యభివ్యక్తి క

రః॥౯॥ అనన్తరం తమ ఇవేత్యస్యార్థః- తమసీవాపరన్తమ ఇత్యపి పాఠః॥౧౦॥౧౧॥
యథానరితేత్యపి పాఠః- నభసోన్తే ఇత్యపి పాఠః- అర్ణవజలమిత్యపి పాఠః- సము ...
తత్ ఘోషవానిత్యపి పాఠః॥౧౨॥ రసానాం స్థానం జలమ్- ఆకాశం స్థానమిత్యపి పా
ఠః॥౧౩॥౧౪॥ ఖాత్సముత్పతతే ఇత్యపి పాఠః॥౧౫॥ తస్యాకాశం నిపతత ఇత్యపి పాఠః॥
౧౬॥౧౭॥ ఇతి వ్యాసహృదయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే త్రయోవింశోఽధ్యాయః॥

భరద్వాజః॥ య ఏతే ధాతవః పఞ్చ బ్రహ్మా యానసృజత్పురా। ఆవృతా యైరిమే లోకా మహాభూతాభిసంజ్ఞితైః॥౧॥ యదాసృజత్సహస్రాణి భూతానాం స మహామతిః। పఞ్చానామేవ భూతత్వం కథం సముపపద్యతే॥౨॥ భృగుః॥ అమితానాం మహాశబ్దో యాన్తి భూతాని సమ్భవమ్। తతస్తేషాం మహాభూతశబ్దోఽయ ముపపద్యతే॥౩॥ చేష్టా వాయుః ఖమాకాశమూష్మాగ్నిః సలిలం ద్రవః। పృథివీ చాత్ర సంఘాతః శరీరం పాఞ్చభౌతికమ్॥౪॥ ఇత్యేతైః పఞ్చభిర్భూతైర్యుక్తం స్థావరజఙ్గమమ్। శ్రోత్రం

---

రాణీయాః ఇతి - న ఏవా ఇం భూతోత్పత్తిః తన్మాత్రపురాసి మిశ్రమాకామితావి అశ్లోకనవకేన ప్రతిపాదితః - అహంకారోజనావి కృతపాయా - ఏతం మనసశ్చ సృష్టిర్జ్ఞానస్యేవ - తత్సామాన్యవత్త్వదాదీనామపీ ఇం సృష్టిస్స్వస్థజ్ఞానస్యేవేత్యధ్యాయ తాత్పర్యమ్ - అత ఏవ ద్వితీయ శిరోవదవ్యా అనత్యం ప్రాగుక్తం సంగచ్ఛత ఇతి॥౧౪॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే త్రయోవింశోఽధ్యాయః -

నను చతుర్ముఖేన మనసా సృష్టాః పఞ్చధాతవ ఆకాశాదయః స్వప్నాకాశాదివదాన్తరాస్సన్తః కథం బాహ్యలోకానామావరకా ఇత్యుచ్యత ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి య ఏత ఇతి కథమిత్యగ్రిమేణ సంబన్ధః - ఏతే కే, యైర్మహాభూతసంజ్ఞైర్లోకా ఆవృతా ఇతి యోజనా॥౧॥ తథా బ్రహ్మణా సృష్టానాం జరాయుజాదీనాం చ ప్రత్యేకం మానసాని పఞ్చభూతాని సన్తి - స్వప్నవద్దర్శనాత్ - తతశ్చ కథం బ్రహ్మసృష్టానామేవ పఞ్చానాం భూతానాం మహాభూతత్వం నాన్యదాదిసృష్టానాం భూతానాం మహాభూతత్వమ్ - యతస్సర్వేషాం మానసత్వావిశేషాత్ - ప్రాతిభాసికత్వేన క్షుద్రభూతత్వమ్ - ఈశసృష్టానాం మహాభూతత్వమ్ - తథాచ ప్రాతిభాసికవ్యావహారికయోర్బాహ్యబాధ్యయోః ప్రపఞ్చయోః కోఽయం విశేష ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి ప్రాయః॥౨॥ అమితత్వమేవ మహాచ్ఛబ్దార్థో న సత్యబాధ్యత్వమిత్యాహ॥ అమితానామితి॥ అమితేషు అమితత్వాదిత్యర్థః - యతస్సంభవం యాన్తి తతో హేతోర్మహాన్తీత్యర్థః - తతశ్చానన్తత్వాత్ప్రపఞ్చత్వయోరుభయత్ర ఏకే పాన్న వ్యావహారిక ప్రాతిభాసికయో మహాభూత సంజ్ఞయోర్భేద ఇత్యర్థః॥౩॥ కార్యమాత్రవ్యాప్తిం దర్శయన్నమితత్వమేవాహ॥ చేష్టేతి॥ ఖం సుషిరమ్ - అత్ర శరీరే - త్రిభులోకాది సంఘాతః - కఠినం మాంసాస్థ్యాది॥౪॥ శ్రోత్రం ఖస్-

---

య్యాజుఁడు వెలుఁగు॥౮౪॥ వ॥ అని భృగుండు సెప్పినపని, భరద్వాజుండు, భూతంబులై దగుట యేమిటనని యడిగిన, నతండతని కిట్లనియె॥౮౫॥ క॥ వాయువు చేష్టారూపము,। మ్రోయుటయ నభంబు, ద్రవము మునివరజల, మూష్మాయిత మనలము, గాఢ। న్యాయత్త్ర ధరిత్రి, యిట్టులైదు దె ఱంగుల్॥౮౬॥ వ॥ ఈ ౘ యిదింటనకాదె జంగమంబులు స్థావరంబు

ఘ్రాణం రసస్స్నేహో దృష్టిశ్చేన్ద్రియ సంజ్ఞితా॥౫॥ భరద్వాజః॥ పఞ్చభిర్యది భూతైస్తు యుక్తాస్స్థావర జఙ్గమాః। స్థావరాణాం న దృశ్యన్తే శరీరే పఞ్చ ధాతవః॥౬॥ అనూష్మణామ చేష్టానాం ఘనానాం చైవ సర్వశః। వృక్షాణాం నోపలభ్యన్తే శరీరే పఞ్చ ధాతవః॥౭॥ న శృణ్వన్తి న పశ్యన్తి న గన్ధరసవేదినః। న చ స్పర్శం విజానన్తి కథం తే పాఞ్చభౌతికాః॥౮॥ అద్రవత్వాదనగ్నిత్వాదభూమిత్వాదవాయుతః। ఆకాశస్యాప్రమేయత్వాద్వృక్షాణాం నాస్తి భౌతికమ్॥౯॥ భృగుః॥ ఘనానామపి వృక్షాణామాకాశోఽస్తి న సంశయః। తేషాం పుష్పఫలవ్యక్తిర్నిత్యం సముపలభ్యతే॥౧౦॥ ఊష్మతోగ్లాయతే పర్ణం త్వక్ఫలం పుష్పమేవ చ। తమ్యతే చైవ శీతేన స్పర్శస్తేనాత్ర విద్యతే॥౧౧॥ వా

---

ఘ్రాణం పృథివీ। రసో రసనేన్ద్రియం జలమ్। స్పర్శః త్వగిన్ద్రియం వాయుః। దృష్టిశ్చక్షురిన్ద్రియం తేజః। శ్రోత్రాదీనాం ఘ్రాణాదిగుణానాం శబ్దాదీనాం ప్రతిగ్రాహకత్వాత్ శ్రోత్రాదీనాం ఘ్రాణాద్యాత్మకత్వమ్। శ్రోత్రాదీనాం ఘ్రాణాద్యాత్మకత్వోపపాదనం దృష్టాన్తసిద్ధ్యర్థమ్। తథా చాయం ప్రయోగః। మేయమాతా రాగ్భూతదాతీయా, గ్రాహ్యగ్రాహకత్వాత్, శబ్దశ్రోత్రాదివదితి। తథా చ ప్రమాణశ్చేతనాభిన్నత్వేన ప్రమేయస్యాపి ధాత్వమిత్యద్వైతసిద్ధిః॥౫॥ నను వృక్షాణాం ప్రమేయత్వేఽపి న చేతనభిన్నత్వం దృశ్యతే। అన్నాదాదితత్తేషాం గత్యాద్యభావేనాసిద్ధ్యత్వాత్। తస్మాద్భౌతికత్వమిత్యబ్రహ్మప్రమితత్వమపీత్యద్వైతాసిద్ధిరిత్యభిప్రేత్య వృక్షాణాం భౌతికత్వం శఙ్కన్నాహ్యతి॥ పఞ్చభిరిత్యాదినా॥౬॥ ఉష్మాద్యభావాదగ్న్యాద్యభావమాహ॥ అనుష్మణామితి॥౭॥౮॥ అప్రమేయత్వాదప్రమీయమాణత్వాత్॥౯॥ వృక్షాణాం భౌతికత్వాసిద్ధ్యత్వాదకం పరిహరన్ చేతనత్వమాపాదయతి॥ ఘనానామిత్యాది శ్లోకపఞ్చకేన॥౧౦॥ శీర్యతఙ్గస్యతేన ప్రతిముణకపి ... స్పర్శాద్యుపలభ్యమానస్య చేతనత్వం వ్యాఖ్యాతమ్। ఏతదుక్తం భవతి శకప్పాదిదర్శనాత్ గోరివ భూమేరపి తత్ ద్రష్టవ్యమ్॥౧౧॥౧౨

---

॥౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥ చైవ తత్త్వేతి ఇత్యపి పాఠః। నోపలభ్యన్తే ఇత్యపి పాఠః॥౭॥౮॥ వ్యపేతత్వాత్ వృక్షేభ్యోఽగతత్వాత్। అప్రమేయత్వాదిత్యపి పాఠః॥౯॥ ఫలవ్యక్తిరితి చ పాఠః। ప్రముపలభ్యత ఇతి చ పాఠాన్తరమ్। పుష్పఫలానాం మృదుత్వాత్ మృదుత్వస్య చ శిథిలావయవసంయోగమూలత్వాత్ త్వాకాశ ... ద్యాకాశోఽనుమీయత ఇతి భావః॥౧౦॥ ... ఇత్యపి పాఠః ... తే ...

---

ళు నైనవి యనుటయు, భరద్వాజుండు స్థావరంబులయందు భూతగుణంబు లేమిటం గలటిమని యడిగిన, భృగుండిట్లనియె॥ ౮ ౭॥ సీ॥ అశనిని ఘోషణంబు నాకర్ణనము లేక, వికృతి నెట్టులదోఁచు వృత్తమాక। సముశక్తి భూవెశ్రోత్రము, నిదాఘంబు సోఁకుగ వాడు పొందెలుంగుటస

య్వాగ్న్యశని నిర్ఘోషైః ఫలంపుష్పంవిశీర్యతే। శ్రోత్రేణగృహ్యతేశ
బ్దస్తస్మాచ్ఛృణ్వన్తిపాదపాః॥౧౨॥ వల్లీవేష్టయతేవృక్షం సర్వతశ్చైవ
గచ్ఛతి। నాహ్యదృష్టశ్చ మార్గోఽస్తితస్మాత్పశ్యన్తి పాదపాః॥౧౩॥ పు
ణ్యాపుణ్యైస్తథాగన్ధైః ధూపైశ్చ వివిధైరపి। భవన్త్యరోగాః పుష్పా
ఢ్యాస్తస్మాజ్జిఘ్రన్తిపాదపాః॥౧౪॥ పాదైస్సలిలపానాచ్చ వ్యాధీనాం
చైవదర్శనాత్। వ్యాధిప్రతిక్రియత్వాచ్చవిద్యతే రసనంద్రుమే॥౧౫॥
వక్త్రేణోత్పలనాలేన యథోర్ధ్వంజలమాపిబేత్। తథా పవనసంయు
క్తః పాదైః పిబతిపాదపః॥౧౬॥ సుఖదుఃఖయోశ్చగ్రహణాచ్ఛిన్నస్యచ
విరోహణాత్। జీవంపశ్యామి వృక్షాణామచైతన్యం నవిద్యతే॥౧౭॥ తే
నతజ్జలమాయాతం జ్వలయత్యగ్నిరన్తతః। ఆహారపరిణామాచ్చ స్నేహ
వృద్ధిశ్చజాయతే॥౧౮॥ జఙ్గమానాంచ సర్వేషాంశరీరే పఞ్చధాతవః।
ప్రత్యేకశఃప్రభిద్యన్తే యైశ్శరీరం విచేష్టతే॥౧౯॥ త్వచామాంసంతథా
స్థీనిమజ్జాస్నాయుశ్చ పఞ్చమః। ఇత్యేతదిహసంఖ్యాతం శరీరే పృథివీమ
యమ్॥౨౦॥ తేజోఽగ్నిస్తథా క్రోధశ్చక్షురుష్మాతథైవచ। అగ్నిర్జరయ
తేయచ్చ పఞ్చాగ్నేయాశ్శరీరిణః॥౨౧॥ శ్రోత్రం ఘ్రాణమథాస్యంచ

---

౧౩॥౧౪॥౧౫॥ నాలేనసలిలయా– ఏతేనక్షీరాదిపాయినఃపాదదాదౌ రసనేత్వం వ్యాఖ్యాతమ్॥౧౬॥౧౭॥ తేనవృక్షేణజరయతీత్యర్థః॥౧౮॥౧౯॥౨౦। శరీరిణఃఅన్తర్గతోఽగ్నిః తేజః క్రోధః చక్షురూష్మా జరా రూపమితి పఞ్చాగ్నేయాః॥౨౧॥ శ్రో[illegible]

---

ఘ్రాపిపాఠః॥౧౧॥ [illegible] రతిపాఠాన్తరమ్॥౧౨॥ మార్గశ్చగచ్ఛతాఽదృష్టే ఇత్యేద లిఖితః– హ్యదృష్టేశ్చమార్గోస్తీత్యపిపాఠః॥౧౩॥ పుణ్యాపుణ్యైరిత్యపిపాఠః–అరోగాః పుష్పితాస్సన్తీతిపాఠాన్తరమ్॥౧౪॥ వ్యాధిప్రతిక్రియాతశ్చేత్యర్థః॥౧౫॥ ఆదదీతేత్యపిపాఠః॥౧౬॥౧౭॥ అదత్తమిత్యపిపాఠః–జరయతేఽగ్నిమారుతావిత్యపిపాఠః–వృద్ధిరాషుః :– [illegible] నాచ్చేత్యపిపాఠః–స్నేహోవృద్ధిశ్చేతి పాఠాన్తరమ్॥౧౮॥ ౧౯॥త్వక్చేతి [illegible]ప్రథమాన్తమ్–త్వక్చేత్యపిపాఠః॥౨౦॥ తేజోహ్యగ్నిరిత్యపిపాఠః–జరయతే [illegible] జరయతేతద్వ [illegible] దాతోఽగ్నిశ్చ॥౨౧॥తథాస్యమిత్యపిపాఠః॥౨౨॥౨౩॥ శ్రో[illegible]

---

మీఁదఁ। శక్తి, మూర్తిముగని సాగెడుననుట తేజశ్శక్తి, పాదపసంజ్ఞఁబరఁ
గు,। పాదజిహ్వలఁగొని పానంబుసేయుట, జలశక్తి, జిహ్వ, నైజంబు
లైన। కుసుమధూపాదిగంధముల్ గొనుటవెలమిఁ,, దాల్చుననిచెప్పఁ
దరువు వేదంబుఘ్రాణ।మశర్వశక్తిసి,యున్నైదు, నుల్లసిల్లు,। ననఘభూ
జంబుపంచభూతాత్మకంబు॥౨౮॥ వ॥ శైలాదులయందు, [illegible]యాహిం

కోష్ఠం హృదయమేవ చ। ఆకాశాత్ప్రాణినా మేతే శరీరే పఞ్చధాతవః॥ ౨౨॥ శ్లేష్మా పిత్తమథ స్వేదో వసా శోణితమేవ చ। ఇత్యాపః పఞ్చధా దేహే భవన్తి ప్రాణినాం సదా॥ ౨౩॥ ప్రాణాత్ప్రణీయతే ప్రాణీ వ్యానాద్వ్యాయచ్ఛతే తథా। గచ్ఛత్యపానో ఽధశ్చైవ సమానో హృద్యవస్థితః॥ ౨౪॥ ఉదానాదుచ్ఛ్వసితి చ ప్రతిభేదాచ్చ భాషతే। ఇత్యేతే వాయవః పఞ్చ చేష్టయన్తీహ దేహినమ్॥ ౨౫॥ భూమేర్గన్ధగుణాన్వేత్తి రసం చాద్భ్యః శరీరవాన్। జ్యోతిషా చక్షుషా రూపం స్పర్శం వేత్తి చ వాయునా॥ ౨౬॥ గన్ధస్స్పర్శో రసో రూపం శబ్దశ్చాత్ర గుణాః స్మృతాః। భూమేర్గన్ధస్య వక్ష్యామి విస్తరాద్విహితాన్ గుణాన్॥ ౨౭॥ ఇష్టశ్చానిష్టగన్ధశ్చ మధురః కటురేవ చ। నిర్హారీ సంహతః స్నిగ్ధో రూక్షో విశద ఏవ చ॥ ౨౮॥ ఏవం నవవిధో జ్ఞేయః పార్థివో గన్ధవిస్తరః। జ్యోతిః పశ్యతి చక్షుర్భ్యాం స్పర్శం వేత్తి చ వాయునా॥ ౨౯॥ శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసశ్చాపి గుణాః స్మృతాః। రసజ్ఞానం తు వక్ష్యామి తన్మే నిగదతః శృణు॥ ౩౦॥ రసో బహువిధః ప్రోక్తస్సూరిభిః ప్రథితాత్మభిః। మధురో లవణస్తిక్తః కషాయో ఽమ్లః కటుస్తథా॥ ౩౧॥ ఏష షడ్విధవిస్తారో రసో వారిమయః స్మృతః। శబ్ద

---

ఘ్రాణేన్ద్రియమ్ - ఘ్రాణం నాసారన్ధ్రే - కోష్ఠాదిస్థానమ్॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఆకాశేన శ్రోత్రేణ శబ్దం గుణం వేత్తీత్యపి ద్రష్టవ్యమ్॥ ౨౬॥ అత్ర గన్ధాధికరణే గన్ధో వా అధికరణత్వేన స్తూయతే విస్తరాద్విహితాన్ వృద్ధైః గుణాన్ స్వభేదాన్॥ ౨౭॥ ఇష్టః కస్తూరికాదౌ - అనిష్టః శవాదౌ - మధురో మధుపుష్పాదౌ - నిర్హారీ సర్వగన్ధాభిభావకో హిఙ్గ్వాదౌ - సంహతశ్చిత్రగన్ధో నైకద్రవ్యకల్కగతః - స్నిగ్ధః సద్యస్తప్తఘృతాదౌ - రూక్షః సర్షపతైలాదౌ - విశదః శాల్యన్నాదౌ॥ ౨౮॥ పార్థివః పృథివ్యాశ్రితో ముఖ్యో గుణః - జ్యోతిః పృథివ్యాదిరూపమ్ - వాయునా త్వగిన్ద్రియేణ॥ ౨౯॥ గుణాః అప్రధానభూతాః - ఏవం జలాదావప్యేకైకో ముఖ్యో గుణః - ఇతరే త్వప్రధానా ఇతి ద్రష్టవ్యమ్॥ ౩౦॥ కషాయః బిభీతకఫలాదౌ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ కృష్ణః కాచకజ్జ

---

ప్రాణినః ఇతి ప్రాణినా ఇత్యపి పాఠః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ భూమేర్గన్ధగుణాన్ - అద్భ్యో రసనాయాః - వాయునా త్వచా - ఆకాశేన శ్రోత్రేణ శబ్దమిత్యపి ద్రష్టవ్యమ్॥ ౨౬॥ అత్ర పృథివ్యామ్ - తస్య గన్ధస్యేత్యపి పాఠః - విస్తరాద్విహితాన్ ఇత్యపి॥ ౨౭॥ నిర్హారీ దూరవ్యాపీ గన్ధః॥ ౨౮॥ జ్యోతీరూపం రూపవచ్చ - వాయునా త్వచా॥ ౨౯॥ అపీత్యపి స్పర్శత్వేన ఆగమమ్॥ ౩౦॥ ఋషిభిరిత్యపి పాఠః॥ ౩౧॥

---

పంచభూతంబులు కలిగియుండుఁ, బంచభూతాత్మకంబుగాని భూతంబు

స్స్పర్శశ్చ రూపంచ త్రిగుణంజ్యోతిరుచ్యతే॥౩౨॥ జ్యోతిః పశ్యతిరూ
పాణి రూపంచబహుధాస్మృతమ్। హ్రస్వోదీర్ఘస్తథా స్థూలశ్చతుర
స్రోణువృత్తవా॥౩౩॥ శుక్లఃకృష్ణస్తథారక్తో నీలఃపీతోరుణస్తథా। ఏవం
ద్వాదశవిస్తారోజ్యోతీరూపగుణఃస్మృతః॥౩౪॥ శబ్దస్పర్శౌచవిజ్ఞేయాద్వి
గుణోవాయురుచ్యతే। ఉష్ణశ్శీతస్సుఖోదుఃఖః స్నిగ్ధోవిశదఏవచ ॥౩౫॥
కఠినశ్చిక్కణశ్శ్లక్ష్ణః పిచ్ఛిలో దారుణోమృదుః। ఏవం ద్వాదశవి
స్తారోవాయవ్యో గుణఉచ్యతే॥౩౬॥ తత్రైకగుణఆకాశశ్శబ్దఇత్యేవస
స్మృతః। తస్యశబ్దస్యవక్ష్యామి విస్తరం వివిధాత్మకమ్॥౩౭॥ షడ్జఋష
భ గాన్ధారౌ మధ్యమఃపఞ్చమస్స్మృతః। అతఃపరన్తువిజ్ఞేయోనిషాదోధైవత

---

లాదేః- నీలారుణఃపయోరపిఙ్గాదేః- కఠినాదయః స్పర్శభేదా ఆపిచ్ఛసుపాపి నిశాగ
ఋంశకాఇతిరూపమధ్యే[illegible]- సథాహి[illegible]పాషాణ [illegible]ఘన్త్వేతన్నా[illegible]
ధ్యా బాలస్య[illegible]కఠినత్వేనిశ్చనోతి- ఏవమన్యత్రాపి [illegible]- జ్యో
తిరాత్మకోరూపగుణః॥౩౪॥ ఉష్ణశీతౌ ఆతపతుహినయోః- సుఖదుఃఖే ఏవకాలభేద
న- స్నిగ్ధః[illegible]దేః- విశదః [illegible]దేః- ఖరమృదూ పాషాణతూల
దేః- రూక్షఃకణ్టకాదేః- లఘుత్వగురుత్వే తర్కమతే[illegible]అపి పౌరాణిక
మతేత్వగ్ని[illegible] తథాహి తమస్యపి[illegible] పాణినా[illegible]
[illegible] గురుతరఇతితర[illegible]
నగురుర[illegible]- తేనద్వాదశవిధః ఏవ[illegible]ఇత్యపిపఠన్తి-ద్వౌగుణౌ
యస్మిన్నితి ద్విగుణః॥౩౬॥౩౭॥ ఐశ్వర్యేణ వ్యాపకత్వేన స్థితోపిఘటపటాదిషు అభి

---

॥౩౨॥అణువృత్తవానిత్యపిపాఠః॥౩౩॥ క్వచిత్,కఠినశ్చిక్కణ శ్శ్లక్ష్ణఃపిచ్ఛిలోమృ
దుదారుణఇత్యర్ధశ్లోకోఽధికః పఠ్యతే- తదా, ఏవంషోడశవిస్తార ఇత్యుత్తర
శ్లోకేపాఠః॥౩౪॥ పాఠాన్తరేజ్యోతీరూపగుణస్స్మృతఇత్యనన్తరమ్, వాయవ్యస్తు
గుణశ్స్పర్శస్స్పర్శశ్చబహుధాస్మృతః। ఉష్ణశ్శీత స్సుఖోదుఃఖస్స్నిగ్ధోవిశదఏవచ।
తథాఖరోమృదూరూక్షో లఘుర్గురుతరోపిచ। శబ్దస్పర్శౌచవిజ్ఞేయా ద్విగుణో వా
యురిత్యుత[illegible] విధో వాయవ్యోగుణఉచ్యతఇతిశ్లోకా- తతస్తత్రైకగుణ
మాకాశమిత్యాది॥౩౬॥తత్రైకగుణమాకాశంశబ్ద ఇత్యేవతత్ స్మృతమితిపాఠాన్తర
మ్॥౩౭॥ షడ్జ- ఋషభగాన్ధారామధ్యమోధైవతస్తథా। పఞ్చమశ్చాపివిజ్ఞేయస్త
థాచాపినిషాదవాన్। [illegible]విధఃప్రోక్తో గుణఆకాశసంభవః। ఐశ్వర్యేణతు
సర్వత్రస్థితో[illegible]పటహాదిషు। మృదఙ్గభేరీశఙ్ఖానాంస్తనయిత్నో రథస్యచ। యఃకశ్చిచ్ఛ్రూ
యతేశబ్ద ఇత్యాదీతి పాఠాన్తరమ్- షడ్జఋషభౌ గాన్ధారా మధ్యమపఞ్చమౌ ధై
వతాః। నిషాదశ్చ[illegible]థాప్రోక్తో గుణఆకాశసంభవ ఇతి[illegible]శ్లోకస్య[illegible]॥

స్త్రథా॥౩౮॥ మృదఙ్గభేరీశఙ్ఖానాంస్తనయిత్నోరథస్య చ। రోదనాశనినిర్ఘో
షాద్యైస్సఙ్గజనకో ఽశుభః॥౩౯॥ ఇష్టానిష్టతయా చైవ విజ్ఞేయస్సుఖదుఃఖగః॥
యః కశ్చిచ్ఛ్రూయతే శబ్దః ప్రాణిభిః ప్రాణిజో ఽపి వా॥౪౦॥ ఏతేషామే
వసర్వేషాం విషయే సంప్రకీర్తితః॥౪౧॥ ఏవం బహువిధో జ్ఞేయశ్శబ్ద ఆకా
శసంభవః। ఆకాశజం శబ్దమాహు రేభిర్వాయుగుణైస్సహ॥౪౨॥
అవ్యాహతైశ్చేతయతి న వేత్తి విషమస్థితౌ॥ ఇత్యేతైః కారణైర్నిత్యం ధాతవ
స్తైస్తు హేతుభిః॥౪౩॥ ఆపోఽగ్నిర్మారుతశ్చైవ నిత్యం జాగ్రతి దేహిషు।

---

ష్వడ్జ॥౩౮॥౩౯॥౪౦॥ ఏతేషాం షడ్జాదీనామ్॥౪౧॥ ఏవమితి॥ బహువిధః షడ్జాదిభే దేన తారమన్ద్రత్వాదిభేదేన వాయుగుణైః ఖరత్వమృదుత్వాదిభిః [illegible] వాయు[illegible] సవయత్నే తాలత్వా[illegible] [illegible] దేశం ప్రాప్య [illegible] మన్త్రం [illegible] ధ్వని ముత్పాద్య హృదయదేశాత్ జిహ్వామూలాద్యస్థానాని ప్రాప్య [illegible] [illegible] వర్ణాన్ [illegible] [illegible] [illegible] వ్యజ్యతే [illegible] [illegible] [illegible] జనక[illegible] [illegible] తేన [illegible] [illegible] తేన తత్ర [illegible] శబ్దగుణకత్వ[illegible] [illegible] [illegible] ముఖజస్య వాయోర్వా [illegible] వాయునానుమార్యతే। మారుతో వా [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వాయునా [illegible] [illegible] నైవద్వి[illegible] తదనుసారేణ శబ్దం దూరతో వ్యనక్తి [illegible] నైవ [illegible] ద్విర్భావ్యశబ్ద ప్రతిశబ్దరూపేణానుభవతి। ఏవం వాయ్వభిఘాతాదధ్వన్యాదిభేదేనానుభూయతే। తదిదముక్తమ్ అవ్యాహతైః [illegible] [illegible] వాయు[illegible] [illegible] శబ్దం జానాతి న వేత్తి [illegible] విషమస్థితౌ [illegible] [illegible] తేన [illegible] తం చ ఏభిర్వాయుగుణైస్సహ సమం [illegible] ఇతి [illegible] [illegible] సంబన్ధనీయమ్। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] శబ్దాభివ్యక్తి [illegible] [illegible] [illegible] వీచీతరఙ్గన్యాయేన శబ్దసంతతిరుత్పద్యతే। [illegible] శబ్ద ఏవ గృహ్యతే [illegible] [illegible] [illegible] భేరీశబ్దో [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ధాతవస్త్వగాదిగోలకాః ధాతుభిరిన్ద్రియైః ఆప్యాయనే వృద్ధిం ప్రాప్నువన్తి। [illegible] [illegible] సుకం వాక్యమ్॥౪౩॥ ఏకదేశాన్నా॥ [illegible] ఏతేషాం [illegible] శరీర[illegible]

---

౩౮॥౩౯॥ [illegible] సూపవేతి పాఠాన్తరమ్॥౪౦॥ బహువిధాకారశ్శబ్ద ఇత్యపి పాఠః॥౪౧॥ చేతయతే ఇతి విషమస్థితౌ ఇతి చ పాఠః। కారణైర్హేతుభిః। ఆ[illegible] నైవ తేనిత్యమిత్యపి పాఠః। తైస్తు ధాతుభిరిత్యపి పాఠః॥౪౩॥ [illegible] శరీరస్య [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥౪౪॥ ఇతి వ్యాసనిర్ణయః

౨౦ ఇబ్బరము

చెంగల్వరాయని పేటలోనున్న
ఆదిజ్ఞాముద్రాక్షరశాలలో
ముద్రింపఁబడిన గ్రంథములు.

---

రు.అ.పై. సంస్కృతము.

౩-౦-౦- లఘుశబ్దార్థసర్వస్వముఁ ౧ంగ అకారాదివర్గము. 4 to 412 pages bound

౯-౦-౦- డిటో ... ... ... ... ... ...unbound

ఈగ్రంథము (Sanskrit Encyclopaedia) సంస్కృతభాషలోని యావచ్ఛబ్దంబులు, నానార్థములు, విగ్రహములు, పర్యాయములు, భావాంతరనామములు, శిక్షావ్యాకరణచ్ఛందోనిరుక్తజ్యోతిషకల్పపూర్వోత్తరమీమాంసాన్యాయవైశేషికపాతంజలవైద్యసంగీతధనుర్వేదాస్త్రశాస్త్రపురాణేతిహాసాది విషయములు, ఉటంకించుటఁ జెలియఁజేయును. గ్రంథము నూతనమైన మతిభేదములు తెలియును. ఇది శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుంగారచే రచియింపఁబడినది.

౧-౨-౦ శ్రీభాష్యములో నిగమ నిర్ణయము శ్రీభగవద్రామానుజాచార్యవిరచిత బ్రహ్మసూత్రభాష్యము. శ్రీసుదర్శనసూరివిరచిత శ్రుతప్రదీపికాఖ్యవ్యాఖ్యతోఁ గూడ 8 vo. 144 pages.

౦-౯-౦ మంత్రప్రశ్నము. 8 vo. 43 pages.

౦-౧౨-౦ ఆర్యాసప్తశతి. ఇది శృంగారరసప్రధానంబగు కావ్యము. శ్రీగోవర్ధనపండితవిరచితము. అనంతటీకలతో నున్నది. .... ... 8vo. 79 pages.

౦-౧౨-౦ కమలినీకలహంసనాటిక. శ్రీరాజచూడామణిదీక్షితునిచే రచియింపఁబడినది. శ్రీపరవస్తు శ్రీనివాసభట్టనాథాచార్యులయ్యవారలుంగారిచే రచియింపఁబడిన వ్యాఖ్యతోఁ గూర్పఁబడినది. 8. vo 57 pages.

౦-౮-౦ ప్రియదర్శిక. శ్రీహర్షకవిచే రచియింపఁబడిన నాటిక. శ్రీపరవస్తు శ్రీనివాసజగన్నాథస్వామి అయ్యవారలుంగారిచే రచియింపఁబడిన ఆదర్శమను వ్యాఖ్యతోఁ గూర్పఁబడినది. 12mo.102

౦-౧౦-౦ విక్రమోర్వశీయము. భాష్యసమేతము.

౦-౧౨-౦ మాళవికాగ్నిమిత్రము. వేమభూపాలవిరచిత వ్యాఖ్యానసహితము.

౩-౮-౦ కావ్యదర్పణము. సంపూర్ణము 12 mo. 28pages

ఇది ప్రసిద్ధమయిన యలంకారశాస్త్రగ్రంథము మూలశ్లోకములును వ్యాఖ్యయును. శ్రీరాజచూడామణి దీక్షితునిచే రచియింపఁబడెను. కావ్యప్రకా

...కు విస్తరవ్యాఖ్యానాంతరగియుండును

౦-౯-౦ సిద్ధాంతకౌముది కారకప్రకరణము - తత్త్వబోధినీ
అనువ్యాఖ్యతో గూర్పబడినది 12 mo, 106

౧-౪-౦ మేఘసందేశ కావ్యము - రాఘవేంద్రాచార్యకృత
[illegible] వ్యాఖ్యాతో 12 mo. 173 pages.

౦-౨-౦ మధురానాథీయ పంచశతి - మూలముతో
12 mo. 18.

౦-౮-౦ [illegible] పంచశతి. మూలముతో 12 mo 18

౦-౧౦-౦ వేదాంత పరిభాష - శ్రీ ధర్మరాజాధ్వరీంద్ర
[illegible] ... .. 12 mo. 119

౧-౦-౦ రఘువంశము - ౧౧-వ సర్గము [illegible]
[illegible] 12 mo. 25
[illegible]

౨-౬-౦ జైమినీ న్యాయమాల - [illegible]
[illegible] బోధించిన [illegible]
శ్లోకములను వ్యాఖ్యయు శ్రీ మాధవాచార్య
రచియింపఁబడెను. అధ్యా [illegible] పాదములు-
12 mo 47

౦-౮-౦ అప్పయదీక్షితీయ [illegible]
ఇది మీమాంస [illegible]
బాగుగాఁ [illegible] ... 16 mo 155.

౦-౪-౦ రఘువంశము. ౬. ౭. ౮. ౯. ౧౨. సర్గలు.
మూలము. ... ... 16 mo. 61

౦-౪-౦ భర్తృహరి సుభాషితము - నీతి శృంగార వైరాగ్య

శతకములు ... ... 16. mo. 70.

౨౦ పండితరాజ శతకములు. 3 మహావిలాసము శ్లోకము లు 3౫ నా — అయిదు శతకములను సంపాదించి తెలుగు అనర్థ్ఞకి శతకములంతో గొంగా స్తోత్రములు కృతి శ్రీజగన్నాథ పండితరాజు - శ్రీపరవస్తు రామానుజాచార్య యొయ్యవారలుగారు రచియించిన తెనిగెనుగులో ప్రస్తుతము దొరకిన కావ్య ము ద్యములను ముద్రించబడినవి - అపూర్వ గ్రంథములు - ... ... 16 mo. 88 pages.

౨౧ ౦ తర్క సంగ్రహము - ... ... 16 mo 23.

౨౨ ౦ దీపిక. ప్రకరణ తర్కసంగ్రహ వ్యాఖ్యానము 16mo 58.

ఈ రెండు గ్రంథములు అన్నంభట్టు రచితములు.

౨౩ ౦ నా ... బోధిని - ఇది తర్కసంగ్రహ వ్యాఖ్య. గో వర్ధన చార్యులవారిచే రచింపబడినది 16 mo. 35.

ఈము దు గ్రంథములలో నిమూలము నకిది టీ కయని తెలియ టకై భాగములను నేర్పరచి ప్రతిభా గము నకు నా లుగు మున సంఖ్య వేయబడి యున్నది.

౨౪ ౦ భగ. దా రామ నీ తము - శ్రీ భగవ ద్రామానుజా చార్యులవారి ముఖ ఉపన్యాస నిర్ణయము వ్యాఖ్య జ- ... ... 16 mo. 18.

## ఇంగ్లీషుతోఁగూడిన సంస్కృతము.

౨౫ ౦ అంగ్లరాజ్య సామ్రాజ్యము. Welcome English L..... ... ... 12 mo. 25 pages

## తెనుఁగుతోఁగూడిన సంస్కృతము.

౪. ౧ లఘువ్యాకరణము లోని వర్ణ పద సమర్థ కాండములు తెనుఁగు టీకతోను సదాహరణములతోను [illegible] . 12 mo- 240

౧. ౫. ౦ [illegible] ... ... 16 mo. 77.

౧. ౩. [illegible] 16 mo. 48.

౧. [illegible] 16 mo. 30

౧. ౧. ౪ [illegible] సంస్కృతమును తెనుఁగు పద్యములు [illegible] తెనుఁగు [illegible] ... 16 mo. 15.

౧. ౧. ౦ [illegible] 16 mo. 15.

[illegible]

[illegible] ... 16 mo. 7.

౧. ౦. ౦ [illegible] 8vo. 118.

## తెలుగు.

| | | | |
|---|---|---|---|
| ౧ భాషాప్రజ్ఞ సంపాదనము | 8 | ౧ గుణసంగ్రహము | 12 |
| ౧ ఆర్య మత సంపాదనము | 14 | ౨ ఈశ్వరప్రత్యక్షము | 18 |
| ౧ ఆర్య మత సంగ్రహము | 6 | ౨ [illegible] | 20 |
| ౧ అవతార సంగ్రహము | 8 | ౨ అలంకారము | 20 |
| ౧ సృష్టి సంగ్రహము | 12 | ౧ స్మృతిసంగ్రహ | 15 |
| ౧ ధర్మ సంగ్రహము | 10 | ౧ కర్మసంగ్రహ | 16 |
| ౧ జన్మ సంగ్రహము | 5 | ౧ న్యాయసంగ్రహ | 8 |
| ౧ [illegible] సంగ్రహము | 16 | ౧ దేవతాసంగ్రహ | 16 |
| ౧ [illegible] సంగ్రహము | 16 | ౨ [illegible] | 10 |
| ౧ వేదసంగ్రహము | 16 | ౧ [illegible] | 16 |
| ౧ శాస్త్ర సంగ్రహము | 6 | ౧ [illegible] | [illegible] |
| ౧ [illegible] | 16 | ౨ [illegible] | [illegible] |
| ౧ ఈశ్వర [illegible] | 12 | [illegible] | [illegible] |

౫. ౦ శ్రీనివాసలక్షణము. మూలము ౧౦ సీస పద్యము లు సుదర్శనవ్యాఖ్యానముతో టీకయును-సులభ వ్యాఖ్యానముగా గద్యమును లక్షణపాత్రములు నుపయుక్త పద్యలక్షణములను జెప్పును.

౬. ౦ ఇదిగాక వేరే ఇదిదిక్కేషణ అనగా ఉక్కలే ఖ - మునకుపయోగించును ... 16 mo 16

౭. ౯ మహాపాతకకథ ఇది శ్రీకృష్ణకథ - ఒక వచన కావ్యముగాఁ జేయఁబడినది. 16 mo. 12.

౮. ౦ వరహానసంపత్తిక్కథ - ఇది అనేక వ్యాపారకుల ను చమత్కారముగఁ దెలుపును. 16 mo. 14

ఈ రెం గ్రంథములును శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగాచార్యుల వ్యవాం గారిచే రచియింపఁబడినవి.

౯. ౦ స్త్రీవిద్యాసముద్ఘనము - ఇది శ్రీపరవస్తు శ్రీనివాసాచార్యులయ్యవారుంగారి పుత్రికచే రచియింపఁబడినది. ... 16 mo. 24.

ద్రావిడముతోఁగూడిన తెలుగు.

౧౦. ● పారిబోధికగాథాత్రింశవ్యాఖ్యానము - ఇదిమూడిత్తడుగ్రన్థాళ్లచేఁ జేయఁబడిన తిరుప్పావైని ద్రావిడపద్యములయొక్క తెనుఁగు వ్యాఖ్యానము శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులచే రచియింపఁబడినది. ... 16 mo. 173

౬ తిరుప్పల్లాండు తెనుఁగువ్యాఖ్యానము. 16 mo. 24

ద్రావిడము.

౬ ౦ పెరియతిరుమడియడైవు - శ్రీవైష్ణవగురుపరంపరలోని ఆళ్వారులు పూర్వాచార్యులు వీరి - అవతారాదులు, శిష్యులు, వీరుచేసిన గ్రంథములు మొదలయినవాని నిరూపించు గ్రంథము - శ్రీవాధూల శ్రీనివాసాచార్య విరచితము. 16 mo. 92.

౦ తిరువారాధన క్రమము. శ్రీ మణవాళమామునులకు తరువాతివారలచే లఘువుగా రచియింపఁబడినది. దీనిలో చేయవలసిన పాశురములు పురుషసూక్తము మొదలయినవి ఏయేవి చేయవలసినవి ఆయాచోట్ల జేర్చింక జేర్పఁబడియున్నవి. ... 16 mo. 32.

౦ తిరువారాధనక్రమము. శ్రీమణవాళమామునులచే రచియింపఁబడినది. ... ... 16 mo. 13.

☞ ఈపుస్తకములఁ గోరువారు.

“ విశాఖపట్టము చెంగల్వరాయని పేటలోనున్న ఆషాముద్రాక్షరశాల ప్రింటర్ గారికి” అని వ్రాయవలెను.

పుస్తకములపై స్టేజీ ఖర్చులు వారివే;

కాబట్టి వీ. పీ. గా కూడ పంపఁబడును.

ఈపుస్తకమునకు చందాదారులు

కాఁగోరువారు.

౧౮౮౭ సం॥ డిసెంబర్ ౩౧ తేదికిలోగాను

ప్రతి౧కి రు ౪-౦-౦ చొ॥

ముందుగా చెల్లించవలయును.

అటుపైని ఈ వెలకు దొరకదు.

ఈ మోక్షధర్మము ౧౮౮ అధ్యాయములు.

ఈ సంచికలో నయినవి ౨౪ అధ్యాయములు.

11026